

**Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний Інститут Українознавства
Кафедра українознавства Інститут Східної Європи
Ministry of Education and Science of Ukraine
National Scientific Research Institute of Ukrainian Studies
Department of Ukrainian Studies of Eastern-European Institute**

Українознавець - Connoisseur of Ukraine

Випуск - Issue XVIII

Львів - Lviv, 2018

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний науково-дослідний Інститут українознавства та всесвітньої історії
Кафедра українознавства Інституту Східної Європи
Ministry of Education and Science, youth and sport of Ukraine
National Research Institute of Ukrainoznavstvo and world history
Department of Ukrainian Studies of Eastern-European Institute

Друкується за рішенням редакційної ради журналу «Українознавець»,
протокол № 1 від 10 січня 2018р. та протокол №1 від 10. 01. 2018р. Кафедри Українознавства ІСС.
The journal is published according to the decision of the Editorial Board of
Connoisseur of Ukraine, minutes №1, January 10, 2018 and minutes №1, January 10, 2018.

В XVIII випуску «Українознавця» опубліковані наукові праці вчених-українців Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставропігон», вчених з Києва, Львова, Івано-Франківська, Вроцлава, Риму з нагоди 15-літнього ювілею Кафедри Українознавства(2003-2018рр.).

Українознавець - Connoisseur of Ukraine Випуск - Issue XVIII. - Львів, 2018.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

доктор історичних наук	Баран В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Васюта С. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Даниленко В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Когутяк М. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Калакура Я. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Кабузан В. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Плисюк В. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Пасічник М. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Савчук Б. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терський С. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Сворака С. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терпиловський Р. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Федака С. (Ужгород, Україна)
доктор історичних наук	Мацкевий Л. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Масарик Я. (Світава, Чехія)
доктор філологічних наук	Ірша Р. (Братіслава, Словаччина)
доктор історичних наук	Хорошкевич А. Л. (Москва, Росія)
доктор філологічних наук	Єрмоленко С. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Качкан В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор філологічних наук	Крик Я. (Мюнхен, Німеччина)
доктор філологічних наук	Кононенко П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мегела І. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мосенкіс Ю. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мушинка М. (Пряшів, Словаччина)
доктор філологічних наук	Зимомря М. (Дрогобич, Україна)
доктор філологічних наук	Партико З. (Запоріжжя, Україна)

Редколегія: Директор ІСС, завідувач Кафедрою Українознавства, доктор історичних наук, професор УУМ, професор УЛС, професор ЛНАУ, провідний науковий співробітник ННДІУ МОН України, віце-президент Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академік МАНС, академік АНВШ України, лауреат премії ім. академіка І.П.Крип'якевича лауреат міжнародної премії ім. Короля Данила Галицького - В.С.Ідзьо(**Засновник та головний редактор**), доктор філологічних наук, професор, академік АНВШУ П.П.Кононенко(**Перший заступник головного редактора**), ректор УЛС, кандидат педагогічних наук, професор Я.М.Кміт, філософських наук, професор УЛС Т.П.Кононенко, доктор філософії, професор УЛС, професор УУМ О.В.Огірко, кандидат історичних наук, науковий співробітник ННДІУ О.Б.Ярошинський, кандидат історичних наук, доцент Л.К.Токар, кандидат історичних наук, доцент В.С.Артюх, кандидат історичних наук, доцент І.В.Баран, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач відділу мови ННДІУ В.Ю.Пономаренко, кандидат філологічних наук, доцент Л.І.Конюхова(**літературний редактор**), кандидат філологічних наук, доцент Р.В.Кюнцлі, кандидат філологічних наук, доцент В.О.Хитрук, кандидат історичних наук, доцент УЛС І.І.Сварник, доцент УЛС В.В.Гаюк, доцент УУМ Г.Ю.Гриценко, професор УЛС В.О.Кобилух, докторант історії України К.О.Хоронжук, аспірант з історії України Т.В.Мосійчук, науковий працівник Кафедри Українознавства, вчений секретар ІСС УЛС Л.О.Бурка, доктор технічних наук, професор ЛАД І.В.Огірко(**технічний редактор**).

©Національний науково-дослідний Інститут Українознавства МОН України.

©Кафедра Українознавства Інституту Східної Європи.

ISBN 978-966-665-570-18

©Науковий журнал «Українознавець».

Зміст

Наукові праці вчених українознавців

Артюх Вадим. Львів дохристиянський.....	5
Бурка Любомира. Духовно-релігійні радіопрограми католицького спрямування в Україні в контексті вчення Католицької Церкви: завдання, огляд, перспективи.....	11
Василькевич Галина. Вибір як рушій світотворення чи радше руйнації в сатиричній коляді. Збірник отця Йосифа Застирця (Або ж... Камо Грядеши, що нового заколядуємо тепер?!).....	23
Долженко Юрій. Краніологія населення Слобідської України (Слобожанщини) XVII-XIX століть...	30
Ідзьо Віктор. Стародавний печерний комплекс в селі Страдч Львівської області, його язичницькі та християнські традиції.....	34
Кобилуш Василь. Маруся Чурай.....	46
Огірко Ігор. Українська академія математики імені Михайла Кравчука.....	52
Огірко Олег. Патріарх Патріарха Йосиф Сліпий та його роль в розбудові духовної освіти українського народу.....	57
Шилов Юрій. Гелон у наукових працях Б. А. Шрамка і Голунь «Велесової книги».....	60
Шпоть Олексій. До питання про формування українського етносу.....	70
Хитрук Василь. Троя Гомера знайдена в Україні! Сенсація світової науки!.....	75
Хоронжук Катерина. Українці з Мюнхена. Про німецьку окупацію, проблеми еміграції та суперечки в гроні української діаспори.....	85

Рецензії

Ідзьо Віктор. Відгук на монографію кандидата філологічних наук, доцента Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи Університету «Львівський Ставропігон» Василя Хитрука «Веда Велеслава» – перша спільнослов'янська українська Веда античного середньовіччя!. - Київ-Прага-Львів, 2016р.....	93
Огірко Олег. Рецензія на наукову монографію доктора історичних наук, професора, академіка АН ВШ України «Українська держава в IX-XIV століттях». – Івано-Франківськ, “Сімік”, 2017. - 800с...	94
Ткачук Павло. Нове дослідження з історії наших перемог.....	97
Наші автори.....	98
Пам'ятка авторів.....	99

Content

Scientific works of Ukrainian Studies scientists

Artyukh Vadym. Lviv pre-Christian times.....	5
Burka Lyubomyra. Spiritual and religious radio programs Catholic direction in Ukraine in the context of the teachings of the Catholic Church: overview, task, prospects.....	11
Vasylkevych Halyna. Choice as a driver of wordcreation or rather destruction in satirical carol Collection by Joseph Zastarets.(Or ... Quo Vadis, what are the nowadays new carols ?!).....	23
Dolzhenko Yuri. Craniology of the population of Sloboda Ukraine of XVII - XIX centuries.....	30
Idzo Viktor. Ansient cave complex in Stradch village of Lviv region. Christianity and ensient tradition...	34
Kobyliukh Vasyl. Marusia Churai.....	46
Ohirko Igor. Ukrainian Academy of Mathematics Mikhail Kravchuk.....	52
Ohirko Oleh. Ukrainian Patriarch Josyf Slipyj.....	57
Shilov Yuri. Helon in scientific papers of B. A. Shramcoand Holun of the «Veles book».....	60
Shpotj Alex. On the formation of the Ukrainian nation.....	70
Hytruk Vasyl. Troya Homeric found in Ukraine! Error heinrich schliemann!	75
Choronżuk Kateryna. Ukrainians from Munich About the German occupation, the difficulties on exile and the divisions within the Ukrainian diaspora.....	85

Reviews

Idzo Viktor Review on the monograph and translation Ph.D., assistant professor of Ukrainian Studies Institute for East European University "Lviv Stavropigion" Vasil Khytruk "Veda Veleslava" - the first Ukrainian Common Veda ancient medieval !. - Kyiv-L'viv-Prague, 2016.....	93
Ohirko Oleh. A review of the scientific monograph doctor of historical sciences, professor, academician of the Higher School of Ukraine "Ukrainian state in IX-XIV centuries". - Ivano-Frankivsk, "Simyk", 2017. - 800p.....	94
Tkachuk Pavlo. A new research on history of our victories Book review on "The battle of Dorogychyn, 1238. Secrets of a victory" by Taras Kalyandruk.....	97
Our authors.....	98
The Recommendations for the Author.....	99

УДК 903: 338.482

Львів дохристиянський

Анотація: В статті розглядається питання існування язичницьких пам'яток в дохристиянські часи на території Львова та його околицях. Тут згадуються деякі об'єкти культового призначення, котрі розташовані в основному, на вершинах гір. Ці пам'ятки досліджувалися у минулі століття, однак залишилося багато невіршених питань.

Ключові слова: Язичництво, пам'ятки, вершини, знахідки.

Ця стаття є продовженням тематики “Дохристиянські пам'ятки Головного Європейського вододілу” [1, с. 201-205].

Тут мова піде про більш конкретну місцевість, де можуть знаходитися об'єкти культового призначення. Це територія Львова та його околиці, яка розташована на цьому вододілі. Річка Полтва стікає до більших рік Балтійського басейну, річка Зубра, на південній околиці Львова, несе води до Чорного моря.

Львів вперше згадується в письмових джерелах 1256 року. Однак археологічні матеріали свідчать про те, що місто виникло задовго до княжих часів. Згідно досліджень Л. Мацкевого за останні сторіччя, на території Львова та його околицях, включаючи пригороди Брюховичи, Винники, Рудно, на протязі XIX – XX століть було зафіксовано 172 місцезнаходження старожитностей [5, с. 70-114]. Це – мисливські стоянки, поселення, кургани і ґрунтові поховання, давні святилища, випадкові знахідки різних епох, починаючи від пізнього палеоліту до середньовіччя і нових часів. В цій статті мова піде про пам'ятки, які мають відношення до язичницьких культів.

Львів розташований на Головному Європейському вододілу і на території міста є декілька вершин, на котрих були виявлені старожитності. Одна з них – гора Високий Замок абсолютною висотою 374 м. Це – вершина гряди, яка простягається на північний схід до Шевченківського Гаю (Кайзервальду). На цій гряді розташований заповідник Знесіння. Окрім Замкової гори, гряда має декілька вершин.

Найдавніші пам'ятки на території Львова епохи мезоліту на Куртумовій горі поблизу Янівського цвинтаря і наприкінці вулиці Замарстинівської були відкриті геологами у 40-ві роки XX століття [8, с. 44]. Подальші дослідження не проводилися.

Більш детальні роботи були проведені на гряді Високого замку. У XIII столітті на одній з вершин, на Замковій горі, було закладено дерев'яний замок, а біля підніжжя почав розбудовуватися Львів. Замок існував декілька століть, постійно перебудовувався, а на початку XIX століття був розібраний австро-угорською владою.

На протязі 50-х – 70-х років на Замковій горі проводилися археологічні розкопки. Керівники – О. Ратич, Р. Багрий, І. Свешніков. У 90-ті роки цю місцевість досліджували О. Корчинський, О. Овчинников, М. Бандрівський, у 2005 році – В. Шишак. Встановлено, що у IV – III тис. до н. е. тут було поселення культури лійчастого посуду. У VII – VI століттях до н. е. ця територія була заселена народом перед скіфської культури черепінсько-лагодовського типу, про що свідчить фрагменти керамічного посуду і бронзовий наконечник стріли. Можливо, що це поселення існувало і в пізніші часи до перших століть н.е. Далі у XIII столітті тут вже були збудовані фортифікаційні споруди. Були виявлені залишки кутовий башти і оборонний рів, керамічний матеріал княжих часів. Деякій з них відноситься до XI-XII століть [5, с. 74].

Поруч з Замковою горою знаходиться вершина пірамідальної форми – гора Лева. Сама форма дала підставу, для припущень, що ця гора є штучною пірамідою. В усній формі існувала інформація, що в цій горі є печера, на стінах котрої збереглися рисунки. Цілком можливо, що така печера може існувати. Сама вершина природного походження. Там проглядаються пісковик і вапняк, породи, в яких можуть утворюватися карстові порожнини. Відносно всього іншого, гора має природне походження. В деяких місцях чітко проглядаються шари піску, пісковика, вапняку. Однак є враження, що боки гори штучно зрізані і надають їй форму піраміди. У XIX столітті подібних земляних робіт не проводилося.

Коли тут проводилися земляні і кар'єрні роботи не зовсім зрозуміло. В середині XIX століття, коли вже було розібрано княжий замок і почалося спорудження башти на 400-ліття Люблінської унії, місцева влада гору Лева намагалася зрити, оскільки на будівництво потрібно було багато піску. Однак завдяки зусиллям І. Шараневича, цю пам'ятку природи вдалося зберегти.

На західному схилі гори Лева був невеликий грот карстового походження. Дослідженнями Л. Мацкевого там було виявлено потужний культурний шар. Однак знахідки відносилися до більш пізнього часу і, в

основному, військового призначення. Вірогідно, що більш ранні відклади були видалені для розширення корисної площі грота під час його використання як військово-стратегічного об'єкта[5, с.97].

Світлина 1.

Тім не мені не виключена вірогідність наявності у горі Лева більших карстових порожнин.

Далі на схід по гряді на Знесінні, на Чернечій горі, у 90-ті роки проводилися дослідження на “Святовітовому полі”. Цій мікротопонім ввів у обіг І. Шараневич на основі старих львівських карт, коли він відкрив цю пам'ятку наприкінці XIX століття[10, с. 77].

Заново цій об'єкт відкрив О.Корчинський у 1987 році. У 1990 - 1993-му роках розкопки проводив О. Овчинников[6, с. 1-4].

На мисоподібному підвищенні було зафіксовано невелике городище округлої форми розміром 33х35 м., яке було укріплено валом і ровом.

Під час робіт були виявлені залишки житлової споруди прямокутної форми, де були знайдені фрагменти посуду перших століть н. е. При розрізі валів, чітко проглядалися кріпиди з вапняку в основі споруд. Вхід до городища було вимощено вапняковою плиткою.

Культурний шар невеликий. Основний матеріал у вигляді фрагментів посуду відноситься до IX – початку XI століття[4, с. 4].

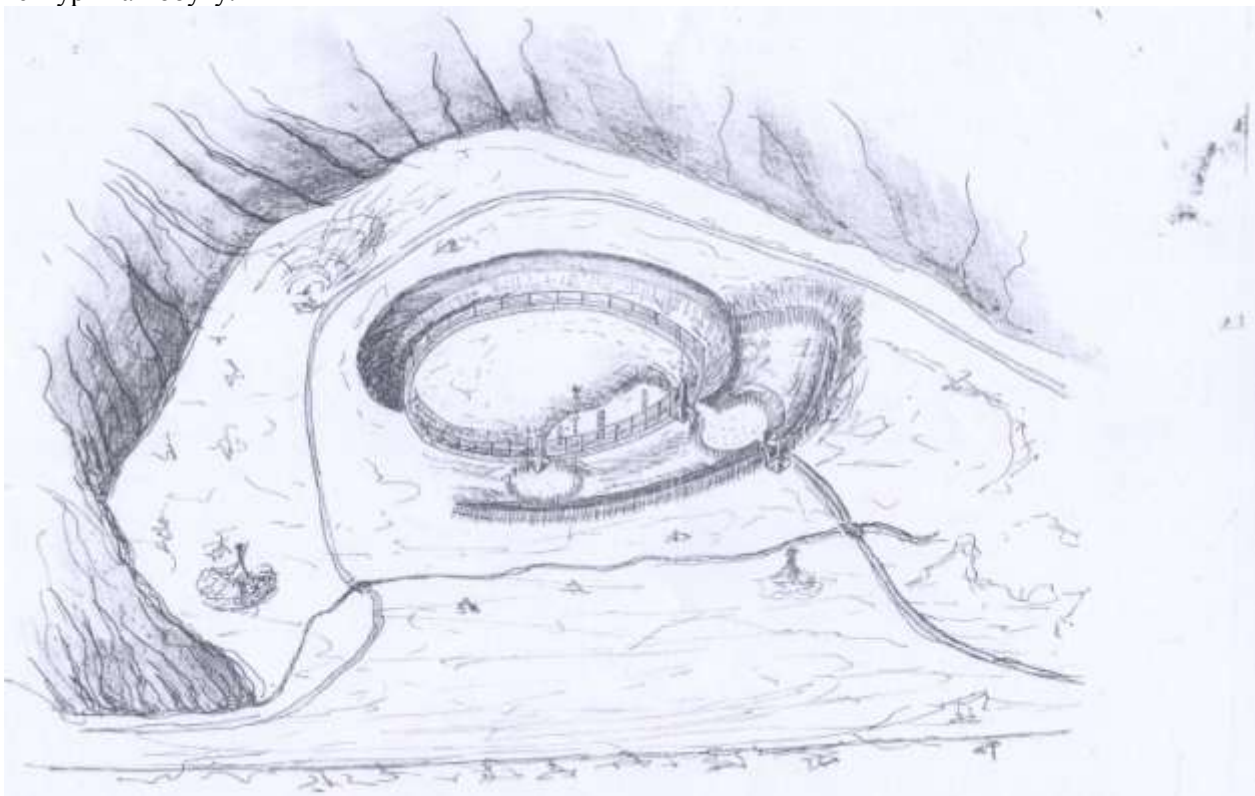
В межах валів були зафіксовані залишки кам'яного фундаменту з керамікою XIV століття. Розкопки не завершені. Попередні висновки. На місці поселення римських часів у IX столітті було збудовано городище, яке існувало протягом IX-XI століття. На цей період припадає використання кріпид у фортифікаційних спорудах[9, с. 99].

Крім цього це датування підтверджує кераміка цього часу.

Останньою фазою існування городища у XIV столітті, коли в центрі його було збудовано споруду на кам'яному фундаменті. Можливо, цій об'єкт входив до складу сигнально – оборонної системи Львова, оскільки вона контролювала шлях через Кайзервальд до Високого замку.

Згідно топографії розміщення на місцевості, формі, розмірам, знахідкам, ця пам'ятка відноситься до категорії слов'янських городищ-святилищ IX-XI століть, а після заснування Львова капище стало звичайним **спостерігаючим** пунктом, звідки далеко проглядалася місцевість. У радянські часи там

знаходилася військова частина. Зараз ця пам'ятка знаходиться на території Львівського музею народної архітектури та побуту.

Світлина 2.

Письмові джерела минулих століть свідчать про кам'яних ідолів, які стояли на пагорбах. Є свідчення про три таких місця, де фігури знаходилися до XVII століття.

Світлина 3.

Не виключено, що кам'яні ідоли, якщо їх не використали для будівництва, досі знаходяться на дні ярів. Слід відзначити знахідки поблизу цього городища пісковикових каменів округлої форми. Чи то природні конкреції, чи штучні предмети незрозумілого призначення.

Топоніміка свідчить про язичницькі назви деяких вершин. Наприклад – гора Рода, гора Перуна. Дослідження на вершинах цих гір до кінця не були проведені. Можливо, там були язичницькі капища.

Світлина 4.

У середині XIX століття у Львові на горі Шемберга, біля Львівської головної пошти, почали будувати цитадель для австрійського гарнізону. Факт про це засвідчено А. Шнайдером. Під час земляних робіт були виявлені величезні кам'яні плити, укладені одна до одної не хаотично, а людськими руками.

Кілька років раніше тут було плити, які зустрічаються на давніх поганських вівтарях, і разом з ними було викопано рештки перепалених людських кісток та бронзові прикраси у глиняних урнах. Крім того, на південно-західній стороні тераси було знайдено кам'яну брилу на якій була реалістично зображена людська постать, оголена до пояса. Зберігся тільки малюнок Ж. Паулі. Фігура довго залишалася на горі Шемберга, і лише 1860-их роках її було передано до Музею Осолінських. Однак, за свідомством А. Шнайдера 1876 року, скульптура безслідно зникла. Більше ніхто її не бачив[2, с.56-57] .

Супутні знахідки не збереглися до наших часів. Тому, відносно датування важко щось казати. У радянські часи на Цитаделі знаходилася військова частина. Зараз виросли сучасні особняки. Дослідження так й не були проведені. Культурний шар зритий повністю, знахідок не спостерігається.

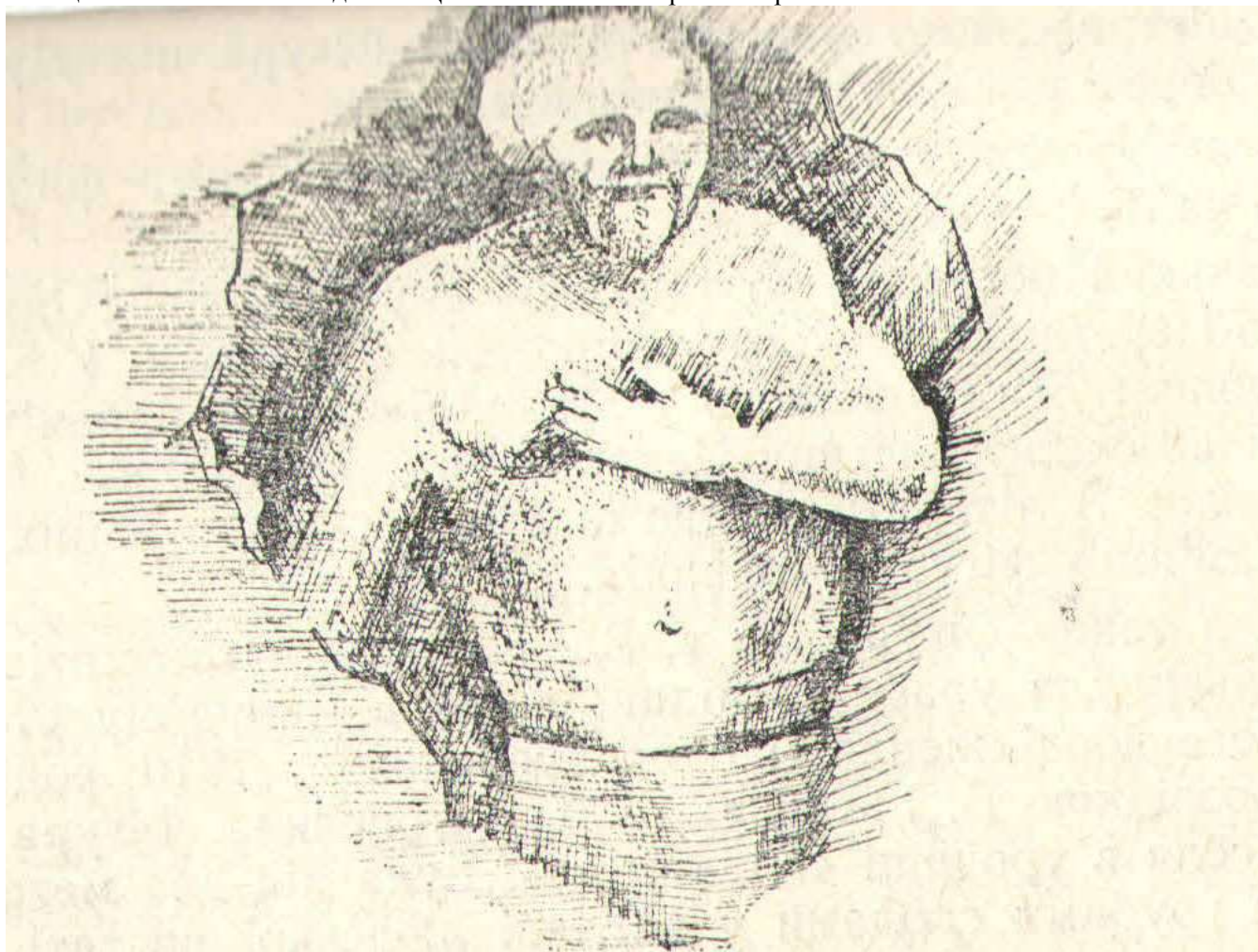
У центральній частині Львова, на південній околиці парку ім. І. Франка, біля сучасного готелю Дністер, знаходиться курган округлої форми, якій зберігся до наших днів. Його розміри – D- 16 м. , Н-1,0 м. Зараз курган непогано зберігся. На вершині його росте величезний дуб. Про цю пам'ятку згадує Б. Януш у 1913 році. Пізніше - І. Свешніков та інші дослідники. Відносно датування, форма кургану і розміри дають підставу віднести його до кінця III - початку II тисячоліття до н. е.[7, с. 8-12].

У 1975 році автором поруч з курганом було знайдено уламок крем'яній ножеподібної макропластини з ретушшю, що підтверджує датування цій пам'ятки.

Неподалік від парку і Львівського політехнічного університету на початку вулиці Кольберга до недавнього часу знаходився ще один курган також округлої форми. Розміри його - D - 13 м., Н - 1,5 м.

У 1994 році цю пам'ятку обстежив О. Овчинніков. За його думкою, цей об'єкт може належати до курганної групи, що включала й аналогічний курган в парку ім. І. Франка, і відноситься він до того ж часу – кінець III – початок II тис. до н. е. Це є частина Святоюрської гори.

Світлина 5.

На даний час на тому місці, на вул. Кольберга, де був курган, зараз знаходиться багатоповерховий будинок.

Сама Святоюрська гора ще у XVII столітті знаходилася за межами Львова. Тільки на самому початку XVIII століття на її північно-західній частині почало будівництво собору святого Юра. На межі XIX – XX століття почалося будівництво на цій території було розгорнуто будівництво міста. Від давнини лишився тільки курган в парку ім. І. Франка.

В околицях Львова є, також, цікаві місця. Поблизу смт. Винники, на вершині Чатової гори є скельний комплекс з слідами штучної обробки (Чортова скеля), якій могли у давнину використовувати, як святилище обсерваторного типу. За Л. Мацкевим, поблизу були зафіксовані сліди пізнього палеоліту, мезоліту, раннього заліза.

На наступній вершині, горі Жупан, біля джерела знаходиться невелика скеля, яка штучно оброблена і виглядає, як стилізоване людське обличчя. Датування не визначено.

Наступний населений пункт в околицях Львова – смт. Брюховичі. Там біля місцевого цвинтару знаходиться скельні вапнякові утворення. У середньовічних джерелах значиться як Камінь Лева[3].

Пам'ятка була обстежена автором у 1974 році. У невеликих карстових порожнинах скельного утворення були знайдені мідні дрібні монети, в основному боратинки польські і литовські XVII століття. Іноді зустрічалися монети початку XVIII століття. У щілинах і порожнинах також були знайдені патрони від гвинтівки часів I Світової війни. У 2002 році Л. Мацкевим були закладені шурфи, були виявлені фрагменти глиняного посуду перших століть н. е., уламки скляного і керамічного посуду середньовіччя і нових часів. Скориш всього тут було святилище першої половини I тис. н. е., доби середньовіччя та нових часів. Таким чином територія Львова була заселена задовго до заснування міста.

Археологічними дослідженнями виявлені пам'ятки починаючи з мезоліту (Куртумова гора), пізнього палеоліту у пригороді (Чатова гора), енеоліту – ранньої бронзи (Знесіння, Святоюрська гора), раннього

заліза (гора Шемберга), знахідки різних епох до середньовіччя і нових часів у багатьох місцях Львова. На Куртумовій горі дослідження не були проведені. Святоюрська гора повністю забудована. Можливо там були святилища і курганна група. Зберігся тільки курган в парку імені Івана Франка. Дохристиянські культові місця і поховання з кремацією, згідно письмових джерел XIX століття, могли бути на горі Шемберга. На жаль, культурний шар був повністю зруйнований будівельними роботами ще у XIX столітті. На Знесінні, на Замкової горі, на Святовітовому полі є перспектива. Доцільно продовжити роботи як пошукові - розвідкові так і охоронно – рятувальні з подальшої повною реконструкцією деяких об'єктів, як наприклад городище-святилище на Святовітовому полі. Доцільно продовжити дослідження вершин таких як гора Рода, гора Перуна та інш., а також пошукові роботи на ярах, де можуть досі знаходитися кам'яні ідоли. Горні породи у цій місцевості дають можливість припустити наявності тут карстових порожнин, котрі могли використовуватися у давнину як святилища. Необхідно продовжувати більш детальні дослідження.

У майбутньому деякі дохристиянські пам'ятки на території Львова та його околицях можна використовувати як туристичні об'єкти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Артюх В. Дохристиянські пам'ятки Української частини Головного Європейського вододілу і проблеми їх збереження і ви користування як об'єктів туризму. //Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. – Львів, 2013. – С. 201-205.
2. Бандрівський М. Сварожі лики. - Львів, "Логос", 1992. – 102 с.
- Дашкевич Я. Поява міст в Україні: міфи і факти. //Ратуша. – Львів 1991.
3. Космолінський О. Космолінська Н. Терени давнього Львова. // Галицька брама. Знесіння. – Львів, 1997. - № 6 (30). – С. 4.
4. Мацкевий Л. Археологічні пам'ятки Львова. – Львів, "Логос", 2008. – 224 с.
5. Овчинников О.Г. Дослідження городища Святовитове поле. Звіт, - 1992.
6. Свєшніков І. К. Найдавніше минуле території Львова. // Історія Львова. – К. Наукова думка, 1984. – С. 8 – 12.
7. Свєшніков І. К. Довідник з археології України. - К. Наукова думка. 1976. - С. 44.
8. Тимошук Б.А. Восточные хорваты. //VI международный конгресс славянской археологии. – М. Наука. 1990. – С. 99
9. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej. – Lwow, 1918. – S. 171.

Ілюстрації:

Світлина 1. Гора Лева. (фото автора).

Світлина 2. Курган епохи бронзи в парку ім. І.Франка (фото автора).

Світлина 3.. Антропоморфне зображення в скелі на горі Жупан (фото автора).

Світлина 4. Городище-святилище на Святовітовому полі (Реконструкція О. Овчинникова).

Світлина 5. Людське зображення з гори Шемберга.

Вадим Артюх

Львов дохристианский

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы существования языческих памятников в дохристианские времена на территории Львова и его окрестностях. Здесь упоминаются некоторые объекты культового назначения, которые расположены в основном, на вершинах гор, которые исследовались в прошлые столетия, однако осталось много нерешённых вопросов.

Ключевые слова: Язычество, памятники, вершины, находки.

Vadym Artyukh

Lviv pre-Christian times

Annotation: The article considers the questions of the existence of the pagan records in pre-Christian times on the territory of Lviv and its suburbs. In the paper are mentioned some of the objects of cult purpose, which are located mainly on the tops of the mountains, which were investigated in the past century, however, there are still many unresolved issues.

Keywords: Paganism, monuments, pinnacles, finds.

**Духовно-релігійні радіопрограми католицького спрямування в Україні в контексті вчення
Католицької Церкви: завдання, огляд, перспективи**

Анотація: У статті досліджуються духовно-релігійні радіопрограми католицького спрямування в Україні, що транслюються українською мовою, у контексті вчення Католицької Церкви. Аналізуються основні документи Католицької Церкви, у яких йдеться про місію і завдання мас-медіа у сучасному світі, про соціальну комунікацію, про моральні засади діяльності медіа і журналістів.

Ключові слова: Католицька Церква, мас-медіа, духовно-релігійні радіопрограми, засіб соціальної комунікації, аудиторія, соціологічні дослідження, соціальні мережі.

Церква завжди приділяла увагу засобам суспільної комунікації. У щорічному Посланні з нагоди Всесвітнього дня суспільних комунікацій 2015 року Папа Франциск звертає увагу на те, що «найсучасніші засоби комунікації», які, насамперед, для молоді вже стали незамінними, «можуть як зашкодити, так і допомогти» комунікації в сім'ї та між родинами. Заважають вони тоді, коли стають «способом втечі від слухання» та заповнення кожної миті тиші. Сприятливими, натомість, є тоді, коли допомагають розповідати й ділитися, перебувати у контакті з тими, які далеко, дякувати та просити прощення, створюючи нові нагоди для зустрічі. Власне, щоденне відкриття важливості зустрічі є критерієм для правильного використання технологій [26].

Завданням комунікації у Церкві є вести людину до зустрічі з Христом. На цьому наголосив Папа Франциск у Ватикані 21 вересня 2013 р. учасникам Пленарної зустрічі Папської Ради суспільних комунікацій на тему «Мережа та Церква». У 2013 виповнилось 50 років від прийняття Другим Ватиканським Собором декрету **Inter mirifica**, в якому йдеться про увагу Церкви до комунікації та її засобів, зважаючи на їх євангелізаційний вимір. На думку Папи Франциска, в будь-якій ситуації, виходячи за рамки питання технологій, «нашим завданням є зуміти включитися у діалог з людьми сьогодення, щоб зрозуміти їхні очікування, сумніви, сподівання». В «ері глобалізації» ми є свідками розгубленості, самотності, втрати сенсу життя, труднощів у творенні глибоких зв'язків. «Тому, – відзначив Святіший Отець, – важливо уміти діалогувати, входячи з духом розпізнавання також і у середовища, породжені новими технологіями, у суспільні мережі» [20].

У XX столітті найпершим документом, що стосувався нових електронних технологій, була Енцикліка Папи Пія XI про кінематограф *Vigilanti Cura* (Невсипуща турбота), яка побачила світ у 1936 році. У ньому читаємо: «Конче слід домогтися того, щоб прогрес мистецтва, науки, техніки й промисловості, — оскільки все це є правдиві дари Божі, — став засобом Його прослави та спасіння душ і допомагав поширенню Царства Божого на землі, щоб ми всі могли, «скориставшись тимчасовими благами, не втратити благ вічних» [10, с. 30]. У енцикліці розглянуто кінофільми як один із сучасних електронних засобів інформації. Енцикліка уперше привертає увагу католицької ієрархії до кінематографії, говорить про цінність та проблеми цього сучасного засобу комунікації. Застерігаючи про небезпеку, Папа водночас дає конкретні поради. 16 грудня 1954 року Папа Пія XII розширив повноваження колишньої Папської кінематографічної комісії, включивши до сфери її компетенції справи радіо й телебачення. Про те, що Папа особливо цікавився знаряддями соціальної комунікації свідчить близько 60 промов на цю тематику. У двох промовах він представив своє бачення ідеального фільму. А у 1957 році виходить його Енцикліка про кіно, радіо й телебачення *Miranda Prorsus* (Дивовижний поступ). У цьому документі було вперше згадано про радіо як засіб масової інформації. Вже у першому реченні стверджується, що дивовижні технічні винаходи, хоч і створені людським розумом і людською працею, все одно є дарами Бога, бо «від Нього походять усі добрі дари» [10, с. 44].

Церква визнає, що найбільшого розвою у 60-ті роки набули види мистецтва, пов'язані з кінематографом, радіо й телебаченням, які «мають дуже великий вплив на спосіб мислення та діяння окремих осіб та цілих спільнот». Ці види мистецтва Церква вітала не лише з великою радістю, а й «з материнською турботою та пильністю, дбаючи про те, щоб захистити своїх дітей від усякої небезпеки, що може трапитися їм на цьому шляху прогресу». Засобом радіо скористався Пія XI більш ніж за 20 років до виходу у світ *Miranda Prorsus* і виголосив через нього перше послання «до всіх народів і до кожного створіння», оскільки Церква має обов'язок нести до кожної людини вістку вічного спасіння. Дивовижні технічні досягнення у царинах кіно, радіо й телебачення, даючи чимало благ, водночас криють у собі багато небезпек. Діючи на людський розум, вони можуть «осяяти його світлом, піднести до шляхетності, сповнити його красою, але так само можуть і затьмарити його блиск, зневажити його розтлінням, піддати його владі неконтрольованих пристрастей» [10, с. 47]. Чому ж мас-медіа іноді стають знаряддям зла? Це зло, яке протистоїть моральним

принципам, «не походить ні від Бога, Який є Цілковите й Абсолютне Добро, ні від самих технологій — дорогі дарів Божих» [10, с. 48]. Джерелом зла виступає сама людина, яка маючи вільну волю, іноді повертає Божі дари на лихе та примножує зло.

Також у документі сказано, що три найголовніші технічні форми телекомунікації — кінематограф, радіомовлення й телебачення, призначені не тільки для людського дозвілля й відпочинку. Вони повинні насамперед поширювати цінності, які, «допомагаючи розвиткові душі й плеканню чеснот, можуть немало посприяти становленню громадянського суспільства» [10, с. 51]. І таке служіння правді й чесноті має стати найголовнішою метою таких видів мистецтва, як кіно, радіо і телебачення. «Нехай вони служать правді таким чином, щоб зв'язки між людьми могли стати ще тіснішими; щоб люди мали більше поваги й розуміння одне до одного; щоб вони могли допомагати одне одному в часи кризи; нарешті, щоб стала можливою справжня співпраця між державною владою й окремими громадянами» [10, с. 52]. Папа Пій XII бажав, щоб технічні засоби служили добрій меті, «вдосконалюючи духовну культуру людей, постачаючи їм потрібні фахові знання, а також — найголовніше — даючи їм глибоке розуміння християнських принципів» [10, с. 53]. Папа говорить також про те, що потрібно виховувати душі і смаки глядачів, що допоможе їм винести зріле судження щодо речей, побачених у кінофільмах та телевізійних програмах, і вже не дозволить цим видовищам безоглядно звабити й заворожити своєю принадністю.

Щодо радіо, то його найшляхетніше завдання, на думку Папи Пія XII — просвіщати й навчати людей, спрямовувати їхні душі й серця до вищих ідеалів та духовних речей. Папа констатує, як багато змінилося з тих часів, коли слово правди, заповіді братерської любові, обіцянки вічного щастя так повільно доходили до людей через апостолів, долаючи неходжені дороги давніх віків. «Натомість за наших часів божественне послання може бути одночасно донесене до десятків і сотень тисяч людей» [10, с. 63].

Радіослухачі мають обов'язок обережно й розважливо вибирати, що слухати із запропонованих радіопрограм, щоб беззастережно не впускати до людських осель геть усе. Керуватися слід тими самими принципами, якими керуються люди, свідомо й обачно запрошуючи до хати друга. «Радіопрограми, яким дозволено вступити до оселі, мають спонукати до правди й добра, не відвертаючи членів родини від виконання їхніх приватних та громадських обов'язків» [10, с. 63]. Навпаки, програми повинні наснажувати людей до належного виконання цих обов'язків і — особливо, коли йдеться про дітей або молодь — не завдавати їм ніякої шкоди, а закріплювати й зміцнювати благотворний вплив батьків та вчителів. Інший обов'язок, покладений на слухачів, — доводити до відома режисерів програм свої побажання й слушну критику. Католицькі бюро в справах радіо через католицьку пресу мають старатися завчасно повідомляти вірних про суть і вартість радіопрограм. Так само і парохіяльні священики повинні застерігати свою паству від слухання радіопрограм, небезпечних для віри або моралі. Теж і єпископам Папа рекомендує закликати вірних не слухати радіостанцій, які в своїх програмах обстоюють речі, супротивні догматам католицької віри. Нарешті, на думку Папи Пія XII, радіослухачі «повинні заохочувати гідні програми — особливо ті, що привертають душу до Бога» [10, с. 64]. Папа по-батьківськи закликає — відповідно до потреб та можливостей місцевих спільнот — до збільшення кількості й дієвості тих програм, в яких розглядають католицькі справи. «Оскільки належне висвітлення засобами радіо літургійних церемоній, правд католицької віри та подій, що стосуються Церкви, вочевидь вимагає значного таланту й умінь, то вкрай важливо, щоб і священики, і миряни, обрані для цієї роботи, були добре навчені відповідних методів» [10, с. 64]. Національні бюро, вважає Папа, повинні сприяти різноманітним релігійним програмам на своїй території, дбати про їх вдосконалення. Єпископи повинні нагадувати державним урядовцям, що ті мають забезпечувати трансляцію програм, стосовних до Католицької Церкви, і що слід приділяти особливу увагу церковним святам та щоденним потребам християн. Пій XII звертається зі словами заохочення до католицьких радіостанцій: «Ми цілком усвідомлюємо ті незліченні труднощі, що постають перед ними в цій царині. Та Ми віримо: вони й далі спільними силами мужньо виконуватимуть свою апостольську працю, яку Ми так високо цінуємо» [10, с. 65].

Щодо телебачення, то Папа Пій XII від самого початку оцінив його потенційну здатність нести добро, нові можливості телебачення, які воно дає людям; проте, з іншого боку, Папа передбачав, що з ним пов'язана певна небезпека та можливість зловживань. Натомість, «релігійні церемонії, показані на телебаченні, приносять цінні плоди: вони допомагають усім тим, хто через певні причини не може сам прийти на богослужіння, зміцнитися в вірі й оновити свою християнську ревність» [10, с. 66]. Мистецтво телебачення дає змогу глядачеві сприймати своїми очима та вухами далекі події в той самий момент, коли вони відбуваються, немовби залучаючи глядача до активної співучасті. Домашня обстановка ще більше посилює такий ефект безпосередності. Проте, недобре вносити ризик до святого домашнього кола, його слід оберігати від скверни поганих телевізійних програм. «Телебачення, дотепер не стримуване жодними розумними обмеженнями, вже завдало серйозної шкоди окремим особам та цілому людському суспільству, і обсяг цієї шкоди поки що важко визначити достеменно» [10, с. 67]. Тут йдеться про вплив телебачення на

молодь, дітей; про відмову від телевізійних програм батьків, що мають подати добрий приклад дітям і т. д. Кожен вірний має добре усвідомити правила належного використання телебачення.

4 грудня 1963 року на Другому Ватиканському Соборі був прийнятий Декрет про засоби соціальної комунікації *Inter Mirifica* (З-поміж дивовиж). Вперше на Вселенському соборі обговорювали засоби соціальної комунікації і прийняли відповідний документ, що починається словами: «З-поміж дивовижних технічних винаходів, які — з Божою поміччю — виготовив із сотворених речей людський геній (особливо в сучасну добу), Церква, наша Мати, дбайливо вибирає все, що безпосередньо торкається людського духу, зокрема те, що відкриває нові шляхи щонайлегшого передавання розмаїтих новин, ідей та настанов» [10, с. 79].

Було запроваджено сам вираз «соціальна комунікація» (суспільне спілкування) як процес, що відбувається серед людей і між людьми. До цього вживались такі терміни як «технології поширення інформації», «аудіовізуальні засоби інформування» чи «засоби масової інформації» («мас-медіа», «медіа») та «масова комунікація». На думку підготовчої комісії собору соціальну комунікацію не можна зводити до самих лише технічних засобів передавання інформації. Також було прийнято термін *the instruments of social communication*, або *the means of social communication* («знаряддя, або засоби соціальної комунікації»), що вказує на спосіб спілкування людей у суспільстві. Цей термін значно ширший, ніж просто *mass media*, такі як преса, радіо, телебачення чи кіно. Підготовча комісія вирішила, що такі терміни, як «технології поширення інформації», «аудіовізуальні засоби інформування» чи навіть «засоби масової інформації» («мас-медіа», «медіа») та «масова комунікація», не виражають достатньо потреби та наміри Церкви. У документі йдеться також про інші засоби соціальної комунікації — публічні заяви, плакати, рекламу, касети, платівки тощо. Цю нову термінологію згодом почали використовувати в інших церковних документах, зокрема, і в Кодексі Канонічного права 1983 року.

«Коли ці засоби правильно використовувати, то вони здатні принести людям багато благ, — читаємо у документі. — Вони чимало спричиняються до вдосконалення і збагачення людського розуму, сприяють поширенню і зміцненню Царства Божого» [10, с. 79]. Проте людина може використати їх наперекір намірам Творця і на шкоду собі самій. Погане використання цих засобів дедалі частіше завдає суспільству бід і проблем. Соборові отці закликають читачів, глядачів й слухачів робити свій належно вмотивований вибір, схиляючись до речей, що відзначаються високою чеснотою, знанням і мистецтвом. «Усі ті, хто сприймає інформацію через медіа, а особливо молодь, повинні навчитися поміркованості й дисципліни» [10, с. 81]. Особлива відповідальність лежить на тих, хто виготовляє і поширює інформаційну продукцію. Вони, «постачаючи інформацію та справляючи неабиякий вплив на громадськість, владні повести людство або дорогою добра, або ж манівцями зла» [10, с. 82].

Соборові отці заохочують забезпечувати й підтримувати пристойні радіо- й телепрограми, особливо ті, що призначені для всієї родини. Також сприяти католицьким передачам, що «закликають людей брати участь у житті Церкви і сповіщають їм релігійні правди» [10, с. 83]. Учасники собору рекомендують створювати католицькі станції, передачі яких мають правити за взірць дієвості й технічної досконалості. Собор нагадує вірним, що вони мають обов'язок підтримувати католицькі газети й інші періодичні видання, кінопроекти, радіо- й телевізійні станції та програми й допомагати їм. Адже «головна мета всього цього — сповіщати й обстоювати слово правди, наповнювати суспільство християнськими цінностями» [10, с. 84].

Декрет *Inter Mirifica* запроваджує Всесвітній день комунікації, який відзначають щороку зазвичай у травні. Декрет Собору також пропонує створити у Ватикані головне бюро у справах засобів соціальної комунікації. Згідно з буллою *In Fructibus Multis* Папи Павла VI таке бюро було створене у квітні 1964 року під назвою «Комісія (від 28 червня 1988 року — Рада) у справах засобів соціальної комунікації».

Документ *Inter Mirifica* завершується сподіванням, що «засоби соціальної комунікації, немовби сіль і світло, приправлятимуть землю та просвітлятимуть світ» [10, с. 86]. А також і побажанням: «Нехай же сьогодні ці дивовижні винаходи прославляють Ім'я Господнє так само, як колись прославляли Його прекрасні витвори мистецтва» [10, с. 86].

Один із найкращих документів Церкви про соціальну комунікацію вважається Душпастирська інструкція *Communio et Progressio* (Єдність і поступ), спрямована на виконання Декрету Другого Ватиканського Собору про засоби соціальної комунікації (23 травня 1971 року). Її підготувала Папська Комісія у справах засобів соціальної комунікації. Душпастирська інструкція постанала як колективний витвір багатьох досвідчених людей, які працювали у сфері суспільного комунікування, внаслідок тривалої міжнародної співпраці, виконуючи доручення Другого Ватиканського Собору. У ній окреслені головні доктринальні засади й загальні душпастирські настанови, а в основі документа лежить бачення комунікації як дороги до сопричастя. «Єдність і поступ людей, які живуть у суспільстві, — ось головна мета соціальної комунікації та використання всіх її засобів» [10, с. 92], — читаємо у першому реченні документу. Шляхетне

завдання цих технічних новацій — зближувати людей. Досконалим Комунікатором є Ісус Христос. «Через Своє Воплочення Він цілковито ототожнив Себе з тими, хто мав сприйняти Його послання» [10, с. 94]. Також засоби соціальної комунікації — це «могутня сила й неоціненне знаряддя для того, щоб плекати поміж людей любов, яка є водночас і джерелом, і вираженням братерства» [10, с. 95]. Послання Євангелія, поширюване через засоби комунікації, «зможе набагато дієвіше сприяти становленню братерства всіх людей під батьківською опікою Бога» [10, с. 95]. У документі є визначення, хто такі повідомлячі (комунікатори) і сприймачі (реципієнти). Сучасні засоби соціальної комунікації «немовби збирають людей за великий круглий стіл» [10, с. 96], вони руйнують перепони, якими розділили людей простір та час. Засоби соціальної комунікації — це «громадський форум, де всі без винятку люди можуть обмінюватися поглядами» [10, с. 98], за умови свободи слова він формує громадську думку. Щоб громадська думка могла скластися належним чином, треба «повсякчас надавати громадськості вільний доступ і до джерел інформації, і до каналів її розповсюдження, дозволивши людям вільно висловлювати свої погляди» [10, с. 100]. Коли в суспільних стосунках люди використовують засоби масової інформації, «спілкування набуває нового виміру — широкі маси людей дістають можливість причаститися до життя й поступу спільноти» [10, с. 102].

Засоби соціальної комунікації набирають дедалі більшої ваги в широкій царині людської освіти, наголошує *Communio et Progressio*. Аудіовізуальні посібники, навчальні відеокасети, радіо й телебачення стали вже звичною допомогою в навчанні. Де немає належних умов для навчання, ці засоби можуть надати людям релігійне виховання й початки освіти. Медіа здатні поглибити й збагатити сучасну культуру, доносячи мистецькі та культурні надбання до великої частини людського роду, допомагаючи прищепити народові належне почуття своєї культурної самобутності, сприяючи взаємопізнанню і взаємозбагаченню країн та культур. Медіа можуть також і занепасти культуру, догоджаючи смакам найменш культурної частини аудиторії. «Одноманітна дієта з програм, орієнтованих на найнижчий культурний рівень, нерідко може зіпсувати смак навіть тих, хто вже піднявся було до вищого культурного рівня» [10, с. 105].

Вперше у цьому документі згадується і про рекламу, що розповідає покупцям про доступні товари й послуги. «Реклама — річ благотворна, якщо вона поважає право покупця на вільний вибір» [10, с. 106]. Шкоди суспільству реклама завдає, коли людям нав'язують явно шкідливий або непотрібний товар, якщо про товар розповідають неправдиво, якщо натискають на найменш шляхетні схильності людської натури, настирливо спонукують придбати предмети розкоші, відвертаючи їх від справжніх життєвих потреб. «Величезні видатки на рекламу загрожують підкопати самі підвалини мас-медіа» [10, с. 107]. Під загрозою перебуває свобода медіа. А також може скластися враження, що знаряддя комунікації створені виключно для того, щоб розпалювати людські апетити.

Комунікатор повинен знати свою аудиторію, щоб краще пристосувати свій матеріал до її сприйняття. І тоді «процес спілкування обернеться на сопричастя духу» [10, с. 110]. Покликання комунікаторів — дбати про здійснення мети засобів комунікації: «прискорити усякий людський поступ і сприяти співпраці поміж людьми, аж доки не настане між ними справжнє сопричастя» [10, с. 110]. Комунікатори повинні налагодити тісну співпрацю зі сприймачами. Надзвичайно цінними є професійні спілки комунікаторів, що можуть стати форумом, на якому обмінюються поглядами й досвідом, основою для організованої співпраці. Такі спілки можуть укладати етичні кодекси.

Також і сприймачам Церква радить єднатися в асоціації — адже «сила сприймачів — у їхній єдності» [10, с. 112]. Папська Комісія у справах засобів соціальної комунікації настійно закликає єпископів, священників, ченців та мирян — усіх представників Церкви — друкувати статті в пресі, промовляти на радіо й телебаченні, брати участь у зніманні кінофільмів. Ця діяльність «може принести набагато рясніші плоди, аніж дехто гадає» [10, с. 117]. Усі, хто посідає відповідальні посади в Церкві, повинні «невпинно й неухильно проголошувати через засоби соціальної комунікації всю повноту правди, щоб дати достотний образ Церкви та її життя. Медіа — це часто єдиний канал інформації між Церквою й світом, отож не використати їх як належить — це все одно, що «закопати талант, даний від Бога» [10, с. 121]. Засоби соціальної комунікації допомагають католикам потрібним чином. Вони дають можливість Церкві відкрити себе сучасному світові, сприяють діалогові в самій Церкві і допомагають Церкві пізнати погляди й життєві настанови сучасників. Адже «Господь велів Церкві проголошувати спасіння тією мовою, яку люди розуміють, і не стояти осторонь тих справ, що найбільше їх непокоять» [10, с. 122]. Мас-медіа можуть надати неоціненну допомогу християнській просвіті, залучаючи до співпраці найвидатніших фахівців релігійної освіти та експертів з усіх інших царин, подавати інформацію цікаво й за новітніми методиками. «Сучасні люди так призвичаїлися до захопливого стилю й майстерного подання повідомлень у мас-медіа, що тепер практично не сприймають інформації, поданої на нижчому фаховому рівні» [10, с. 123]. Це стосується й такої релігійної інформації, як церковних церемоній, проповідей чи віросповідних повчань. Церква може послуговуватися засобами комунікації, які «не підпорядковані їй безпосередньо, але на

певних умовах запропоновані їй для використання» [10, с. 123]. Стосовно радіомовлення й телебачення, то ці засоби створили нові можливості для спілкування й цілком змінили спосіб життя людей. «Швидкий технологічний прогрес, особливо розвиток супутникових технологій та засобів запису й зберігання програм, ще більше звільнив ці засоби від часово-просторових обмежень, додавши їм ще більшої сили та впливовості» [10, с. 127]. Релігійні радіо- і телепрограми «здатні збагатити релігійне життя людей і створити нові зв'язки між вірними» [10, с. 127]. Вони допомагають релігійній освіті й діяльній участі Церкви в житті світу. «Вони — як місток єднання для тих, хто через хворість чи старечий вік є фізично неспроможними діяльно долучатися до життя Церкви» [10, с. 127]. Крім того, такі програми створюють нові взаємини між вірними й тими людьми, які не належать до жодної Церкви, але шукають духовної поживи.

Церква чекає нових наукових досліджень щодо застосування і впливу мас-медій, щоб зробити з них практичні висновки. Наприкінці творці *Communio et Progressio* висловили сподівання, що цей документ знаменує не так закінчення старого етапу, як початок нового. Усі вірні Христові, і комунікаторами, і реципієнтами, — розвиваються разом з їхнім часом, «дивляться з довірою і навіть з ентузіазмом на все те, що може запропонувати їм розвиток комунікації за космічної доби» [10, с. 134].

У другій Душпастирській інструкції Папської Ради у справах соціальної комунікації *Aetatis Novae*, виданій до 20-ї річниці *Communio et Progressio* у 1992 році, читаємо: «Сьогодні немає такого місця, де релігійні та моральні погляди людей, освіта, політичні та соціальні системи не були б позначені впливом медіа» [10, с. 138]. У цьому документі Папська Рада у справах соціальної комунікації хотіла «пастирським оком поглянути на теперішнє становище», достосовуючи вказівки попередніх документів до нових реалій, а також даючи знаряддя для подальшої праці. У документі відзначено зміни у способі думання людей, для багатьох «реальність — це те, що вважають за реальне мас-медіа; а на що мас-медіа не зважають — те й значить небагато» [10, с. 143], навіть голос Євангелія може бути притишений. «Зиск, а не громадська користь, править за головне мірило успіху» [10, с. 144], — констатують автори документу, говорячи про нерегульовану комерціалізацію й приватизацію. У справі євангелізації, на думку *Aetatis Novae*, треба віддавати належну увагу аудіовізуальним аспектам новітніх технічних засобів. Поруч з тим Церква повинна сприяти також альтернативним засобам суспільного спілкування, зберегти й підтримати народні засоби спілкування та інші традиційні форми вираження, оскільки «вони уможливають більшу особисту участь і сягають глибших рівнів людських почуттів і мотивацій» [10, с. 150]. Церква повинна, не зважаючи на жодні перешкоди, «створювати й утримувати саме католицькі засоби та програми соціальної комунікації, а також усіляко сприяти їм» [10, с. 150]. Документ радить вводити комунікаційний компонент у кожен пастирський план та створювати окремі пастирські плани для сфери соціальної комунікації. У прикінцевій частині цього документа подано елементи такого пастирського плану.

Щороку на Всесвітній день комунікації Папа Римський видає Послання на певну тему, що торкається сфери соціальної комунікації.

Вже в енцикліці про кінематограф Папа Пій XI з сумом констатує, що «чим дивовижніших успіхів досягають кіномистецтво й кінопромисловість, тим згубнішими й смертоноснішими вони виявляються для моралі, релігії, навіть для добрих звичаїв людського суспільства» [10, с. 30]. У березні 1930 року управителі кінопромисловості в Сполучених Штатах Америки взяли на себе відповідальність оберігати моральне благо кіноглядачів. В угоді, оприлюдненій у пресі, було написано, що на екрани не вийде жоден фільм, який понижує моральний рівень глядачів, зневажає людські закони чи закони природи або заохочує порушувати їх [10, с. 31]. Втім, таке рішення не було втілено у життя і на екранах тривало засилля зла та злочинності. Склалася ситуація, що «тим, хто шукає в кіно пристойної розваги, здається, майже нема куди податися». У цей час були створені «Легіони пристойності», які розпочали «хрестовий похід для оборони громадської моралі». Мільйони американських католиків підписалися під присягою не відвідувати фільмів, що ображають католицькі моральні принципи або правильні життєві норми. «Легіон пристойності» наполегливо спонукував кінематограф прямувати до шляхетних мистецьких висот, екранізуючи як класичні шедеври, так і новітні твори непересічної вартості» [10, с. 31]. Водночас, були висловлені побоювання, що «поступово пильність Єпископів та вірних зменшиться і продюсери зможуть знову взятися за старе» [10, с. 32]. Адже, «щоб показувати речі справді мистецької цінності й відображати багатоманіття людської доброчесності, треба докласти багато розумових сил, тяжкої праці, вміння». Також набагато легше принадити до кінотеатрів певні типи осіб, що дивитимуться фільми, де розпалюють пристрасті й збуджують ниці інстинкти, приспані в людській душі.

Папа Пій XI застерігає: «Народи, які в години відпочинку віддаються розвагам, що зневажають пристойність, честь чи мораль (розвагам, що дають — особливо молоді — привід грішити), ті народи сильно ризикують втратити свою велич і навіть свою національну могутність» [10, с. 32].

Папа зазначає, яку шкоду завдають душі погані фільми: «спонукають до гріха; прославляючи пристрасті, вони підбивають молодих людей ставати на шлях зла; вони відображають життя в облудному світі; паплюжать ідеали; руйнують чисте кохання, повагу до шлюбу, любов до родини» [10, с. 33]. З іншого боку, добре кіно «здатне прищеплювати благородні життєві ідеали; давати цінне розуміння багатьох речей; поглиблювати знання про історію, про красу Батьківщини та інших країн; зображати правду й чесноту в привабливій формі; створювати порозуміння або принаймні сприяти порозумінню між народами, суспільними верствами та расами; обстоювати справедливість; вдихати нове життя в заклики до чесноти; докладати свій позитивний внесок до становлення в світі справедливого суспільного ладу». Папа вважає, що «найперша потреба наших часів — це пильнувати й працювати задля того, щоб кіно перестало бути школою розбещення, перетворившись на дійовий засіб просвіти і звеличення людства» [10, с. 34]. У цьому контексті Папа схвально відгукнувся на ініціативу деяких урядів створити контрольні комісії, що дбають про справи кіновиробництва. Він також закликає єпископів звернутись до католиків-кінематографістів, щоб вони «подбали про гармонію між своєю професією і своїм сумлінням» [10, с. 35] і пояснили провідним діячам кінопромисловості, що така могутня сила, як кіно, «може бути з великою користю спрямована до найвищої мети — удосконалення людини та суспільства» [10, с. 36], воно може й повинно бути носієм світла й дороговказом, що спрямовуватиме людей до добра. Папа пропонує ряд практичних кроків, які не втратили своєї актуальності і сьогодні. Зокрема, душпастирі мають взяти на себе зобов'язання щороку добиватися від своїх людей обітниць, не дивитися фільмів, образливих для істини та християнської моралі. Звертатися через парохіяльні церкви і школи, через католицьку пресу. У спеціальних бюлетенях чи щоденних католицьких газетах друкувати класифікаційні списки кінофільмів — фільми, рекомендовані для перегляду; ті, які дозволено переглядати з певними застереженнями і відверто шкідливі фільми.

Папа рекомендує єпископам у кожній країні створити постійне національне контрольно-оцінювальне бюро, яке «буде сприяти добрим кінофільмам, класифікувати решту стрічок і доводити свої оцінки до відома священників та вірних» [10, с. 37]. Згадане бюро повинне також наглядати за роботою кінотеатрів, що належать парохіям та католицьким організаціям, щоб вони мали в достаток добрих фільмів. Церква змогла б невдовзі поставити нові вимоги — щоб кінопромисловість виробляла фільми, цілком відповідні до християнських принципів. Наступний Папа, Пій XII, розширив сферу діяльності бюро, додавши до кінематографу ще радіо і телебачення, а також зазначав, що було б надзвичайно корисно, якби національні бюро всіх країн об'єдналися в міжнародній асоціації, затвердженій Святим Престолом. Також Папа радить керівникам католицьких кінотеатрів об'єднуватись між собою, щоб «дієвіше здійснювати на практиці настанови відповідних національних бюро і спільними силами обстоювати свої інтереси» [10, с. 59]. В католицьких кінотеатрах можна демонструвати тільки цілковито бездоганні стрічки. Папа також звертається і до тих, хто займається кінопрокатом. Він наголошує на тому, що прокат кінофільмів не можна вважати суто економічною діяльністю, бо кінофільми не є звичайним товаром на продаж. «Треба вбачати в них — і це вкрай важливо — поживу для розуму й засіб духовного та морального виховання простих людей» [10, с. 59]. Отож, відповідальність за те, що принесе кіноекран, добро чи зло, поділяють і той, хто демонструє кінофільми, і той, хто займається їх розповсюдженням. Також відповідальність лежить і на кіноакторах, кінопродюсерах і режисерах. «Найдієвіший спосіб піднести кіно до висот «ідеального фільму» — це спонукати людей, залучених до виробництва фільмів, діяти завжди так, як заповідає християнський закон» [10, с. 61].

Пій XII говорить також про вплив католицьких кінокритиків, які мають «правдиво висвітлювати моральні проблеми, обстоюючи погляди, що мають уберегти людей від так званої «релятивної моралі» й запобігти спотворенню належної сфери цінностей» [10, с. 58].

Папа вважав, що кіно, радіо й телебачення тільки тоді зможуть належним і природним чином спричинитися до правильного формування світогляду сприймачів їхньої продукції, коли Церква, держава й ті, хто професійно зайнятий цими видами мистецтва, організовано поєднавши свої сили й засоби, співпрацюватимуть між собою заради бажаної мети. Якщо ж, навпаки, не буде створено відповідних правил та моральних гарантій, і ці види мистецтва нестримно покотяться вниз дорогою падіння, — тоді вони, стануть на заваді людському розвитку й послаблять людську мораль. У документі «З-поміж дивовиж» соборові отці ще раз наголошують на дотриманні морального закону. «...Збираючи й оприлюднюючи новини, треба дотримуватись морального закону та шанувати права й гідність людської особи. Не кожне знання допомагає, а «любов буде» (1 Кор. 8:1). Засоби соціальної комунікації повинні сприяти становленню й поширенню здорової громадської думки. Соборові отці радять створити «спеціальні організації, що могли б прищеплювати своїм членам (якщо треба, то і в вигляді формальної присяги сповнювати моральний кодекс) повагу до морального закону при вирішенні всіх проблем професійної діяльності» [10, с. 82].

Наголошувалось також на тому, що потрібно вишколювати літературних, кінематографічних, радіо-, телевізійних та інших критиків, які б «глибоко знали на своїй справі, а також вміло й охоче висвітлювали в своїх критичних відгуках моральний бік оцінюваних творів» [10, с. 84].

В Інструкції *Communio et Progressio* констатується, що свідчення морального занепаду можна легко знайти в усіх засобах соціальної комунікації. В багатьох ділянках людського життя «моральні стандарти занепадають, і цей занепад викликає глибоке занепокоєння всіх чесних людей» [10, с. 98]. Якою мірою треба звинувачувати за це самі технічні засоби? «Що можна сказати напевно, то це те, що слабкість криється в самому суспільстві» [10, с. 98].

Згідно з вченням Другого Ватиканського Собору (*Gaudium et spes*) «свобода слова для окремих осіб та груп має бути дозволена доти, доки вона не завдає шкоди громадській моралі та спільному благові» [10, с. 98]. Особливої обережності й тактовності потребує висвітлення фактів насильства й жорстокості. Адже, «якщо криваві події змальовано надто реалістично або на них надто часто зосереджують увагу, то виникає небезпека спотворити всю картину людського життя» [10, с. 102]. Таке зображення насильства й жорстокості може викликати психоз, а також утвердити жорстокість і насильство як звичний спосіб вирішувати суперечки. Сприймачам потрібна базова медіа-освіта. «Треба від наймолодших літ виховувати в дітей мистецький смак, проникливе критичне мислення й почуття своєї відповідальності, засноване на здоровій моралі» [10, с. 108]. Потребує серйозного й ґрунтовного вишколу і комунікатор, навчаючи якого треба розвивати не тільки професійне вміння, а й людські якості. «Чим більше повідомляч усвідомлюватиме, що за безживними знаряддями, які передають його слова та образи, стоїть незліченна кількість живих чоловіків та жінок, тим більше задоволення він матиме від своєї роботи і тим охочіше допомагатиме людям» [10, с. 110].

В Інструкції *Aetatis Novae* рекомендується розробляти пастирський план, де має бути проект медіа-освіти, яка «ставитиме особливий наголос на співвідношенні між медіа і моральними цінностями» [10, с. 153]. Серед тривожних тенденцій останніх років Папська Рада у справах соціальної комунікації відзначає «надзвичайне поширення порнографії й буянства насильства в медіа». Душпастирський відгук про порнографію та насильство в засобах соціальної комунікації (1989), зважаючи на повсюдно висловлюваний неспокій сімей та пастирів Церкви, мав на меті «дати поштовх до ще ширших розважань над етичною і практичною природою проблеми порнографії та насильства в засобах соціальної комунікації» [10, с. 170], аби спонукати всіх чинити так, як казав св. Павло: «Не дозволяй, щоб зло тебе перемогло, але перемагай зло добром» (Рим. 12:21). Добровільну участь у вироблянні або розповсюдженні згубних порнографічних матеріалів Душпастирський відгук трактує як «серйозне моральне зло» [10, с. 165].

В Україні засоби масової інформації, зокрема, аудіовізуальні засоби, керуються чинним українським законодавством: діють на підставі Конституції України, законів України «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про телекомунікації», «Про радіочастотний ресурс України», міжнародних договорів. Згідно із Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні організації мають право використовувати на рівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації. Згідно із п. 2 статті 12 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», в Україні забороняється заснування телерадіоорганізацій релігійними організаціями та юридичними особами, яких вони заснували [4]. Пункт 3 статті 19 цього ж Закону гласить, що забороняється будь-яке пряме або опосередковане фінансування телерадіоорганізацій політичними партіями, професійними спілками, релігійними організаціями. Отож в Україні Церква не може отримати ліцензії на радіомовлення. Серед духовно-релігійних програм католицького спрямування, які можна слухати в Україні українською мовою, виокремимо Радіо «Воскресіння», Радіо Ватикану, «Радіо Марія», Радіо «Дзвони», Радіо «Світанок», радіопрограму «Духовна мандрівка».

Щоб зрозуміти, наскільки в Україні розвинуте католицьке радіомовлення, звернемось до цифр і фактів. У 2008 році на Конгресі католицьких радіостанцій в Римі розглядали тему «Ідентичність і місія католицького радіо у сучасному світі». Конгрес організувала Папська Рада у справах соціальної комунікації. Як зазначив Архієпископ Клаудіо Марія Челлі, сьогодні можна спостерегти велику нерівномірність щодо розташування католицьких радіостанцій на різних континентах світу. На це переважно впливають політичні причини. Так, наприклад, в Латинській Америці нараховується понад три тисячі католицьких радіо, в той час, як на цілому африканському континенті – тільки 150. Отож, як бачимо, в українському ефірі необхідно нарощувати присутність Католицької Церкви.

Радіо Ватикану — найстаріший католицький засіб соціальної комунікації, який був доступний в Україні. Радіо «Ватикан» не має своєї редакції в Україні. Його історія сягає 1929 року, коли Папа Пій XI запропонував Гульєльмо Марконі спорудити для Ватикану радіостанцію. Марконі погодився, відмовившись від будь-якої винагороди, і вже 12 лютого 1931 року радіо Ватикану вийшло в ефір. Папське

радіо вело мовлення латиною та італійською. Сьогодні малопотужну радіостанцію Марконі замінив сучасний трансляційний супутниковий центр, радіохвилі якого приймаються в усьому світі 40 мовами. А у великій, добре обладнаній будівлі Радіо Ватикану, Палаццо Піо, в редакціях і студіях працює 355 кваліфікованих журналістів та дикторів 59 національностей, в основному миряни. Генеральний директор – о. Федеріко Ломбарді, Ті. Український відділ радіо Ватикану заснований 1939 року у часи переподілу Східної Європи між Сталіним і Гітлером. Глава УГКЦ Митрополит Андрей Шептицький передбачив політику войовничого атеїзму та ізоляцію віруючих від католицького світу після більшовицької окупації Західної України. У таємному листі він просить Папу Пія XII розпочати передачі з Ватикану українською мовою — для зв'язку УГКЦ з Апостольським престолом та збереження католицької віри. За негайним дорученням Папи Пія XII було створено українську секцію радіо Ватикану, її редакцією опікувалися отці-василіяни. 14 грудня 1939 року, українська мова стала п'ятою мовою, якою почало працювати Ватиканське радіо. На довгі роки й десятиліття УРВ залишалося для мільйонів людей єдиним християнським радіоголосом. Робота української редакції радіо Ватикану розпочиналася з півгодинних передач один раз на тиждень. Сьогодні це щоденна передача з широким діапазоном тем релігійного змісту. Передовсім це новини Апостольської столиці та про діяльність Папи Римського. Значне місце відводиться катехитичним релігійно-освітнім програмам (зокрема, й для дітей), а також питанням моралі. Є рубрика, присвячена релігійному життю України. У неділю виходять в ефір розмірковування над Євангелієм, уривки з повчань Святішого Отця, богослужіння та духовні концерти. УРВ спрямована на різні аудиторії — дітей, дорослих, тих, хто потребує моральної підтримки, тих, хто страждає від хронічних суспільних пороків — пияцтва, наркотиків або готується стати членом церкви. До 1000-ліття Хрещення Руси-України УРВ випустило аудіокасети з промовами та проповідями Папи Івана Павла II українською мовою та записи урочистих святкувань 1000-ліття в Римі. На радіо з-поміж інших діячів Церкви виступали кардинал Мирослав Іван Любачівський, владика Мирослав Марусин та Софрон Мудрий. Можливо, ці виступи на Радіо «Ватикан» наштовхнули Блаженнішого Мирослава Івана на створення радіо для УГКЦ. Блаженніший Мирослав Іван та владика Софрон Мудрий були частими учасниками передач на Радіо «Воскресіння». Слухачам українського відділу радіо Ватикану відомі о. Тимотей Коцур, ЧСВВ, о. Теодосій Грень, ЧСВВ, о. Йосафат Хаймик, ЧСВВ, с. Лідія Короткова, СНДМ (в ефірі як сестра Ірина), Тетяна Шуфлін (Ксеня Верховинець), Світлана Духович, Сестри Служебниці Марта Козак й Емілія Вандич. Про життя греко-католиків і римо-католиків в Україні, зокрема, повідомляє журналіст Костянтин Чавага [29].

З 1 липня 2012 року Ватиканське Радіо скоротило трансляції на коротких і середніх хвилях в напрямку Америки та Європи. Ці зміни торкнулися також і передач українською мовою. Припинились ранкові трансляції на коротких хвилях 49-ти та 41-го метра, що виходили в ефір о 6:00 київського часу. Припинились також трансляції на середній хвилі 1611 кГц. Ввечері, о 19:40 передача з Ватикану українською мовою передається лише на коротких хвилях 25-ти метрів частотою 11715 кГц та 19-ти метрів частотою 15185 кГц. Передачі Радіо «Ватикану» в записі та Святу Літургію в прямому ефірі можна слухати через мережу Інтернет за адресою www.radiovaticana.org. Власники параболических антен можуть слухати передачі через супутник EUTELSAT: HotBird 13°E, частота 12380 МГц [15].

19 листопада 1989 року в бельгійській столиці Брюсселі на хвилях Catholic Radio and Television Network вийшла перша програма Радіо «Воскресіння», яке було голосом Української Греко-Католицької Церкви У 1990 р. Радіо «Воскресіння» виходить щонеділі з радіостанції в Монте-Карло, а з 27 жовтня 1991 р. недільні програми, які все ще готувалися у Брюсселі, почала транслювати державна Львівська радіомережа. З травня 1992 р. радіопередачі готує Львівська редакція Радіо «Воскресіння». Радіо «Воскресіння» було першим християнським радіоголосом після розпаду Радянського Союзу. З 5-го квітня 1993 р. щоденні релігійно-культурологічні програми Радіо «Воскресіння» транслюються на цілу Україну завдяки Всесвітній Службі Радіо Україна, а також Третій програмі Українського Радіо. З 10 червня 1996 року спецвипуски Радіо «Воскресіння» виходять на Першому каналі Національного радіо.

Окрім висвітлення життя Української Греко-Католицької Церкви від парафіяльного до загальноцерковного рівня, діяльності чернецтва, мирянства і духовенства; проблем і досягнень в контексті історії і сьогодення, катехизації, суспільного служіння, богослов'я, сакрального мистецтва і т.д. у програмах релігійно-інформаційного та християнсько-просвітницького змісту надається особлива увага висвітленню загальнолюдських цінностей, представлено широкі науково-богословські, історико-культурні, літературно-мистецькі контексти. Програми Радіо «Воскресіння» охоплюють весь спектр журналістських жанрів – статті, репортажі з місця подій, інтерв'ю, бесіди, круглі столи, огляди, звіти, портретні радіонариси, радіокомпозиції, радіовистави, музичні прем'єри, авторські програми і т. д. Сотні авторів та експертів популяризують на Радіо «Воскресіння» різні розвідки та дослідження, діляться практичною інформацією, дають відповіді на непрості запитання.

У 2014 році Радіо «Воскресіння» відсвяткувало своє 25-річчя. Результатом його праці стали майже 9000 радіопередач, 22 томи бюлетеню «Агенція Релігійної Інформації», видання часопису «Мета», книг, понад 50 аудіодисків. А найбільший скарб – вдячна слухацька аудиторія, яка всі ці роки давала натхнення творчому колективу. Передачі розраховані на слухачів різних вікових та соціальних категорій, віросповідань і суспільних груп. Втім, основна цільова аудиторія Радіо «Воскресіння» — це соціально незабезпечені верстви суспільства, з низьким рівнем доходу, з діаметрально протилежною освітою — початковою і незакінченою середньою та вищою освітою; це особи, для яких радіо — єдиний доступний засіб отримання інформації. Отож, Радіо «Воскресіння» — насамперед соціальний проект, для осіб з особливими потребами, осіб похилого віку, для тих, хто прагне духовно зростати у своєму житті, для тих, хто хоче думати і преображатись. Радіо «Воскресіння» згідно зі своїми статутними документами не займається підприємницькою діяльністю і не надає комерційних послуг, не дає реклами, а діяльність проводить за рахунок пожертв віруючих та добродійних організацій. У 2015 році львівська редакція Радіо «Воскресіння» припинила діяльність. Діяльність Радіо «Воскресіння» досліджувалась, згадувалась у наукових виданнях і публікаціях. Написана монографія Мирослава Павлюка «Радіо «Воскресіння» — унікальне явище в історії інформаційного простору України у 1989-2009 роках» за редакцією доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України, директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою Українознавства Віктора Ідзя, який також був постійним автором і науковим консультантом Радіо «Воскресіння». Згадки про Радіо «Воскресіння» знаходимо у статтях науковців О. Хомин, І. Склєнаря. Його аналізує професор Василь Лизанчук в підручнику «Радіожурналістика: засади функціонування». Про Радіо «Воскресіння» пишуть всеукраїнська газета «Говорить і показує Україна», бюлетені «Агенція Релігійної Інформації», журнал «Українські проблеми», часопис Львівської архієпархії «Мета», часопис Івано-Франківської архієпархії «Нова зоря», інтернет-видання. Радіо «Воскресіння» функціонувало також як продакшн-студія, яка виготовляє продукт і пропонує його для трансляцій радіокомпаніям, що мають свої хвилі і відповідні частоти. Цей варіант виявився найбільш ефективним, досить успішним як і в часі так і у фінансах, адже подекуди трансляції на всіх передавачах у сумі перевищували 33 години на добу. В інтернеті Радіо «Воскресіння» провадить онлайн-мовлення. Аналізуючи діяльність «Радіо «Воскресіння» як синтетичний, релігійно-інформаційний, церковно-журналістський феномен, можемо виокремити наступні висновки:

перший феномен Радіо «Воскресіння» те, що воно взагалі з'явилося в Україні на початку 90-х років як засіб Української Греко-Католицької Церкви, яка ще донедавна перебувала в забороні, була переслідувана. Завдяки Радіо голос переслідуваної Церкви зазвучав у мільйонах домівок;

другий феномен — це те, що програми Радіо «Воскресіння», засобу соціальної комунікації Української Греко-Католицької Церкви, транслювались державною радіокомпанією;

третій феномен — те, що програми в Україні почали готувати молоді люди без богословської освіти, виховані на ідеологічних засадах наукового комунізму;

четвертий феномен Радіо «Воскресіння» як регіонального виробника — незважаючи на те, що програми виробляються у Львові, вони мають загальноукраїнське поширення. Тут слід додати, що Радіо «Воскресіння» виходить в ефір і за межами України, але ця тема потребує додаткового дослідження;

Радіо «Воскресіння» попри все, серед усіх засобів соціальної комунікації УГКЦ, і надалі залишається єдиним засобом, у якого мільйонна слухацька аудиторія;

Феномен Радіо «Воскресіння» у його багатогранності і плідності на розмаїті проекти у сфері мовленого, друкованого і баченого слова [2].

У 2010 році в Україні розпочало мовлення українське католицьке «Радіо Марія», яке транслює богослужіння та молитви, духовні роздуми й релігійні новини, використовуючи також звукові матеріали Радіо «Ватикану» і Радіо «Воскресіння». Частоти мовлення «Радіо Марія» в Україні: Київ – 68,69 МГц, Рівне – 68,24 МГц, Вінниця – 70,91 МГц, Житомир – 70,04 МГц, Кам'янець-Подільський – 73,73 МГц, Городок – 73,55 МГц. **За допомогою мобільного телефону** можна слухати програму **Radio Maria**, завантаживши з додатків **Play Market, AppStore, Tunein Radio**. «Радіо Марія» можна слухати також в інтернеті на його сторінці. «Радіо Марія» входить до всесвітньої родини католицьких радіостанцій (близько 40), що заснована в кінці минулого сторіччя на півночі Італії. Це некомерційна станція, існує на пожертви слухачів і благодійників. В ефірі крім релігійних передач — програми соціальної спрямування, дискусії, дитячі передачі. Особливістю «Радіо Марія» є спрямованість на допомогу своїм слухачам: консультації в ефірі, соціальна активність. «Радіо Марія» широко залучає волонтерів. На сайті «Радіо Марія» читаємо: «Ми прагнемо донести до свого слухача глибину людської культури. Він є другом, співрозмовником, незалежно від релігійних та культурних переконань. Адже саме через культуру, мистецтво, історію людства з усіма її злетами й падіннями, блуканнями в пітьмі й великими осяяннями ми ведемо свою проповідь християнської благої вісті» [16]. «Радіо Марія» не втручається у політику і не дає комерційної реклами. «В

основі роботи «Радіо Марія» лежить бажання християн ділитися духовними дарами, якими їх нагородив Господь — «даром одержали, даром давайте» [16].

Радіо «Дзвони» заснував у 1996 році покійний владика Софрон Мудрий, ЧСВВ, разом отцем, а потім владикою, Миколою Сімкайлом Української Греко-Католицької Церкви, який вже тяж упокоївся у Бозі. «На сьогодні радіо «Дзвони» — це єдине єпархіяльне католицьке радіо в усій Україні, яке має власну хвилю і щоденний цілодобовий ефір» [18], — читаємо на сайті радіо. Радіо «Дзвони» виходить в Івано-Франківську на хвилі 105, 8 FM. Тут звучить багато музичних композицій виключно українською мовою. Слоган — «Рідна музика, рідне місто». Від початку свого заснування «Дзвони» транслюють щоденні передачі Радіо «Воскресіння». Щонеділі та у свята о 10.00 транслюється Божественна Літургія із Катедрального Собору Святого Воскресіння УГКЦ. Щоденно лунає акафіст, ранкова і вечірня молитви, молебень (в часі Великого Посту — Хресна дорога). Також щодня звучить церковний календар і Євангеліє. Серед релігійних постійних рубрик — «Школа Катехизму», «Богосвячене життя», «Ти є Петро». В Інтернеті Радіо «Дзвони» веде мовлення з 2010 року. З січня 2006 року радіо «Дзвони» очолив о. Софрон Зелінський із Згромадження Воплоченого Слова, яке безпосередньо почало долучатись до праці, реалізуючи власну харизму — євангелізацію культури. Радіо «Дзвони» разом із Згромадженням поставило перед собою наступні завдання:

- Інформувати про **життя і події Церкви у світі та Україні**;
- Залучати до радіопрограм **спеціалістів**, щоб вони ознайомлювали слухачів з актуальними проблемами сучасності, а також давали католицький погляд на специфічні сфери життя;
- **Піднімати культурний рівень** населення через пізнання творів мистецтва та літератури (музичні програми, літературні читання, вислови видатних митців).
- **Проголошувати Слово Боже**, даючи Йому діяти до всіх середовищ у суспільстві, де часто, крім радіо, ніхто інший не має доступу.
- Поширювати і поглиблювати **знання католицької доктрини** через катехизм, проповіді та формативні науки; навчати людей **застосовувати науку Церкви у житті** через пропагування християнської моралі, практики Святих Таїнств та діл милосердя;
- Відродити **прагнення людини до духовного** через молитви, Службу Божу, пояснення літургії і т.д.;
- Спонукаати до **єкуменізму**: пояснювати доктрину єкуменізму і засоби співжиття між християнами [24].

У січні 2009 р. антена була перенесена з катедрального собору на ЦНТІ у Івано-Франківську. Як стверджує інформація на сайті, радіо «Дзвони» охоплює близько 80% Івано-Франківської області. Матеріальна сторона радіо в значній мірі залежить від надходжень з реклами. В ефірі звучить дуже багато української музики. 20 грудня 1992 року на радіо «Львівська хвиля» (100, 8 FM) вийшла в ефір програма «Духовна мандрівка». Її благословив Блаженніший Мирослав Іван Любачівський. Автором і ведучим програми до серпня 1998 року був Михайло Перун. «Суть програми полягала в тому, щоб доступно і цікаво говорити про Бога і духовну проблематику», — згадує Михайло Перун [27]. Опісля її ведучими були отець Ігор Яців, отець Павло Дроздяк, брат Ігор Яким'як, отець Тарас Гавришко. Слід зазначити, що о. Ігор Яців та о. Павло Дроздяк вели опісля програми на Радіо «Воскресіння». А естафету на «Духовній мандрівці» перейняли брати Львівської духовної семінарії Юрій Цегельський, Сергій Радченко та Микола Гринак. На початку програма тривала 30 хвилин, а з 1996 року до сьогодні мала одну годину ефірного часу — щонеділі від 8:00 до 9:00. У «Духовній мандрівці» звучали розповіді із життя святих, недільне Євангеліє та пояснення до нього, новини з релігійного життя, богословський погляд на актуальні проблеми сьогодення, послання та звернення провідників Церкви, інтерв'ю з цікавими людьми, щомісячні молитовні намірення — можливість разом з іншими радіослухачами молитися. В ефірі лунає релігійно-християнська музика. На сайті радіостанції «Львівська хвиля» архів «Духовної мандрівки» завершується липнем 2013 року.

3 березня 2002 року з благословення світлої пам'яті владика Михаїла Сабриги на радіо «Українська Хвиля» (101,1 FM) уперше відбулася пряма трансляція Божественної Літургії з тодішнього катедрального собору Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці. Засновниками радіо були шеф-редактор «Тернопільської газети» Григорій Бурбеза, парох катедрального собору Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці м. Тернополя о. Андрій Говера та директор радіо «Українська Хвиля» (101,1FM) Юрій Фартушняк. Відповідальним за проєкт було призначено о. Володимира Сампару. З червня 2002 року радіо «Світанок» почало виходити в ефір двічі на тиждень (дві години у суботу та дві — у неділю). Радіоефір доповнили тематичні розділи «Роздуми над важливим», «Сходинами Церкви», «Лірична сторінка», «Світ дитячої Біблії», «Новини», «Світло надії» тощо. Із збільшенням кількості волонтерів почали створювати нові передачі: «Історія Церкви» (2007), «Мова — дзеркало душі» (2007), «Християнське Тернопілля» (2007), «У ритмі серця» (2007), «Святі, про яких ми не знаємо» (2009), «Духовні перлини східних отців» (2010) та інші. З 2010-го передачі радіо «Світанок» транслюються у записі. 29 червня 2011 року радіо перейшло у свою студію. Перші передачі на власній апаратурі записали 2 серпня 2011 року. Нині редакція

радіо «Світанок» перебуває у центрі Тернополя, в приміщенні архієпархіального управління, що на вулиці Січових Стрільців, ба. Радіо «Світанок» існує завдяки добровільним пожертвам своїх радіослухачів. Щодня о 7.00 та у неділю о 8.00 транслюється Божественна Літургія з Архикатедрального Собору Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці, а у суботу о 8.00 та в неділю о 9.15 можна приєднатися до спільної молитви, роздумів над Святим Письмом, пройти сторінками «дитячої» Біблії, послухати християнські пісні та багато іншого. На новому сайті можна поділитися свідченням особистого пошуку Бога, залишити відгук, привітати знайомих або попросити про молитву, тут розміщуються аудіозаписи передач, програми радіотрансляцій на найближчі дні [17].

Не можна не відзначити спеціальний проект Національної радіокомпанії України «Історія Християнської Церкви», деякі передачі якого присвячені Католицькій Церкві. Програми із цього циклу звучали щосуботи та щонеділі у 2013 році на 1 каналі УР. Цей цикл позиціонувався як «духовно-просвітницька акція, що має повернути українців до кращого розуміння своєї історії, місця нашої держави в контексті розвитку світової християнської культури, значення наших видатних діячів Церкви, прославлених українських святих, духовних пастирів, полемістів, предстоятелів Церкви у загальній картині становлення християнства у світі» [30].

Програми, що охоплювали часи від Різдва Христового до сьогодні, виготовлені у формі коротких історичних художньо викладених нарисів. Майстерно озвучені, із вкрапленнями художньо-театральних сцен, озвучених акторами, із максимально об'єктивним текстом, ці передачі відкривають історію Церкви. Звучать факти, що дивують чи спантеличують, вражають чи захоплюють. «Ця історія, в центрі якої стоїть постать Ісуса Христа – це історія вірності і відданості, історія величних подвигів в ім'я Істини» [30].

Як поставали полум'яні промовці-апологети Церкви посеред розпусного язичницького Риму, як у буремні часи гонінь гартувалися перші богослови і вибудовувалася струнка ієрархічна структура Церкви, як поставала Церква на наших теренах, як творилися перші друковані книги в Україні, про пам'ятки полемічної, богословської та богослужбової літератури – про все це та інше у спеціальному проекті «Історія Християнської Церкви».

Висновки. У цій статті вперше досліджено радіопрограми католицького спрямування, які можна було чути на території України українською мовою, в контексті католицького вчення про мас-медіа. Отож, у цій статті подано позицію Католицької Церкви у сфері соціальної комунікації, використавши переклади основних документів Католицької Церкви із збірника «Церква і соціальна комунікація: Найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа» під загальною редакцією Михайла Перуна. Проаналізовано насамперед енцикліку Папи Пія XI про кінематограф *Vigilanti Cura*, енцикліку Папи Пія XII про кіно, радіо й телебачення *Miranda Prorsus*, Декрет про засоби соціальної комунікації *Inter Mirifica*, Душпастирську інструкцію *Communio et Progressio*, Душпастирську інструкцію *Aetatis Novae*. Також подана і позиція Папи Франциска щодо засобів соціальної комунікації. Виокремлено моральні критерії, на які мають взоруватися журналісти і ЗМІ. Оглядово окреслені духовно-релігійні програми католицького спрямування в Україні в контексті української законодавчої бази, зокрема, положень Закону про радіомовлення і телебачення. Розглянуто мовлення Радіо «Ватикану», Радіо «Воскресіння», «Радіо Марія», Радіо «Дзвони», радіопрограми «Духовна мандрівка», Радіо «Світанок», і, зокрема, спеціальний проект НРКУ «Історія Християнської Церкви». В результаті дослідження констатуємо, що католицьке радіомовлення в Україні у порівнянні, наприклад, з Латинською Америкою (3000 радіостанцій) потребує подальшого розвитку на базі нових інформаційних технологій. Потрібно переглядати законодавчу базу України, щоб Церкви мали можливість створювати свої радіостанції.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Бурка Л. Діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського: основні акценти (за матеріалами Радіо «Воскресіння» та «Агенції Релігійної Інформації») в контексті з'ясування історико-духовних проблем наукового українознавства. // Українознавець. – Львів, 2011. – Випуск 11.
- 2.Бурка Л. Радіо «Воскресіння» як засіб соціальної комунікації: до 25-річчя виходу в ефір // Науковий вісник Українського університету Москви. – Москва, 2015. – Т. XX
- 3.Даценко Л. За радіоточкою – майбутнє: Національна безпека України та проводове мовлення – системи неподільні / Л. Даценко // День: Щоденна всеукраїнська газета. – Київ, 2010. – 2 квітня. – № 58
- 4.Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.93 № 3759-ХІІ. – www.rada.gov.ua
- 5.Ідзьо В. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. – Львів: СПОЛОМ, 2004. – 288 с.
- 6.Лизанчук В. Радіожурналістика: засади функціонування: підручник/В.Лизанчук.Львів: ПАІС,2000. – 366с.

- 7.Павлюк М. Радіо «Воскресіння» – унікальне явище в історії інформаційного простору України у 1989-2009 роках. – Івано-Франківськ: Сімік. – 2010. – 335 с.
- 8.Павлюк М. Церква в інформаційному суспільстві //Українські проблеми, 2000. – № 20
- 9.Українські проблеми. – 2000. – № 20. – 220 с.
- 10.Церква і соціальна комунікація. Найголовніші документи католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа / Упорядн. та наук. ред. М.Перун. — Львів: Видавництво УКУ, 2004.
- 11.Хомин О. Українське радіомовлення: шляхи розвитку//Телерадіожурналістика: історія, теорія, практика, погляд у майбутнє/Збірник науково-методичних праць. – Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту. – 1997. – 160с.
- 12.Сайт Національної Радіокомпанії України. – <http://www.nrcu.gov.ua>
- 13.Сайт Радіо «Воскресіння». – <http://www.rr.lviv.ua/>
- 14.Сайт Радіо Галичина. – <http://www.galychyna.fm/radio/>
- 15.Сайт Радіо Ватикану. – <http://uk.radiovaticana.va/>
- 16.Сайт Радіо Марія. – <http://www.radiomaria.org.ua/>
- 17.Сайт радіо «Світанок». – www.radiosvitanok.org.ua/
- 18.Сайт радіо «Дзвони». – <http://www.dzvonyfm.if.ua/>
- 19.Веб-конференція: Роль церковних засобів масової комунікації в суспільстві (за участю Мирослава Павлюка). - http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/webconf_archive/22223/
- 20.Включитися у діалог з людьми сьогодення. Папа Франциск прийняв членів Папської Ради суспільних комунікацій. – <http://uk.radiovaticana.va/storico/2013/09/21/>
- 21.Електронний каталог Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. – <http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F>
- 22.Літературна сторінка на хвилях Радіо «Воскресіння». – <http://www.rr.lviv.ua/a1153/>
- 23.Мирослав Павлюк: Джерело правди – Божа любов. – <http://www.novazorya.if.ua/last/2212-2014-11-30-09-27-00>
- 24.Наша історія. — <http://www.dzvonyfm.if.ua/>
- 25.Послання Святішого Отця Папи Венедикта XVI на 47-й Всесвітній день комунікацій. – <http://www.credo-ua.org/>
- 26.Послання Папи Франциска з нагоди Всесвітнього дня суспільних комунікацій. – <http://uk.radiovaticana.va/news/2015/01/23/>
- 27.Прорамі «Духовна мандрівка. <https://www.facebook.com/DuhovnaMandrivka/posts/119888861512614>
- 28.Радіо «Воскресіння» розпочало цілодобове мовлення в інтернеті. – <http://www.rr.lviv.ua/a1851/>
29. «Слухайте це всі народи». Цикл передач, присвячених історії Ватиканського радіо (11). Українська редакція – закінчення. — <http://uk.radiovaticana.va/storico/2011/08/15/>
- 30.Спеціальний проект «Історія Християнської Церкви». — <http://radioukr.com.ua/ua/1025/>

Любомира Бурка

Духовно-релігійні радіопрограми католицького напрямку в Україні в контексті вчення Католицької Церкви: задачі, огляд, перспективи

Анотація: В статті досліджуються духовно-релігійні радіопрограми католицького напрямку в Україні, транслюючі українською мовою, в контексті вчення Католицької Церкви. Аналізуються основні документи Католицької Церкви, в яких говориться про місію та задачі ЗМІ в сучасному світі, про соціальну комунікацію, про моральні основи діяльності ЗМІ та журналістів.

Ключові слова: Католицька Церква, мас-медіа, духовно-релігійні радіопрограми, засоби соціальної комунікації, аудиторія, соціологічні дослідження, соціальні мережі.

Lyubomyra Burka

Spiritual and religious radio programs Catholic direction in Ukraine in the context of the teachings of the Catholic Church: overview, task, prospects

Annotation: This paper examines the spiritual and religious radio programs Catholic direction in Ukraine, broadcast Ukrainian language in the context of the teachings of the Catholic Church. The main documents of the Catholic Church are analyzed, which talk about the mission and tasks of the media in the modern world, social communication, the moral foundations of the media and journalists.

Keywords: Catholic Church, the media, spiritual and religious radio programs, means of social communication, audience, social research, social networks.

Вибір як рушій світотворення чи радше руйнації в сатиричній коляді.

Збірник отця Йосифа Застирця

(Або ж... Камо Грядеши, що нового заколядуємо тепер?!)

Анотація: У статті вперше до наукового обігу уснословеснознавства залучено рідкісні тексти політичної колядки, у якій резонує екзистенція вибору. Народнописенні образи колядки досліджено в межах парадигми комічного. Визначено градацію комічних образів від іронії до сарказму. Виявлено збірність як особливість творення трагікомічного образу: вибір одного глобалізується до трагедії вибору всього народу. Досліджено, що іронія тексту привідкриває контекстуальний ряд образів, що прочитуються в органічній єдності тексту і контексту. Вивчено типологію мотиву вибору крізь призму комічного як в уснословесній літературі (політичній колядці), так і в писемній словесності (фейлетонах). Виявлено суголосність колядки з універсальністю теми вибору у Святому Письмі. З'ясовано, що політична колядка набуває нових функціональних ознак, виконуючи дидактичну й ментальнотворчу функції.

Ключові слова: Мотив вибору, ампліфікація образів, засоби комічного зображення.

*И сонце, й місць годни бути в парі
Ни лиш у колєді, а й в небесах.
Злітає птахів гонтов критий дах.
Дай Бог діждати світової зарі[5.с73].
Василь Зеленчук*

З часу укладання рукописного „Збірника українських пісень і інших творів устної словесности” отця Йосифа Застирця минуло майже сто літ. Однак ухоплені перли з уст народних піснетворців не втратили не тільки своєї художньопоетичної вартості, а й – щоцікаво – політичної злободенності. Загалом коляда в рукописному зшитку Й.Застирця – це феноменально багатий сплеск дивовижних мотивів – і давніх, і нових, – цікавих образів й мотивів. Справді, розкішне пишнокісся саме галицької коляди. Та в ньому бунтівливим чубом вип'ячується нова (на той час) політична колядка[15]. Унікаум – кільканадцять колядок із відомими серед народу церковно-християнськими мотивами в 20-их роках минулого віку гучно задзеленчали в газдівську шибку пронизливим піснеспівом-питанням: чоловіче, хто ти і яким є твій вибір?

Ой виборче підленький, плаче нарід бідненький.

Помагай, помагай, помагай братів, братів

Ляхам в ярмо запрягати і пісоньку ще й співати – гей, воли, тягніть.

(на мотив „Радость нам ся являє”)[3.Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №657].

Звісно ж, відсутність варіантів колядок указує на їх індивідуально-авторську генезу й чужорідність, несприйняття в народно-творчому горнилі. Однак саме явище народження такої політичної колядки, що визріла в колах тодішньої інтелігенції, – справжня знахідка Застирця. Тим і цікаві збірники – вони дають можливість побачити згасаючі зорі й нові – уяскравлені, незважаючи на відносну усталеність народнопоетичного небосхилу.

Колядка – це благовість, нове звітування від Господа, яке з трепетом на поріг приносять Божі посланці-колядники. І ось колядка, що тисячоліттями переливалася радістю мотивів достатку й здоров'я, вибухнула сарказмом й іронією: мудрости тобі, чоловіче, мудрости у твоєму виборі.

Ой ти, хлопе безумний, чомусь так малоумний?

Чи не знав, чи не знав, чи не знав того, того,

Що лях вмисно хрунів пледит

Й через те всіх за ніс водит – гроші лупит з вас.

(на мотив „Радость нам ся являє”)[3. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №657].

Політичний маніфест як звернення до національної самосвідомості невиняково обирає для комунікації колядку. Один із найпопулярніших народних піснеспівів має ще з давніх-давен сакральну функцію: різдвяні побажання збуваються; Слово стає реальністю; Бог через Слово втілюється. Тож за жанровими канонами в політичній колядці саме Господь промовляє: людино, яким є твій вибір?

Піснетворець, відкинувши вбік десь далеко ментальний камінь спотикання – толерантність і терпимість, неприродно оголює нерв сарказму, правдиво змальовуючи тодішню історичну ситуацію в Галичині. Зусібич розшарпана і ляцькою гакотою, і несамовитою кацапнею, що „замість трох царів приходять, бріхні й доноси у дарі приносять” („Тай кацапія тут ся загніздила, Бодай би її хвороба побила”)[3. Ф.34-2. – Од.зб.8. –

334арк. – №649], – і щонайстрашніше – власними „хрунями”. Політична колядка зумисне позбавлена зайвих декорацій метафоричності – у ній немає милих вороженьків чи вдатних козаченьків. Позаяк її функціональний важель, що не типово для колядки, як маятник зміщено вбік натуралістичного зображення крізь призму комічного. Колядка на початку XX століття розсміялася, але в неї зясніли сльози..., сльози відчаю, розчарування, а може, й зневаги... У колядці навіть І. Франко заплакав від побаченого в Галичині:

Франко старенький голосу не має,
Плаче сердечний, що Русь загибає.

(на мотив „Возвеселім”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №660].

Іронічно-бурлескні образи раю, комедії контекстуально створили реалістичний образ пекла. Інверсійні прийоми акцентологічно виокремлюють надважливі номінації – крулевство, рай? І як висновок – усе це комедія!!! Дієслівна рима створює антураж дієвості: „на Русі будують” і не що будь, а „крулевство”, не сидять склавши руки – трудяться для себе... А іншим обіцяють навіть краще – рай. Колядка вибудовує іронічно-поетичні образи Дії і Слова, чи точніше таврує корисливість дій як бездіяльність, що прикрита голою обіцянкою, брехнею. В іронічному образотворенні Дія і Слово зближаються і в емоційному сплеску сарказму бурхливо відштовхуються. Й апофеозом комічного стає образ Чуда як оманливо-брехливого і нездійсненого. Емоційна шкала комічного в колядці стрімко зростає, зображально-лаконічні кадри пришвидшено змінюються – й іронічний акомпанемент переростає в гучні акорди сарказму: „Комедії грають, чудо, чудо повідають”. Так ширму витонченого глузування як контраст видимого (торжествують, крулевство будують, рай обіцяють) і прихованого (руїни, пекла) різко розривають вигуки піснетворця-глядача „Комедії грають” й оголюють фальш виконавців а-ля комедії життя.

Кацап і поляк (2 р) нині торжествують,
Крулевство польське (2 р) на Русі будують.
Польща диви ся, на гвайт годи ся,
Ляхи ся зіжджають, в’яц закладають,
Рай обіцяють, людей розпивають,
Комедії грають, чудо, чудо повідають.

(на мотив „Небо і земля”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №648].

Для виконавця колядки завіса опустилася – і гра скінчилася. І чуда-дива, припіднесеного на таці, він не очікує. А хоче всього лиш узріти ПРАВДУ. Тому в різких акордах сарказму під пронизливі оплески й свист глядачів вимогливо-їдко, прозріваючо звучить фраза: „Комедіянти, зніміть маски!” А може, й справді, знімімо маски – і гра скінчиться, а ми вотчію узрієм те, що будували дотепер – пекло в брехливій обгортці раю...

Дивовижно, що саме колядка початку XX століття зуміла акумулювати згусток найбільш популярних громадсько-політичних настроїв суспільства і на хвилі звичних релігійно-християнських мелодій принести вітровій цілком нового Слова. І ці слова були покликані достукатися до людей, їхньої совісті і врешті-решт національної самосвідомості.

Проблема брехні, невідповідності Слова і Дії глобалізується і набуває в політичній колядці масштабів образу національної зради. Утіленням зрадників-запроданців стають „хруні”. Якщо їхнім прототипом укінці XIX століття був такий собі маловідомий (він, певно, й не здогадувався, як увіковічить його історія) Микита Хрунь, якого селяни делегували до Галицького сейму, щоб відстоював їхні права, а він продався полякам, то колядка стверджує вже історичний факт, так би мовити, клонування хрунів. До слова, політична колядка, не цураючись в’їдливо-оголеного сарказму, акцентує перспективу ввіковічення пам’яті новоявленого хруня-запроданця:

Хруні в погорді були тай будут, їх покоління вже не забудут.
На їх могили будут ходити привдоволят потреби.
А з псів і свині мут примір брати, прийдут попастись, хвалу одати.
Заквилят красно і велегласно на памят хруням за зраду.
(на мотив „Возвеселім”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №660].

Певно, це саме той випадок, коли в народі кажуть: з пісні слів не викинеш. Колядка таврує осудом і ганьбою зрадника-неправдомовця як за життя, так і по смерті. Українцеві-піснетворцеві, для якого пам’ять про померлого є узвичаєно святою („про небіжчика говорять добре або ж мовчать”), уривається терпець – і він переступає табу вшанування пам’яті. Позаяк у художньообразній уяві творця зрадник-хрунь не є людиною, він – „худоба.”

Ось яких почестей зазнає він у колядці:

Витай, хруню, над хрунями! Витай, свине, над свинями,
Як ти ся називаєш? (на мотив „В яслах лежить”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №654].

Риторичне питання апелює до ще жеврілої свідомости людини: хто ти, отямся, згадай своє ім'я – і відроди в собі обличчя людини.

Такий гнівний осуд індивідуального зрадницького вибору українця зумовлений пісенним осмисленням його глобальних фатальних наслідків для мільйонів людей – усієї країни, що вже асоціюється з суцільним пеклом.

Образ Пекла, присутній у кожній колядці, уреалістичнюється щоразу жаскішими художньообразними мазками. Пекло в Україні-Руси візуалізують акустичні образи страждання, сварок і плачу – „русини плачут”, „Русь страждає”. І мікрообраз страху „боятися”, „боятися”, „боятися” – ніби й непомітний, але він магістральний, страх як ті судини, що живлять й підсилюють увесь гнилий організм Пекла...

Русь вся страждає, тож можна знати
Від хрунів, від польської гокоти.
Посіпаки сваряться,
Хот поляків боятися,
Хлоп від зимна трясеться,
Жид лиш з того смієся,
А русини плачут, бо все правду бачут,
Тут же, тут же, тут же, тут же, тут.

(на мотив „Бог ся рождає”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №649].

Колядка споглядає, зображально зближуючи, узріле за ширмою комедії. І поступово образ Пекла увиразнюється з контекстуального ряду і стає страшною реальністю віч-на-віч з тобою тут і тепер. Пекло покровоко наближається, угігантнюючись за допомогою пісенних повторень: „Тут же, тут же, тут же, тут же, тут”.

Образ пекла постає в колядці правдивим жакіттям. Саркастична в'їдливість картини досягається за допомогою безпрецедентних для колядки засобів зображення – нюхових образів: Україна – суцільна рана, засмерділий струп:

Ріжня чернь зруп зробила, руїну,
Є вонь зо струпа, вонь на Вкраїну.

(„Бог ся рождає”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №649].

Роз'ятрена, розтерзана чужинцями-зайдами – кацапнею і ляхами, вона перетворилася на руїну, свої ж „посіпаки” запроданством й брехнею розкремсає її до гнилизни ран. Задавнений багаторічний струп засмердівся. Україна – гнила рана, від якої смердить, – так пекло увиразнюється і стає відчутно зримим. Трагічний образ України стає апофеозом саркастичного образотворення. Так сарказм комічного стирає грань – і углиблюється в трагізм.

Наскрізною ниткою трагікомічного стає мотив зради. Зрада національних інтересів у політичній колядці безпосередньо пов'язана з матеріальною вигодою і втілена в образі продажного виборця – „підленького”. П'яний хрунь, підкуплений ковбасою і горілкою, втрачає людську подобу і фігурує в саркастичних образах худоби, чи то пак свині:

Де всі пют прекрасно, глас дають согласно,
Штефан шнапс тримає, Івась видирає.
Хруні повставали, до коршми погнали.
Кожий мав готівку – п'ятку на горівку.

(„Согласно співайте”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №652].

Колядка не цурається зазирнути на саме дно морального занепаду – і пензлем сарказму вимальовує жаский трагікомізм реалій:

Вже вибори надходять, в яких ляхи рейводять.

Ковбаса, ковбаса, ковбаса буде, буде! („Радость нам ся являє”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №657].

Хруні рила виставляють, на “двур” – коршму споглядають – з жиру икають. І як висновок:

А ми нині на Галичині
Одні других навчаймо,
Нужденного свиню хруня
Помиями зливаймо.
Плюймо в свинску гидку морду
І сказуймо: мій роду,

На честь руску вважаймо.(„В яслах лежить”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №654].

Спис сарказму спрямовано на безликість образу зрадника. П'яна задурманеність, мікродеталі ковбаси і горілки як еквіваленти приземленого матеріялізму підкреслюють втрату людської гідності. Колядка художньо-зображально в мікрообrazах честі і ковбаси виносить на терези вибору духовне і матеріяльне, акцентуючи на тому, що вибір матеріяльного вбиває людську сутність, перетворюючи людину у тварину.

Проблема продажності виборця і нищих політичних торгів-маніпуляцій суголосно гостро постає і в тодішній писемній літературі, зокрема в прозі неперевершеного фейлетоніста і несправедливо сьогодні вскромненого Осипа Маковея. У нього дивовижно легко зуміли порозумітися два політики з різних політичних таборів, позаяк їх об'єднувала одна спільна риса – продажність. Отож, один із них толерантно пропонує іншому: „Я не мав би сумління вимагати від вас агітації за нами. Але що вам хто може сказати, коли будете собі тихо сидіти дома?”[6,с.272].

Літературний образ зради іронічно вделікатнено – так собі ніби й нічого поганого – просто „тихо сидіти дома”. Мовчання як напівправда – одна із принизливих форм зради. Як не згадати промовистий образ духовної деградації в рядках Василя Стуса:

О царство пів серць, пів надій, пів причалів,
Пів замірів царство, пів змаг і пів душ[11,с.3].

Адже як ствердив англійський політик Едмунд Берк: „Єдине, що потрібно для тріумфу зла, – це бездіяльність.”[1,с.4]. Тому кожна зрада навіть втаємничена і ніби й не показна має свою ціну. Цього разу сорок срібняків – це „будова дороги до Мочарів.” Та рабську продажну сутність селянина-агітатора висвітлюють його ж іронічні слова: „Маю кланятися ходакові, волю поклонитися чоботові.”[6,с.272].

Так автор крізь іронічний усміх стверджує, що зрадник начебто й непоказний і бездіяльний є не тільки зрадником, а перетворюється в раба як не власної совісти, то чужого чобота.

Наскрізний образ зради складає цілу образотворчу галерею, у якій образи ампліфікуються за шкалою емоційного зростання негативізму – від мовчазного „без'язикового” раба, п'яного хруня до корисливого політика – і врешті-решт зрадника, на чийх руках кров. Ницість вибору українця-русина, його продажність розростається і втілюється в класичному, хоч і нетиповому для колядки, образі Юди:

А ти, калакупо, худобо і хруню,
За гріш юдин шнапс п'єш тай Христа продаєш.
Зробиш так, як Юда, допустивши блуда.

Є ковбас обіток – на гілі повіш ся. („Согласно співаймо”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №652].

Апофеозний образ зради, утіленням якого є не хто інший, як Юда, художньо вивершуючись, освітлює всю масштабність морально-етичної безодні, у якій перебувають русини-українці. Кривавий образ Юди – кільцевий, всеохопний, він стає збірним образом тотальної зради в українському суспільстві – як виборців, так і вибраних. Цей монументальний образ політичної колядки стає розгадкою-першопричиною появи Пекла в Україні. Вперше в колядці звучить прозорливий мотив відповідальності за вибір у житті. Протиставлення образів Христа і Юди привідкриває антагонію контекстуальних образів правди і брехні, честі і блуду, раю і пекла. Мікрообраз вибору в тексті постійно присутній в умовній дилемі колористичних образів: „бріхні й доноси” чи „правда чиста”.

На терезах темрява і світло, бруд і чистота – і врешті-решт Пекло чи Рай. В окремих текстах мікрообраз вибору рельєфно увиразнюється в євангелійну персоніфікацію: Юда чи Христос. Колядка вкотре дзвіншає в серці піснелунням: хто ти і чи не є твій вибір фатальним для твого брата, для твоєї країни? І найважливіше: чи не став ти сьогодні співучасником убивства самого Христа?

Проблема брехливої облуди, медово-публічних уколисливих слів і власне корисливих дій – моральне роздвоєння особистості, чи моральної шизофренії, – така глобальна в контексті українського етнобуття, чи то пак гріхопадіння, що стає пустельним криком як політичної колядки, так і літературних творів. Гнівне волення-апелятив Олега Ольжича вже звернене до тих, кого обрали, хто шляхом Юди випнувся нагору:

За шмат гнилої ковбаси
Ти батька й матір продаси
І говориш Христу: „Єси!
О, поможи братів продати,
Продать сестер, о Божа Мати,
Дітей, дружину, все продати,
Щоб випнутись на гору й мати,
Що мають господа й магнати!”[9,с.34].

Якщо колядка, звернена до пересічного українця, змальовує продажність виборця, то література писемна, запельована до представників інтелігенції (радше таких, які себе ними вважають), розвінчує ницість обраного, того, хто спинається вгору, не цураючись ступати по спинах ближніх. Переступити через

иншого, зігнорувати його потреби і голосно zusібіч кричати власному его „Віват!” – ось юдина сутність продажности. „Єси ковбаса на моєму столі!” – така ціна Юдиного цілунку. Фарисейська продажність українців просякла всі верстви суспільства: низи продажно вибирають, верхи продажно пнуть до корит магнатів. У крові народу тече отрута зрадника, запроданця, мовчазного раба, який боїться втратити ковбасу, а втрачає волю. Мусимо визнати: ми вже століттями блукаємо в пустелі власної неволі. Духовно незрячі, поводириями яких обрали духовних сліпців. І блукатимемо, доки не взріємо власної сліпоті. Ніде правди діти: після цілеспрямованого знищення й асиміляції української еліти більшість із нас перетворилася в некрофілів!.. Звиклі до жертв голодомору, репресій і навіть війни, боготворимо героїв, не бачачи власного духовного вмертвіння. Так зубожіли, що наше его втішається і самомилюється в дзеркалі смертельних тіней фальшивого патріотизму. І найстрашніше – нам вигідно любити мертвих. Позаяк мертві задовольняються славнями і епітафіями. А ось із живими важко – вони, окрім слів, потребують дій. А ще потребують, замість пафосу, любови... А ще їхні потреби засіхають на територію власного его. А це вже зась – святе!..

Осип Маковей і собі зіронізував, уявивши воскреслого Шевченка. Звісно ж, Кобзареві, який намагався продовжити працю для народу, не знайшлося місця ні в галицькому політикумі, ні в професорському консилиумі. „Без докторату! Без іспитів! Без дисертацій! Помилуйте, добродію, се ж у нас так не буває...”[7,с.259]. Навіть у Науковому Товаристві імені Шевченка відмовили самому Шевченкові. Як тонко всміхнувся С.Караванський: Шевченко так „і не вбився у пір’я титулованого науковця.”[22,с.52]. Годі й говорити про викладання курсу „п р о с в о ї в л а с н і п о е з і ї.” Шевченкові велемудро пояснили: „Тут треба глибоких, двголітніх студій, тут треба стільки попрацювати, як я, щоб вас зрозуміти і показати, звідки, що і як... Ви читали мою працю про вплив Міцкевича на ваші поезії?”[7,с.259]. Фейлетоніст влучно впіймав і відтворив характеристичну рису українця: тут також самовдоволено најачилося й випнулося егоїстичне „я”. На що Шевченкові залишалося хіба що зіронізувати: „Справді, треба довголітніх студій, щоби щось таке написати!”Сьогодні ж можна додати – і не менш довголітніх спроб розсмакувати наукове зерно деяких труднописань. Але ж, принаймні, зрозуміло, чому, „з тої ночі, як Шевченка отак прийняли у Львові, на його портретах і бюстах у правім кутику уст під вусом явилася легенька глумлива усмішка.”[11,с.261].

Сірі тони картини уярмлення русина-українця на тлі загальної суспільно-політичної руйни в Галичині переростають у мотиви пошуку першопричин: а чому ж так живемо? У пісні відлунює відповідь:

Біда наша (2 р) – лежим у покорі і роздорі,

Кождий хтів би старшувати,

А гаката сороката роздор в нас

Каждий час вміє роздувати. („Бог природу”)[3. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №650].

За кілька рядків:

Страшають ся (2 р), слишає ті крики

Шкаралупні русини, без’язикі.

Ті трусять ся і боять ся, щоб ляхи

Нітрохи не гнівали ся.

Дурний хлопе (2 р), ти ж хоч не в халаті панам в хаті –

Ти у себе сам жиєш.

Пхаєш труди катам в зуби і за бук

Ти до рук лізеш гейби псюк. („Бог природу”)[3. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №650].

Покора, без’язикість, дурість і розбрат як наслідок непомірних амбіцій старшувати-керувати – основні причини, що – за логікою колядки – призвели до національної руйни. Тепер помінялися історичні лаштунки, декорації, постаті і навіть маски... А комедія триває, позаяк не змінилися тільки акторські ролі. Коли ж впаде завіса й комедіянти знімуть маски?

Вдумаймось: наша комедія триває століттями! Комедія одного актора на сцені власного „Я...” Мойсей водив свій народ усього ж сорок літ. Невже нам ще століття уярмленими бути своїми ж у своїй пустелі?... Сьогодні ярмо наше – не татарське іго і не москальський чобіт. Ярмо наше, як і століття тому, – наш вибір, неправильний, кульгавий. Вибір є найточнішою сутністю кожного з нас. Він виявляє кваліть чи міць наших духовних цінностей й орієнтирів, адже щосекундно свідомо чи несвідомо обираємо між маскою і совістю, між брехнею і правдою, між рабом і людиною – між пекельною смертю і Різдом... Як писав геніальний новеліст О.Генрі: „Справа не в дорогах, що ми вибираємо, а в тому, що всередині нас змушує вибирати ці дороги.”[2,с.210]. Ось чому а-ля комедія триває. Бо маски завжди змінити легко, себе ж – доволі важко. Можна революційним маршем виходити на вулиці щоп’ять чи щодесять років, чи можна навіть утопити країну в крові[10]. Але чи змінився кожен з нас? Далі невдоволені й розчаровані... Позаяк наші реалії нагадують „Казку про невдоволеного русина” Осипа Маковея. Успішний русин живе заможнo,

тільки ось „серце не має спокою”, „радості” не чує воно. Про людське серце розмірковував Григорій Сковорода не в одному трактаті, мудро звисновкувавши: “Кожен є тим, чие серце в ньому. Серце золотоспрагле, що любить мудрувати про одні лиш гаманці, мішки і валізи, є правдивий верблюд, що п’є каламутну воду і через тягар не годен пролізти крізь тісні дверцята вічності.”[12,с.278].

Цікаво розгортається виборча кампанія невдоволеного русина, що розкриває егоцентризм персонажа.

„- Хлопи! – говорив він грімким голосом на вічах.

- Ви всі дураки! Голоси вічевиків:

- Певно, певно! Звідки нам усе знати?

- Лише я один мудрий, - казав меценас далі.”[8,с.12].

Іронічні іскри викреслюються саме в монологічних виступах русина на вічах. „От якби я був послом, то я би о те все постарався. Бо теперішні наші руські посли то самі зрадники – чи правду кажу? (*Голоси:* „Святу правду! Зрадники! Повісити їх!”)[8,с.13]. Завдяки критиці попередників русина таки вибрали послом. Та шлях його був нелегким до цих висот і навіть кривавим... „Там, правда, за нього одного виборця закололи, а тридцять і сімох продержали по кілька місяців і по рокові у в’язницях; але се вже таке право природи: кожний політик пожирає скільки там людей, щоб сам міг жити, - хто би там журився і десятками зруйнованих селян, де справа йде про мільйони?! „Жертви мусять бути!” – іронічно висновкує Осип Маковей[8,с.14].

Політик виступає в образі духовного монстра, який чавить інших, ступаючи кривавим кроком до висот власних цілей. Ось воно: ціль виправдовує засоби – це вибір для більшості з нас. А сягнувши вершин своїх амбіцій, - як зіронізував у плеоназмі Осип Маковей, - „Невдоволений Русин не був вдоволений”. Селяни ставили йому незручні „нерозумні” питання – „не знали різниці між важними і неважними справами”, – а „товариші посли не дивилися на нього, як на нового пророка”[8,с.267,с.14]. Але його чванькуватій зверхності годі збагнути власну вбогість духу. Як каже народне прислів’я: „З хворої голови на здорову”. „Що з дураками говорити? – сказав він собі. – На мене ще не прийшов час.” Саме тавтологія стає вдалим засобом комічно-іронічного зображення персонажа. Ось він який типовий русин-українець, який усе здобув, та втратив себе – честь і совість – власну душу. „Коли ж до того не вибрали його вдруге послом, Невдоволений Русин остався уже таки навіки невдоволеним. Лише свідомість, що він ніколи не буде вдоволеним, додавала йому такої гордості і певності, що він деколи майже був вдоволеним з того, що ніколи не буде вдоволеним”[8,с.34].

Політична колядка крізь століття саркастично оплакує нашу моральну недолугість. Однак, попри ситуаційно історичну вмотивованість її іронічно-висміювального зображення, вона зберігає свою основну надпотужну функцію сакральної комунікації Бога з людьми і людей із Богом. Тож у реалістично-жаских мотивах колядки відчутно подзвін Божих пересторог. Адже картини українського пекла невинно суголосні з пророчою візією Святого Письма: „Земля ваша спустошена, огнем спалені ваші міста, поле ваше, – на ваших очах поїдають чужинці.”[13,с.681]. Позаяк, стверджує Господь устами пророка, „хвора ваша вся голова, і все серце боляще...”[13,с.681]. Від фальшивих комедіантських гримас здригається сам Творець: „Коли ж руки свої простягаєте, Я мружу від вас Свої очі! Навіть коли ви молитву примножуєте, Я не слухаю вас, – ваші руки наповнені кров’ю... Умийтесь, очистьте себе! Відкиньте зло ваших учинків із-перед очей Моїх, перестаньте чинити лихе!”[13,с.682].

Побіч непросвітньої тьми сучасного гріхопадіння, у політичній колядці ледь ясніє і мотивний промінчик надії. Віра в перемогу світлого розсвіту над гнітючою пекельною темрявою заохочує до пісенного заклику пробудитися „темному чоловікові” від одурманеного сну, згуртуватися, позбутися рабської споживацько-меркантильної ментальності – і стати нарешті людиною Світла:

А не хочете бути наймитами,

Горніться до нас руками й ногами.

Чим скорше сюда – в наше віконце

Загляне правда тай засвітит сонце.(„Нова радість”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №651].

Колядка-унікум, попри іронічно-саркастичний відчай, звіщає радісну надію на народження нової людини – боголюдини з ликом Христа. Колядкові піснеспіви-апелятиви спонукають до відродження душі в людини ХХ-ХХІ віку: „покайся – слухай богоприроди”, „навертайся – чоловіком будь”.

А ми нужденну (2р.) натуру кидаймо,

І за цілину чим скорше хапаймо. („Небо і земля”)[З. Ф.34-2. – Од.зб.8. – 334арк. – №651].

Колядка закликає українця бути вільним у своєму виборі перед очима власної совісти – і тоді зміниться не тільки людина, а й затхле століттями пекло України перетвориться у свіжу цілину нових звершень.

Сьогодні диво-колядка в тихе Різдвяне надвечір’я, як і майже сотню літ тому, з вірою в Людину звістує нову благовість: „Вгамуйтеся і пізнайте, що Я – Бог.”[14,с.568]. При мерехтливому сяйві ще не вгаслої

свічі промовмо й ми: „Серце чисте утвори в мені, Боже, і духа праведного віднови у нутрі моєму.” [14,с.571]. Мо’, й вдасться народитися новій людині?!

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Воротиленко М. Заповіт Петра І.Голодомор / Микола Воротиленко. – К.: ФОП Стебеляк. – 2013. – С.4.
- 2.Генрі О. Дороги, які ми вибираємо / О. Генрі // Останній листок: Оповідання. – К.: Молодь. – 1983. – С.210.
- 3.Застирець Й. Збірник українських пісень і інших творів усної словесности / Йосип Застирець // Наукові архівні фонди рукописів і фонозаписів ІМФЕ ім. М.Рильського НАН України.
- 4.Караванський С. Секрети української мови. – Л.: БаК. – 2009. – С.52.
- 5.Карпати на трьох / Петро Мідянка, Назар Федорак, Василь Зеленчук. – Брустури: Дискурсус. – 2016. – С.73.
- 6.Маковей О. Три політики / Осип Маковей // Твори: В 2 т. – К.: Дніпро. – 1990. – Т.2. – С.272.
- 7.Маковей О. Як Шевченко шукав роботи / Осип Маковей // Твори: В 2 т. – К.: Дніпро. – 1990. – Т.2. – С.259.
- 8.Маковей О. Казка про Невдоволеного Русина / Осип Маковей // Твори: В 2 т. – К.: Дніпро. – 1990. – Т.2. – С.12.
- 9.Ольжич О. Незнаному Воякові. – К. – 1994. – С.34.
- 10.Пагутяк Г. Головний фронт – душі і голови українців... [Електронний ресурс] / Г. Пагутяк // Віче Борислава: спільнота вільних людей – Режим доступу: <http://viche-boruslava.org.ua/index.php/ukrainskyi-rid/14-natsiia/1020-holovnyy-front-dushi-i-holovy-ukrayintsiv> (дата звернення: 10.11.2016).
- 11.Сверстюк Є. Нецензурний Стус // Літературна Україна. – 3 квітня 2003 року. – С.3.
- 12.Сковорода Г. Врата Господня в нову страну, в пределы вечности / Григорій Сковорода // Твори: В 2 т. – К.: Наукова думка. – 1973. – Т.1. – С.278.
- 13.Книга пророка Ісаї // Біблія. – К.: Біблійні товариства. – 1995. – С.681.
- 14.Книга псалмів // Біблія. – К.: Біблійні товариства. – 1995. – С.568.
- 15.У Збірнику є чітка диференціація коляди і колядки. Однак це тема окремої публікації.

Галина Василькевич

Вибор как звичение миротворения или сокрушения в сатирической коляде.

Сборник о. Йосифа Застирца

(Или... Камо Грядеши, что нового заколядуем теперь?!)

Аннотация: В статье впервые в научный оборот взяты тексты политической коляды. Исследована ирония текста трагикомизму...

Исследовано, что политическая коляда набирает черт дидактичных и ментальнотворческих функций...

Ключевые слова: Мотив wyboru, амплификация образов, методы комического изображения...

Halyna Vasylkevych

**Choice as a driver of wordcreation or rather destruction in satirical carol Collection by Joseph Zastarets
(Or ... Quo Vadis, what are the nowadays new carols ?!)**

Annotation: Rare texts of political carols resanoating with existential choice were for the first time included into scientific usage of oral literature. The images of folk-song carols were investigated within the paradigm of the comic. Gradation of comic images from irony to sarcasm was determined. Generalization was defined as tragicomic image creation feature: the choice of an individual is being globalized to the tragedy choice of the whole nation. It was investigated that the irony of the text reveals the contextual line of images that are decrypted in the organic unity of the text and context. The choice of motif typology in the light of both the comic oral literature (political carols) and written literature (skits) were studied. The concordance of carols with the versatile theme of choice in the Scriptures was discovered. It was found that the political carol takes on new functional attributes, performing both mentality creation and didactic functions.

Keywords: Motif selection, images amplification means of the comic description.

Краніологія населення Слобідської України (Слобожанщини) XVII-XIX століть

Анотація: У статті проаналізовано 109 людських черепів XVII–XIX ст., похованих на території Слобідської України. Визначено, що чоловічі черепи з цієї території характеризується помірно брахікранією. Вушина висота та довжина основи черепа помірних розмірів. Лобна кістка й потилиця помірно широкі. Обличчя мезогнатне, помірної ширини та малої висоти, добре профільоване на рівні орбіт і передньої носові ості. Орбіти помірно високі. Носовий отвір помірно широкий. Виступання носових кісток сильне. Перенісся помірно високе. Жіноча серія з території Слобідської України характеризується брахікранією. Чоло середньо нахилите, помірно широке. Потилиця вузька. Обличчя помірно широке. Орбіти середньої висоти. Ширина носа помірна, перенісся високе. Виступання носових кісток щодо лінії вертикального профілю обличчя сильне. Проведено внутрішньо-груповий багатовимірний аналіз методом головних компонент. Виявлено, що чоловіча серія вбирає у себе три краніологічні варіанти. В свою чергу, жіночі черепи також склалися у три краніологічні комплекси. Проведено порівняльний аналіз морфологічних даних досліджуваної серії з мешканцями Східної та Західної Європи XIV–XX ст. Визначено, що за даними краніометрії при застосуванні широкої програми простежується зв'язок чоловічої групи з такими серіями як Київський Поділ, Ярославль і Варатік. Жіноча вибірка за даними багатовимірного канонічного аналізу на даному етапі дослідження проявила свою подібність до київської серії з Вознесенського монастиря (Арсенал). При порівнянні як чоловічих, так і жіночих краніологічних варіантів за короткою програмою не спостерігається їх подібності до серій із західної, південної та північної Європи. В цілому досліджувані групи не можуть вважатися морфологічно однорідними. За даними коефіцієнтів статевого диморфізму виявлено морфологічні відмінності й різне походження чоловіків і жінок у слобожанській вибірці.

Ключові слова: Краніометрія, палеоантропология, Слобідська Україна, череп, Сумська обл., Харківська обл., Білгородська обл.

Слобожанщина утворилась на південно-західній окраїні московської держави, де проходив кордон Московії з Польсько-Литовською державою і Кримським ханством. Сучасники часто називали цю територію «Диким полем» за її слабку заселеність, за наявність великих площ цілинних «диких» земель та за складні умови проживання внаслідок постійних набігів кримських татар [11, с. 53–57].

Східна Слобожанщина, як і Слобожанщина в цілому, стала тим регіоном українських етнічних земель, посилене заселення якого розпочалось у середині XVII ст. в період визвольної боротьби українського народу за незалежність. Історичними джерелами підтверджено, що основну масу населення Східної Слобожанщини становили вихідці з Наддніпрянської України, втікачі від польсько-шляхетського гніту. Наприкінці XVII ст. на Слобожанщині налічувалося не менше за 100 тис. етнічних українців. Тоді як росіяни – не більше як 20 тис. [10, с. 82–84].

Слобідська Україна – історична територія, що входила до складу Московської держави XVII–XVIII ст. (територія сучасної Харківської (крім південного заходу), а також частин Сумської (південно-східна), Донецької, Луганської (північна), Білгородської (південно-східна), Курської та Воронізької обл. (південно-західна)) [9].

Методика і матеріали. Зі Слобідської України автор дослідив 88 черепів та їх уламків, придатних для краніометрії (56 чоловічих і 32 жіночих). До названої збірної вибірки ввійшли: Суми (20 чоловічих та 6 жіночих) [5]. На відміну від попередньої публікації, до чоловічої сумської групи було додано череп під номером 1, знайдений у фондах ІА НАНУ; місто Білгород (36 чоловічих та 26 жіночих) [3, с. 104–120]. Окрім поховань, котрі дослідив автор статті, до аналізу залучалися матеріали з Курської губернії 12 черепів (10 чоловічих і 2 жіночих)* за шифрами: чоловічі – 555–562, 564, 566, 632; жіночі – 556; 571 [2, с. 45] та Харківської губернії 9 черепів (чоловічі – 924, 925; МАЕ, 5036–2, 5036–3; МДУ, 2339; жіночі – МАЕ, 5036–1; МДУ, 2336; 2337; 2338) [1, с. 38–42]. Таким чином, зі Слобідської України отримано краніометричні дані по 109 черепах (71 чоловічих та 38 жіночих), які опрацювали В. П. Алексєєв і автор статті.

При інтерпретації даних використано комп'ютерні програми, котрі створили Б. А. й А. Г. Козінцеви 1993 р., а також А. В. Громов 1996 р.

В основу краніологічної характеристики добірки покладено середні арифметичні розмірів та індексів черепів. За Рудольфом Мартіном вказувалася нумерація ознак [14].

Характеристика краніологічного типу населення. Чоловічі черепи (n=71) зі Слобідської України характеризується помірним поздовжнім, висотним та поперечним діаметром черепної коробки. За

черепним індексом вони помірно брахікранні (80,9). В серії є 2 доліхокранних (поховання №25 та під шифром У з Білгорода), 22 мезокранних черепа (30,9%) та 46 брахікранних (64,7%). Вушна висота й довжина основи черепа помірних розмірів.

Потилиця помірно широка. Лобна кістка за абсолютними розмірами належить до середніх категорій. Профілювання лоба від краніологічної точки назіон характеризується малим кутом. Таким чином, лоб визначено як похилий.

Ширина мезогнатного обличчя чоловічої серії зі Слобожанщини помірна, позаяк виличний діаметр, виміряний у 68 черепів, становить 133,8 мм. Назомалярний кут малий, отже, обличчя добре профільоване на рівні орбіт, хоча в серії є 3 черепа зі сплосченим горизонтальним профілюванням. Зигомаксильний кут у цілому також вкладається в малі категорії, що вказує на добре профільоване обличчя на рівні передньої носові ості (*spinanasalis anterior*). Верхня висота обличчя – мала (68,2 мм), на межі з помірними категоріями. За верхнім лицьовим індексом (51,0), обличчя помірно широке (мезен). Загальний лицьовий індекс, виміряний тільки на 13 черепах, також свідчить про помірно широке обличчя в групі (мезопрозопія).

Мала висота й помірна ширина орбіт зумовлюють помірний орбітний індекс, що вказує на помірно високі орбіти (мезоконхія). Носовий отвір чоловічої серії характеризується помірною шириною та висотою, носовий індекс (48,2) свідчить про помірну ширину носа (мезоринія). За світовим масштабом, чоловіча серія характеризується сильним виступанням носових кісток щодо лінії вертикального профілю обличчя (30,9°). Перенісся помірно високе як за симотичним, так і за дакріальним індексом.

Зіставлення квадратичних відхилень 46 основних ознак та індексів чоловічих черепів зі Слобідської України зі стандартними виявило, що мінливість у 21 (45,6%) випадку підвищується, у 9 (19,5%) – знижується. І тільки в 17 ознаках (36,9%) середнє квадратичне відхилення (сигма) вкладається у стандартні норми. В цілому 65,2% ознак не збігається зі стандартними. Але відхилення від стандартної «сигми» лише вказує на велику варіабельність ознак, що може виникати й у наслідок індивідуальних відхилень.

Жіноча вибірка Слобідської України складається з 38 черепів та їх уламків. Вона має брахікранну черепну коробку (81,4), яка характеризується помірною довжиною, висотою та шириною. В серії є 2 доліхокранних (поховання №13 та під шифром Є з Білгорода, 5,2%), 22 брахікранних (57,9%) черепа та 10 мезокранних (26,3%) черепів. В 4 випадках (10,5%) не вдалося визначити форму черепної коробки у зв'язку з фрагментарністю матеріалів. Чоло середньо нахилене, помірно широке за абсолютними розмірами і за лобно-поперечним індексом. Широтний лобний показник чола потрапляє до категорії помірних величин. Ширина потиличної кістки – мала, на межі з помірними категоріями.

Обличчя за діаметром вилиць, який дорівнює 124,2 мм, потрапляє до категорії середніх величин. Верхня висота обличчя мала, на межі з помірними категоріями розмірів. Верхньо лицьовий індекс – помірний (мезен). Довжина основи обличчя потрапляє до категорії помірних розмірів. Загальний лицьовий кут свідчить про ортогнатність обличчя. Горизонтальне його профілювання в середньому помірно на верхньому рівні і сильне на середньому. Втім, 7 черепів мають дещо спłaszcене обличчя на рівні орбіт. Тому можна констатувати, що жіноча серія загалом дещо неоднорідна за виразністю горизонтального профілювання верхньої частини обличчя.

Орбіти малої висоти й помірної ширини, орбітний індекс (від максиллофронтальної точки) – помірний (мезоконхія). Носовий отвір жіночої серії вузький і помірно високий, носовий індекс (47,7) свідчить про помірну ширину носа (мезоринія). Жіноча серія характеризується сильним виступанням носових кісток щодо лінії вертикального профілю обличчя (27,1°). Перенісся високе за симотичним індексом та помірно високе за дакріальним показником.

Зіставлення квадратичних відхилень 44 основних ознак та індексів жіночих черепів Слобідської України зі стандартними виявило, що мінливість у 16 (36,3%) випадках підвищується, в 12 (27,2%) – знижується. В 15 ознаках (34,0%) середнє квадратичне відхилення (сигма) вкладається у стандартні норми. Загалом 63,6% ознак не збігається зі стандартними, що свідчить про певну неоднорідність групи.

Внутрішньогруповий аналіз. Враховуючи певну неоднорідність як чоловічої, так і жіночої частини вибірки, було проведено внутрішньо груповий аналіз головних компонент[7,с.76], щоб виявити краніологічну структуру території. Під час цього аналізу чоловічих черепів використано 12 краніологічних ознак, які мають найбільшу таксономічну цінність, та один індекс: три основні діаметри черепної коробки, найменшу ширину лоба, виличну ширину, верхню висоту обличчя, висоту ширину носа, висоту ширину орбіти, кути горизонтального профілювання та симотичний індекс.

Для аналізу головних компонент (далі ГК)[7, с.76] за переліченими ознаками відібрано 56 чоловічих черепів. Побудований за першими двома ГК графік є двомірною проекцією взаємного розташування черепів у багатовимірному аналізі з мінімальними можливими відхиленнями.

Використовуючи ГК факторних навантажень, можна простежити морфологічну різницю між індивідами й указати на ознаки, які відіграють найбільшу роль при виділенні морфологічних типів (або варіантів, як у нашому випадку).

Для чоловічих і жіночих черепів Слобожанщини було розраховано коефіцієнти кореляції між кожною парою 13 ознак (у жінок – 14, додано кут випинання носових кісток). Аналіз коефіцієнтів кореляції засвідчив слабкі зв'язки і в чоловічій, і в жіночій серіях, нерідко з від'ємним знаком. Ми отримали 4 ГК з власними числами, більшими за одиницю, з яких перша та друга спільно віддзеркалюють 50,1 % загальної мінливості.

Зв'язок зі знаком «мінус» у чоловічій серії виявлено в 27 із 78 випадків, що становить 34,6%. Своєю чергою, в жінок виявлено 31 випадок від'ємного зв'язку з 91, що становить 34,0%. Але коефіцієнти кореляції з від'ємним знаком не перевищують половини випадків. Коефіцієнти кореляції основних краніологічних ознак 55 чоловічих черепів при цьому коливаються між $-0,013$ і $0,656$. Виявлено, що в чоловічій групі низькими є 47 коефіцієнтів кореляції з 78 (60,2%), а в жіночій – (61,5%). Поздовжній і поперечний діаметри черепа, які в однорідних групах мають додатну кореляцію приблизно $0,2$ – $0,4$ [6, с. 119], в чоловічій серії виявляють меншу ($0,159$), а в жіночій – нормальну ($0,445$) кореляцію. Відомо, що в однорідних серіях зв'язок між поперечним діаметром черепа та висотою обличчя зазвичай додатний і середньої інтенсивності ($0,200$ – $0,400$) [7, с. 67]. В нашій чоловічій серії ця величина у нормі ($0,336$). Найбільший у серії додатний коефіцієнт кореляції зафіксовано між висотою носа та обличчя ($0,656$). В межах норми виявлено зв'язок поперечного діаметра з висотою орбіти ($0,116$), позаяк у незмішаних групах він зазвичай незначний і додатний ($0,050$ – $0,200$). Коефіцієнт кореляції між поздовжнім діаметром черепа і верхньою висотою обличчя зазвичай лишається в межах $0,300$ – $0,400$ [8, с. 225; 12]. Для чоловіків зі Слобідської України він у нормі ($0,401$). Враховуючи характер варіаційних рядів поздовжнього (164 – 200 мм) та поперечного (133 – 154 мм) діаметрів та брак нормальної кореляції між названими ознаками, можна припустити в слобожанській групі черепів 2 морфологічні варіанти, відмінні за поперечно-поздовжнім індексом.

Привертає увагу й те, що зв'язок як за величиною, так і за напрямом, між тими самими ознаками в чоловічій і жіночій серії неоднаковий. Зазвичай така різниця виявляється в протилежних знаках, що видається особливо суттєвим для оцінки антропологічного складу чоловічих та жіночих черепів. Назвемо деякі з них. Так, зв'язок поперечного діаметру черепної коробки з верхньою висотою обличчя спрямований по-різному. Коефіцієнти кореляції між поздовжнім діаметром черепа й верхньою висотою обличчя в чоловічій серії мають знак «плюс», у жіночій – «мінус». У чоловічій і жіночій групах черепів зворотній зв'язок виявлено в поперечного діаметру черепа та назомалярним кутом обличчя, висотним діаметром черепної коробки та найменшій ширині лоба, висотного діаметру черепної коробки та висоти орбіти тощо.

В цілому, ми спостерігаємо, що низькі внутрішньо групові коефіцієнти кореляцій (62,0%), серед яких 34,6% – з від'ємними значеннями, переважають. Імовірно, це свідчить про те, що у складі чоловічої серії черепів може існувати більше, ніж 2, морфологічних варіантів.

При розгляді положення вивчених чоловічих поховань як у двовимірному, так і в тривимірному просторі ГК виявилися три скупчення черепів. Основою визначення цих груп є, передусім, сам розподіл черепів у просторі координат трьох ГК. У графічному просторі двох перших ГК координати черепів розташовано в порядку, притаманному неоднорідним вибіркам. Таким чином, за результатами внутрішньогрупового багатовимірного аналізу методом ГК виявлено певну концентрацію чоловічих поховань у 3 групах – «морфологічних ядрах». Отже морфологічні ознаки склалися в три комплекси.

Найбільше на розподіл черепів за першою ГК (26,1% загальної мінливості) вплинули 9 ознак: поздовжній, поперечний та висотний діаметри черепної коробки, виличний діаметр, ширина лоба, носа, висота обличчя, носа й ширина орбіт.

Найбільш значущі ознаки за другою ГК (14,3% мінливості) такі: висота орбіти, назомалярний і зигомаксиллярний кути обличчя та симотичний індекс.

Прикметно, що за розподілом черепів за третьою ГК (11,3% загальної мінливості), на відміну від двох перших, не можна виділити значущих ознак. Таким чином, ми можемо звернутися до тривимірної графіки, але висновки формуватимуться переважно за першими двома ГК.

Варіант 1 характеризується брахікранною, помірно високою черепною коробкою, вузьким лобом, обличчям ($129,0$ мм) за абсолютними лінійними розмірами. Проте за верхньолицьовим індексом обличчя потрапляє до категорії еуріен у зв'язку з дуже низькими параметрами верхньої висоти. Також визначено, що обличчя мезогнатне, дуже низьке, помірно профільоване на верхньому рівні та добре – на середньому. Орбіти малої ширини й дуже малої висоти, за індексом – помірні (мезоконхія). Ніс дуже малої висоти та помірної ширини, за показником – середній (мезоринія), на межі з широкими формами. Перенісся – помірно високе. Кут випинання носових кісток щодо рівня профілю обличчя – дуже різкий. Цей варіант, до

якого належить мало черепів (N=9), посилаючись на роботу Т. О. Рудич[13,с.114], не можна охарактеризувати як центральноукраїнський антропологічний тип у зв'язку з вузьким обличчям і дуже різким випинанням носових кісток.

Другий, основний, краніологічний варіант включає 24 черепа та характеризується мезокранною (суббрахікранною), помірно високою черепною коробкою, помірно широким (132,7мм), мезогнатним, низьким, сильно профільованим обличчям. Орбіти помірної ширини та малої висоти, за орбітним індексом – помірно високі (мезоконхія). Ніс помірної висоти й ширини, за показником – середній (мезоринія) з високим переніссям і сильним випинанням носових кісток щодо рівня профілю обличчя.

Третій краніологічний варіант включає 7 черепів та характеризується брахікранною, високою черепною коробкою, широким (137,9мм), мезогнатним, середньо високим, сильно профільованим обличчям. Лоб широкий. Орбіти помірної ширини та малої висоти, за показником – низькі (хамеконхія). Ніс помірної висоти й ширини, за показником – середній (мезоринія) з високим переніссям і дуже сильним випинанням носових кісток щодо рівня профілю обличчя.

Проведений аналіз дає змогу зробити такі висновки.

1. Чоловічі черепа зі Слобідської України характеризується помірною брахікранією. Вушна висота й довжина основи черепа помірних розмірів. Лобна кістка та потилиця – помірно широкі. Обличчя мезогнатне, помірної ширини та малої висоти, добре профільоване на рівні орбіт і передньої носові ості. Орбіти – помірно високі. Носовий отвір – помірно широкий. Випинання носових кісток – сильне. Перенісся – помірно високе.

2. За даними внутрішньогрупового багатовимірного аналізу методом ГК, виявлено, що дані як чоловічих, так і жіночих черепів складаються в 3 комплекси, з яких виокремлено 6 краніологічних варіантів. При порівнянні як чоловічих, так і жіночих краніологічних варіантів за короткою програмою не спостерігається їх подібності до серій з західної, південної та північної Європи. В цілому, досліджувані групи не можуть вважатися морфологічно однорідними.

3. Згідно з даними краніометрії, встановлено, що чоловіча вибірка зі Слобожанщини, за широкою програмою (як за даними морфології, так і статистично) подібна до черепів київського Подолу та, певною мірою, молдован із Варатіка. Своєю чергою, жіноча досліджувана збірна подібна до вибірки з київського Арсеналу (Вознесенський монастир).

Щиро дякую к.і.н. Івану Ширококову за надані індивідуальні дані черепів з колишньої Курської губернії та консультації.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Алексеев В.П. Происхождение народов Восточной Европы (краниологическое исследование) / Алексеев В. П. – М.: Наука, 1969.– 324 с.
- 2.Алексеев В.П. Матеріали до антропологічної характеристики українського народу / В. П. Алексеев // Матеріали з антропології України.– К.: Наукова думка. – Вип. 5. – 1971. – С.30–54.
- 3.Безбородых В. И. Палеоантропология городских жителей Белгорода XVII–XIX вв. / В. И. Безбородых, Ю. В. Долженко//«Антропологический форум–Online» // Физическая антропология: методики, базы данных, научные результаты. – № ?. – Санкт-Петербург: 2014?. – С. 104–120.
- 4.Березина Н.Я. Антропологические особенности населения Кёнигсберга XVIII–XIX вв. Человек и древности: памяти Александра Александровича Формозова (1928–2009) / Березина Н.Я. – М.: Гриф и К, 2010. – С. 867–875.
- 5.Білінська Л. І. Населення Сум XVII–XVIII ст. за результатами археологічних і краніологічних досліджень/. Л. І. Білінська, Ю. В. Долженко// Сумська Старовина. – Вип. XLVI. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – С. 67–89.
- 6.Денисова Р. Я. Кивуткалнский могильник эпохи бронзы / Денисова Р. Я., Граудонис Я. Я., Гравере Р. У. – Рига : Знание. – 1985. – 167 с.
- 7.Дерябин В. Е. Курс лекций по многомерной биометрии для антропологов / Дерябин В. Е. – М. : МГУ, биологический факультет, 2008. – 332 с.
- 8.Заллер К. Коррелятивная изменчивость размерных признаков черепа, ее значение для истории расовых «типов» и для расогенеза / К. Заллер // Современная антропология. – М.: Издательство МГУ, 1964. – (Тр. Моск. о-ва испыт. Природы. – Т. 14). – С. 244–261.
- 9.История Слобожанщины: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://planetguide.ru/academy/entry/664/>
- 10.Кустарное дело в Воронежской губернии. – Петроград: Издание А.Ф.Девриена, 1916. – 144 с.

11. Подрез Ю. В. Українці Східної Слобожанщини у другій половині XVII – на початку XX ст. / Ю. В. Подрез // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – Історія та географія. – 2013. – Вип. 49. – С. 53–57.
12. Рогинский Я. Я. Величина изменчивости измерительных признаков черепа и некоторые закономерности их корреляции у человека / Я. Я. Рогинский // Ученые записки МГУ. – М., 1954. – №166. – С. 57–92.
13. Рудич Т. О. Антропологічний склад населення Центральної України козацької доби / Т. О. Рудич // Історична антропологія та біоархеологія України. Вип. 1. Видавець Олег Філюк. – К.: 2014. С. 94–115.
14. Martin R. Lehrbuch der Anthropologie. In systematischer Darstellung. Mit besonderer Berücksichtigung der anthropologischen Methoden für Studierende, Ärzte und Forschungsreisende. Zweite, vermehrte Auflage / Martin R. – Jena : Gustaf Fisher. – Bd. II. – 1928. – 1062 S.

Юрій Долженко

Краниология населения Слободской Украины (Слобожанщины) XVII–XIX веков

Аннотация: В статье проанализированы 109 человеческих черепов XVII–XIX вв., похороненных на территории Слободской Украины. Определено, что мужские черепа с этой территории характеризуются умеренной брахикрацией. Женская серия с территории Слободской Украины характеризуется брахикрацией. Выявлено, что мужская серия впитывает в себя три краниологических варианты. В свою очередь, женские черепа также сложились в три краниологических комплекса. Определено, что по данным краниометрии при применении широкой программы прослеживается связь мужской группы с такими сериями как Киевский Подол, Ярославль и Варатик. Женская выборка по данным многомерного канонического анализа на данном этапе исследования проявила своё сходство с киевской серией из Вознесенского монастыря (Арсенал). При сравнении как мужских, так и женских краниологических вариантов по короткой программе не наблюдается их сходство с серий с западной, южной и северной Европой. В целом исследуемые группы не могут считаться морфологически однородными. По данным коэффициентов половой диморфизма обнаружено морфологические различия и разное происхождение мужчин и женщин в слободской выборке.

Ключевые слова: Краниометрия, палеоантропология, Слободская Украина, Белгородская обл., Сумская обл., череп, Харьковская обл.

Yuri Dolzhenko

Craniology of the population of Sloboda Ukraine of XVII - XIX centuries

Annotation: In the article, 109 human skulls of XVII-XIX centuries have been analyzed which were buried on the territory of Sloboda Ukraine. It has been denoted that male skulls from this territory are characterized by moderate brahycrany. Ear height and skull base length are of moderate sizes. Frontal bone and nape are moderately wide. A face is mesognathic, of moderate width and low height, well profiled at orbits level and anterior nasal spine. Orbits are moderately high. A nasal aperture is moderately wide. Protrusion of nasal bones is strong. A bridge of a nose is moderately high. Women's series from the territory of Sloboda Ukraine are characterized being brahycranic. A forehead tilts medially and is moderately broad. A nape is narrow. A face is of moderate width. Orbits are moderately high. The width of a nose is moderate and a bridge of a nose is high. Protrusion of the nasal bone on the line of vertical profile of a face is strong. An intra group multivariate analysis has been conducted by the methods of principal components. It has been revealed that male series takes three craniological variant. In its turn, female skulls have also formed three craniological complexes. The contrastive analysis of morphological data of the studied series and inhabitants of XIV-XX centuries East and West Europe has been conducted. It has been denoted that according to the craniological data when using extended program the connection of a male group can be traced with such series as Kyiv Podil, Yaroslavl and Varyatik. In this stage of investigation, according to multidimensional canonic analyses, female sample has showed its similarity to Kyiv series from Ascension monastery (Arsenal). When contrasting both male and female craniological variants by the brief program their similarity to the series from West, South and North Europe has not been traced. In general, the studied groups cannot be considered as morphologically homogeneous. After the data of the coefficients of sex dimorphism, morphological differences and different origin of males and females in Sloboda sample has been revealed.

Key words: Craniometry, paleontology, Sloboda Ukraine, a skull, Sumy region, Kharkiv region, Belgorod region.

Стародавній печерний комплекс в селі Страдч Львівської області, його язичницькі та християнські традиції

Анотація: У статті вивчається стародавній печерний комплекс в селі Страдч Львівської області. Основний акцент концентрується на дослідженні дохристиянського печерного святилища яке переросло у печерний християнський монастир.

Ключові слова: Стрільці, Страдч, печерний язичницький комплекс, християнський печерний монастир.

Вивчення дохристиянських печерних святилищ які переросли у печерні християнські монастирі, як основи суспільно-духовного та релігійного життя Львівщини, являється основним завданням дослідження печерного комплексу в селі Страдч як і питання закономірного розвитку як язичницьких вірувань від кам'яної доби до офіційного прийняття та розвитку християнства в X столітті[3, с.3-19; 11, с.6-8; с.117-130; с.7; с.6].

Проблема вивчення язичницької віри та переростання її у християнство на Львівщині є досить складною, оскільки в цьому регіоні з давніх давен проживали різноманітні європейські народи, які теж внесли значні елементи релігійних вірувань, на домінуюче в цьому регіоні слов'янське, давньоукраїнське населення[4, с. 74-104; с.10-16; с.29-46; с.64-75, с.64-75].

На нашу думку, таким могутніми релігійними і духовними етносами, що в різні епохи впливали на формування релігійної організації у слов'ян були з багатоступінчатою культовою організацією: фракійці, кельти, готи та інші народи. Римські та кельтські джерела, археологічні старожитності засвідчують, що Кельтська цивілізація у III століття до нашої ери мала великий вплив на культурне та релігійно-духовне життя Прикарпаття та Подністров'я. Релігійна культура кельтів, великим авторитетом в якій користувалися, жерці жерці-друїди, які уособлювали собою як релігійних та політичних діячів: астрологів, поетів, літописців, які також у певній мірі концентрували своєю кастою цю надплемінну політичну і релігійну владу, зуміла в III ст. до н.е., внаслідок військово-політичної експансії кельтів, утвердитися й в населення Прикарпаття та Подністров'я[11, с.6-8; с.117-130; с.7; с.6; 3, с.3-19].

Цілком очевидно, що після проникнення кельтів в Прикарпаття та Подністров'я, їх релігійна організація, та її чільники "жерці-друїди", охоплювали своїми повноваженнями і процеси "релігійного навчання" суспільства Прикарпаття та Подністров'я. Археологічні дослідження в селі Страдч, які розпочаті археологом Я. Пастернаком, виявили тут присутність кельтської релігійної культури. Попередньо можна припустити, що печерний комплекс над озером села Страдч розпочав функціонувати в латенський час, а тобто у III - II ст. до н. е. Власне в цей час він започаткував тут релігійну організацію, яка співставляється по виявлених у 2009-2011 роках старожитностях і ототожнюються з Кельтською цивілізацією Центральної та Західної Європи[4, с. 74-104; с.10- 6; с.29-46; с.64-75; с.64-75; 3, с.3-19].

На території села Страдч віднайдені печерні святилища та камені, які мають ритуальні площадки для ідолів. Вони в порівнянні з деякими великими комплексами мають невеликі розміри розміщені в печерах, з явно виявленими побутово-господарськими спорудами. Ці печерні слов'янські капища - святилища, мали вівтарні ями для ритуальних вогнищ і жертвоприношень, та інших культових відправ[3,с.3-19].

Археологом Я. Пастернаком вперше були проведені в селі Страдч археологічні дослідження які виявили язичницькі культові місця VI-X століть та християнські монастирські комплекси XI-XIII століть[16, с.6 - 18; с.118-125: с.97 - 98].

Останні дослідження дають право вважати, що релігійні культові осередки в селі Стрільчів - Страдч зародилися в епоху Кельтської релігійної культури і датуються латенським часом(III - II ст. до н. е.)[9,с.39 - 46; с.29 - 47; с.64 - 75; с.203 - 204; с.117 - 121; с.121 - 135].

На сучасному етапі дослідженнями дохристиянських культових місць в селі Страдч, можна виділити наступні найбільш характерні ознаки пам'яток цього типу. Обов'язковим і найбільш важливим елементом кожного печерного святилища являється спеціально облаштована, як правило круглої, або овальної форми, площадка для ідолів, наявність культових жертвних вівтарів. Важливою, складовою частиною культового печерного комплексу в селі Страдч є житлово-господарські приміщення, які знаходилися на території святилища і відігравали роль жител для служителів культу[2, с.7 - 10; с.130 -138; с.30 - 35].

Слов'янські жерці-волхви, які проживали на території культового комплексу в селі Стрільчів - Страдч, виконували притаманні, як і всі інші народи Центрально-Східної Європи язичницькі обряди. Вони вважали, що все їх життя і добробут залежить від богів, яких вони втілювали в різноманітних образах. Язичницьке

населення, що проживало в селі Стрільців влаштовувало всілякі культові урочистості в честь богів, яким здійснювали богослуження де приносили жертви[3, с.3 - 19].

Культові місця слов'ян-язичників згадуються на сторінках письмових джерел. В літописах їм присвячено значне місце в контексті боротьби християнства з язичництвом. Джерела називають святилища "храмы идольски, капища, требища". Особливо про них згадується в час запровадження християнства. Князь Володимир дає наказ: "храмы идольские и требища всюду раскопа и сокруши"[15, с.4 - 5].

З цього приводу Київський літопис під 992 роком наголошує "и приде к Новгороду архиепископ Яким и требища розорил и Перуна посече"[18, с.33].

Досліджений археологічно - пошуково печерний комплекс в селі Страдч, як засвідчують досліджені джерела з аналогічного печерного комплексу "Монастир" біля Галича, дають право наголошувати, що жертівники - требища могли розміщуватися в центрі печерного комплексу[1, с.13-15; с.176-179; с.48-55].

Таким чином на передодні прийняття християнства, як бачимо із археологічно-пошукових досліджень в селі Страдч, функціонували багато чисельні печерні святилища в яких вшановували ідолів: Хорса, Даждьбога, Стрибога та інших, створювались культові жертвоприношення, що відповідає з даними археологічних досліджень археолога Я. Пастернака[5, с.11-28; с. 6 - 18; с.17-23; с.3-8; с.86-89; с.130-138; с.23-31; с.7- 0; с.30-35; с.19-22].

Археолог Б. Тимошук, виділяє в окрему локальну групу печерні язичницькі святилища та ранньохристиянські печерні храми Прикарпаття і Подністров'я, де розміщувались скульптури головних язичницьких та християнських божеств, які потрібно вивчати[17, с.54 -55, с. 145-148].

В дослідження можемо наголосити, що печерні святилища в селі Страж, це ритуальні капища мають своїх чітко виражені специфічні риси, що дає можливість виділити їх серед інших культових святилищ, які належать іншим етносам. Незалежно до якого етнічної групи вони відносяться, ці печерні пам'ятки, вони засвідчують про те, що на території Східної Європи існував звичай поклоніння язичницьким богам. Пізніше ці печерні язичницькі культурні центри були перетворені християнськими місіонерами в ранньохристиянські монастирі[6, с.96 - 100; с.103 - 107; с.57 - 63; с.44 - 50; с.16 - 22; с.469 - 478].

Що стосується печерних святилищ Прикарпаття і Подністров'я, таких як "Монастир" біля Галича, то воно розміщене як і стрільчанські святилища у печерах. Датувати ці печерні язичницькі святилища, що переросли у християнські центри, можна починаючи з III до н.е. до X-XIII ст. н. е. Слід наголосити, що їх раннє датування залишається відкритим[1, с.13- 5; с.176- 179; с.48-55].

Археологічні і топонімічні свідчення дають право наголошувати, що печерний комплекс в селі Стрільців-Страдч належав у VII-X століттях язичникам слов'янам - хорватам, оскільки це їх територія проживання, як і державно-релігійна система Велика чи Біла Хорватія, яка найдовше зберігала язичницьку релігію. Після війни 992-993 років християнської Русі з язичницькою Білою Хорватією і перемогою першої, пройшов процес християнізації, згідно якого, майже всі язичницькі печерні святилища були знищені. Як засвідчує літопис, князь Володимир Святославович: "повеле рубити церкви и поставляти по местам и деже стояко кумиры". Таким чином, як засвідчують письмові та археологічні джерела, київські князі проводили християнізацію Прикарпаття та Подністров'я насильницькими методами. Власне в цей час монахами Києво-Печерської Лаври було проведено і християнізацію печерного компресу в селі Стрільців[7, с.191-194; с.32-39; 3, с.3-19].

Дослідження печерного культового комплексу в с. Стрільців-Страдч, про який згадується в легендах та літописах, як "капища, святилища, требища" збагачують нашу уяву про світогляд, вірування і обряди давнього язичницького населення Прикарпаття та Подністров'я, а також вказують на витоки дохристиянської культури на території Центрально-Східної Європи[3, с.3-19].

За свідченнями місцевих легенд, які передаються з покоління в покоління, княжі стрільці з стародавнього галицького міста Городок, які вибралися на полювання вирішили оглянути округу. Вони побачили гору та печери над озером повного риби. Поверх гори княжі стрільці побачили оселі в яких жили вільні люди, що корчували тут ліси під землеробство. Княжі стрільці, які були першовідкривачами цього села і сповістили про нього в Городок князю згодо назвали його Стрілки, Стрілків, Стрільців. Слід наголосити, що за свідченнями наукових розвідок вчених В. Залеського І. Крип'якевича територія навколо Стрільчицьких печер та озера з давніх часів вкрита мережею стародавніх городищ та стародавніх укріплень, які сьогодні потребують ретельного дослідження археологів. Територія функціонування стрічицького як язичницького так і в подальшому християнського печерного комплексу, стоїть на шляху південного Розточчя, яка з'єднував собою стародавні як політичні так і релігійно-християнські центри, такі як Перемишль, Белз, Звенигород, Галич[3, с.3-19].

Слід наголосити, що археологічно-пошукові роботи в селі, яке відоме з X-XI століть, як Стрілки, Стрілків, Стрільців, а з другої половини XIII століття, як Страдч, що розміщується лісах понад величним озером, розпочались автором цього дослідження у 2009 - 2017 роках. Згідно зібраних пошуковим методом,

за п'ять сезонів наукових досліджень, свідчень археологічних джерел, передусім кераміки, стало зрозуміло, що воно активно функціонувало вже у велику слов'яно-українську епоху V-X століть[10, с.5-18; с.5-34; 3, с.3-19; 11, с.6-8; с.117- 30; с.7; с.6; 3, с.3-19].

Слід наголосити, що стрільчанські печери лежать в околиці стародавнього міста Городок. Археологічно - пошукові дослідження у 2009-2017 роках дають підстави наголошувати, що стрільчицькі печери як осередок великого культового призначення активно функціонували ще в язичницьку епоху починаючи з III-II ст. до н. е.[11, с.6-8; с.117-130; с.7; с.6; 3, с.3-19].

Св. 1. Печера 1.

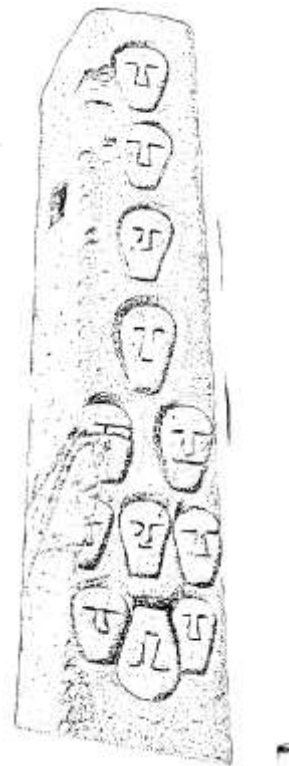
Св. 2. Печера 2.

Св. 3. Печера 3.

Св. 4. Печера 4.

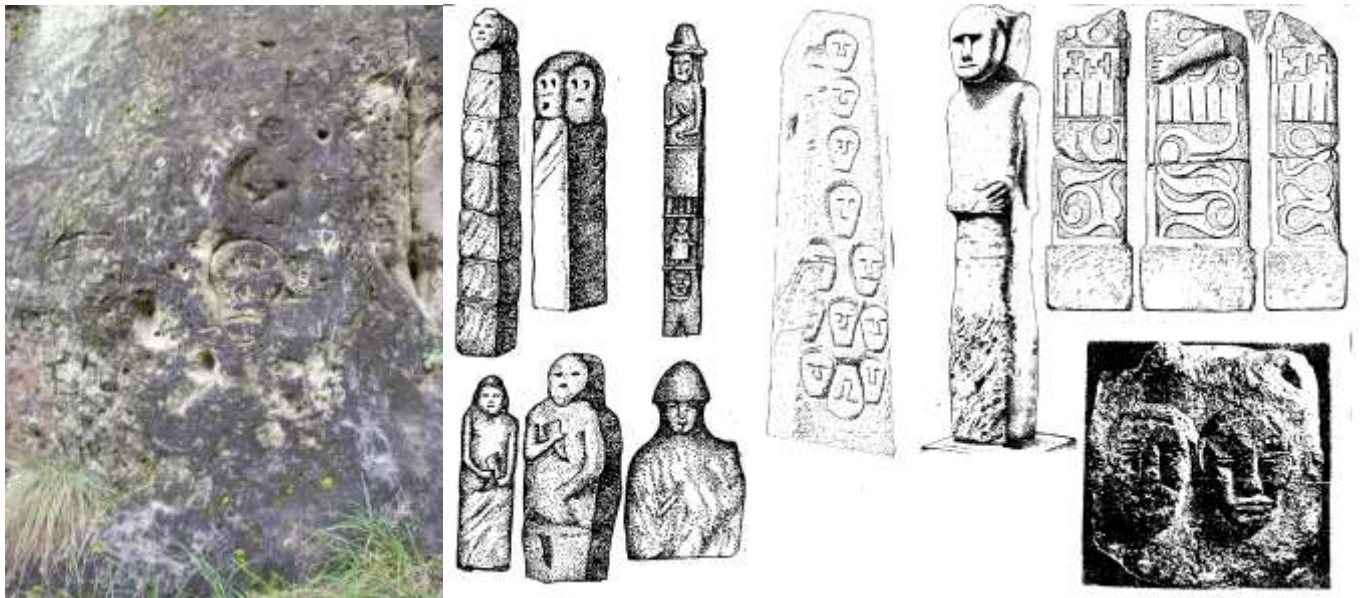
Св. 5. Етримонтська стела кельтів(Франція).

Відповідність язичницьких голів з кельтського скельного комплексу в Етримонті (Франція) відносно аналогічного комплексу голів з скельно-печерного комплексу в селі Страдч, що на печері №4, не викликає сумніву, зокрема у київського дослідника цієї проблеми директора центру Космології КПІ Г. Гриценка. Етримонтські і Страдчівські культові голови відносяться до кельтської релігійної культури і датуються Г. Гриценком - III-II століттями до нашої ери[14, с.117-121; с.151-153; с.27-31; с.18 - 22; с.23-24; с.203-204].

Отже, наскельні малюнки на печері №4 (голови) печерного комплексу в селі Страдч, що дуже схожі, можна стверджувати тотожні, з аналогічними культовими малюнками та культовими скульптурами кельтської релігійної організації, зокрема в Етримонті, що в Франції[11, с.6 - 8; с.117 - 130; с.7; с.6].

Все це дає право припустити, що Кельтська релігійна культура, яка функціонувала в Західних областях України, починаючи з III ст. до н. е. внаслідок розвитку переросла в кельто-слов'янську і в подальшому в суто у VI - X століттях нашої ери, в слов'янську язичницьку культуру[12,с.3-45; с.4-18].

Св. 6. Кельтський язичницький ідол з печери №4 в селі Страдч Львівської обл.(Україна).
Св. 7. Кельтські язичницькі ідоли Західної, Центральної та Східної Європи(Франція).

Слід наголосити, що в селі Страдч зафіксовані і ритуальні камені цієї епохи на яких приносились жертвоприношення і проводились релігійні культові ритуали язичників [11, с.6 - 8; с.117 - 130; с.7; с.6].

Тут же виявлена, і висвячена християнами ритуальна криниця українців-язичників[11, с.6 - 8; с.117 - 130; с.7; с.6; 3, с.3 - 19].

Про переростання язичницького культового центру і заміну його християнськими релігійними символами яскраво засвідчує християнський печерний комплекс в селі Страдч, який датується Х-ХІІІ століттями[11, с.6-8; с.117-130; с.7; с.6].

Страдчанський печерний монастирський комплекс X-XIII століть з язичницькими символами в середині, за свідченнями дослідника страдницьких печер В. Залеського, на якого опирається в своїй науковій розвідці академік І. Крип'якевич, дає право наголошувати, що: "перші монахи-християни, які витіснили з страдницьких печер язичників - волхвів, поселилися тут у другій половині XI століття. Це були ченці з християнської столиці Руси-України, з Києво-Печерської Лаври. Власне вони попрацювали над створенням християнського печерного монастиря з церквою облаштування якого завершилося наприкінці XI століття"[3, с.3-19].

Св. 8. Ритуальний камінь, загальний вигляд. 9.Ритуальна криниця ранніх християн в с. Страдч.

За свідченнями о. Н. Вояковського, що був парохом села у 1939 році, він запросив для наукового вивчення релігійного печерного комплексу в селі Страдч, видатного українського археолога Ярослава Пастернака[3, с.3 - 19].

Український археолог Ярослав Пастернак за два роки археологічних розкопок виявив різновіковий археологічний матеріал в печерах Страдча[3, с.3 - 19].

На жаль археологічні розкопки були припинені через початок II Світової війни. Виявлений археологічний матеріал в печерах Страдча дав змогу засвідчити функціонування у V-X століттях нашої ери язичницького культового центру, а з другої половини XI століття до першої половини XIII століття - християнського монастиря[3, с.3-19].

Археологічні дослідження з печерного комплексу в селі Страдч дали змогу зробити висновок, що Печерний монастир в селі Стрільців (Страдч) був одним із найбільших відомим печерним християнським монастирем а епоху Української держави XI-XIII століть, який ототожнюється з відомим з літопису печерним монастирем "Домажировими печерами", авторитет ченців якого був відомий у всій Руси-Україні. Ось що про це говорить літопис: "В Галичині князя Ростислава Михайловича чернігівського підтримувало все галицьке боярство із поміж них великий галицький боярин, власник міста Городка, Володислав". Київський літописець XII століття Нестор наголошу: "І прийшовши князь пішов на поклоніння до города "Печери Домажирової".

Місцеві інтелектуали, зокрема Н. Вояковський, вважав, що сусіднє село Домажир, що знаходиться в декількох кілометрів від села Страдча, цілком можливо у ті далекі часи мало якесь відношення до славного на всю Русь-Україну християнського печерного монастиря, який був заснований вихідцями, монахами з Києво-Печерської Лаври і функціонував за його статутом. Сьогодні вже важко це доконано стверджувати, оскільки Страдчанський печерний монастирський комплекс був знищений монголо-татарами, які всіх жителів села, що сховалися в ньому та монахів подушили димом в печерах монастиря, які і поховані поряд з входом у печерний комплекс[3, с.3-19].

Св. 9. Переростання язичницьких культових каменів поклоніння в християнські символи віри в печерно-релігійному комплексі сслі Страдч.

Тільки подальші археологічні дослідження проллють світло на розвиток та упадок цієї унікальної, як язичницької так і християнської пам'ятки[13, с.4 - 18; с.74 - 109; с.10 -16; с.39 - 46; с.29 - 47; с.64 - 75; с.181 - 187; с.121 - 135].

У 2009-2017 роках було досліджено, що у печерному монастирі в епоху XI-XIII століть були штучно видовбані ритуально-культові приміщення. В печерному комплексі “Страдницька гора” в кімнатах - гротах можна ідентифікувати монастирську церкву та приміщення для проживання монахів XI-XIII століть. На стінах проглядаються написи церковно-слов'янською мовою і дві вирізьблені в камені ікони які були зафіксовані археологом Я. Пастернаком. Про ці ж кам'яні ікони згадує у своїй публікації вказуючи, що вони не збереглися і священник М. Вояковський[3, с.3 - 19].

Слід наголосити, що попереднє обстеження печерного комплексу у 2009-2017 роках дало можливість автору даного дослідження виявити і язичницькі символи, які приблизно можна датувати починаючи з III століттям до нашої ери, і які ототожнюються з прибувшою на територію України, Кельтсько цивілізацією, яка мала свою добре організовану на чолі з друїдами- подальшими українськими волхвами, Кельтську релігійну культуру та кельтську релігійну та пісенно-фольклорну символікою, яку поширили фактично по усій території Центральної та Західної Європи цієї епохи. Кельтська цивілізація принесла в Україну залізо, добре організовану князівську військову організацію та залізну зброю. Також кельти принесли релігійну духовність, культуру, яку перейняли чи модернізували давні українські племена, особливо регіонів Прикарпаття і Подністров'я. Свою релігійну культуру вони сконцентрували в печерах, в горах і на

пагорбах, священних каменях, священних криницях. Яскравим прикладом кельтської релігійної присутності є концентрація кельтських наскальних старожитностей на печерному комплексі притоці Дністра, ріці Бистриці, яка відома історичній науці під назвою “Монастир”, який тотожний із за своєю культовою приналежністю із Стадчанським печерним комплексом [13, с.4 - 18; с.74 - 109; с.10 -16; с.39 - 46; с.29 - 47; с.64 - 75; с.181 - 187; с.121 - 135].

Св. 10. Печерний християнський комплекс “Монастир” на річці Бистриця біля міста Галича.

Отже слід наголосити, що за своєю унікальністю Страдчанський печерний комплекс має аналог з раніше дослідженим, автором цієї праці, на притоці Дністра, ріці Бистриці, печерним язичницьким, а у подальшому, християнським монастирем, що поблизу стародавнього Галича, який відомий історичній науці під назвою “Монастир”, наскельні зображення цих двох пам’яток, як всередині так і зверху, ще потребують подальшого дослідження[1, с.13 - 15; с.176 - 179; с.48 - 55; 11, с.6 - 8; с.117 - 130; с.7; с.6].

Св. 11. Страдчанський печерний християнський комплекс в Яворівському районі Львівській обл.

У висновок наголошу, що сьогодні Страдчанський печерний язичницький комплекс III-II століть до нашої ери - II-IX століття нашої ери, християнський монастирський комплекс X-XIII століть н. е. є місцем чисельних прощ, віруючих, паломників християн з усієї України, Європи та світу[4, с. 74 - 104; с.10 - 16; с.29 - 46; с.64 -75; с.64-75; 3, с.3 - 19; 8, с.49-54; 3, с.3 - 19].

Св. 12. Хресна дорога в селі Страдч Яворівського району Львівської області.

Завданням сучасної Української держави українських християнських конфесій є його цілісне збереження для подальшого наукового, в першу чергу, археологічного дослідження[11, с.6-8; с.117-130; с.7; с.6].

Список використаних джерел та літератури:

1. Артюх В., Ідзьо В. Скельна культова пам'ятка "Монастир". Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. - Львів, 2000.
- Ідзьо В.С. Історія вивчення скельних культових пам'яток на притоках Дністра на прикладі культової пам'ятки "Монастир", що між Івано-Франківськом та Галичем біля ріки Бистриця навпроти сіл Ямниця та Сілець. (порівняльний аналіз досліджень вчених XIX-XX століть). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003. - Т.VII.
- Ідзьо Віктор. Історія вивчення скельних культових пам'яток на притоках Дністра на прикладі культової пам'ятки "Монастир", що між Івано - Франківськом та Галичем біля ріки Бистриця навпроти сіл Ямниця та Сілець (порівняльний аналіз досліджень вчених XIX-XX століть). Історія релігій в Україні. Матеріали XIV - ї Міжнародної Наукової Конференції. Львів 11-14 травня 2004 р. - Львів "Логос", 2004.
2. Артюх В., Ідзьо В. Археологічні дослідження на середньому Дністрі в контексті вивчення проблеми переходу від язичництва до християнства. Історія релігій в Україні. Праці XI Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001 року). - Львів "Логос", 2001.
- Ідзьо В.С., Артюх В.С. Археологические исследования на Среднем Днестре в контексте изучения перехода от язычества к христианству на Евразийском континенте (май-сентябрь 2000 г.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002. - Т.III.
- Артюх В., Ідзьо В. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень в Західних областях України. Історія релігій в Україні. Праці XII - ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 20 - 24 травня 2002 року). - Книга I.- Львів "Логос", 2002.
3. Боровець Зиновій. Історія Страдча, церкви і печер. В кн.: Страдч - свідок мучеництва. - Львів - Страдч, 2007.
4. Ідзьо В. Роль кельтської цивілізації в еволюційному процесі населення Західної, Центральної та Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003. - Т.IV.
- Ідзьо В. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005. - Т.IX.
- Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. II-III ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005. - Т.IX.
- Ідзьо Віктор. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. Українознавець. - Львів, 2006. - Ч.II.
- Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 рік. - Книга I. - Львів "Логос", 2006.
5. Ідзьо Віктор. Зародження, становлення та кристалізація християнства на території Галичини (III - XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006. - Т.X.
- Пастернак Я. Початки християнства в археологічних пам'ятках. - Львів "Нова Зоря", 1935. - Ч. 20.
- Ідзьо Віктор. Зародження становлення та кристалізація християнства на території Подністров'я. Мультинаціональна культурно - історична спадщина Наддністрянщини. - Івано-Франківськ. Лілея - НВ., 2001.
- Ідзьо Віктор. Ретроспективний аналіз джерел з питань розвитку українського християнства в IX-XI століттях. Мандрівець. - Тернопіль, 2002. - №1.
- Ідзьо В.С., Артюх В.С. Утвердження християнства на Прикарпатті та Подністров'ї. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002. - Т.II.
- Ідзьо В.С., Артюх В.С. Археологические исследования на Среднем Днестре в контексте изучения перехода от язычества к христианству на Евразийском континенте (май-сентябрь 2000 г.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002. - Т.III.
- Ідзьо В.С., Артюх В.С. Зародження та становлення християнства на Прикарпатті та Подністров'ї. Науковий Вісник Дрогобицького педінституту. - Дрогобич, 2000.
- Артюх В., Ідзьо В. Археологічні дослідження на середньому Дністрі в контексті вивчення проблеми переходу від язичництва до християнства. Історія релігій в Україні. Праці XI Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001 року). - Львів "Логос", 2001.
- Артюх В., Ідзьо В. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень в Західних областях України. Історія релігій в Україні. Праці XII - ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 20 - 24 травня 2002 року). - Книга I.- Львів "Логос", 2002.
- Артюх Вадим, Ідзьо Віктор. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень на Прикарпатті. Краєзнавець Прикарпаття. - Івано-Франківськ, 2003. - №1.

6. Ідзьо В.С. Становлення монастирів та монашества в Україні - Русі в X-XIII ст. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002. - Т. II.
- Ідзьо В.С. Християнська медицина та монахи - лікарі стародавньої України - Русі (X-XII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002. - Т. II.
- Ідзьо В.С. Становлення монастирів та монашества в Україні - Русі в X-XIII століттях. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 червня 2004 року). - МАУП. - Львів, 2004.
- Ідзьо Віктор. Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців - лікарів у стародавній Україні - Русі в X - XIII століттях. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006. - Т. X.
- Ідзьо Віктор. Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Україні - Русі в X - XIII століттях. - Українознавець. - Львів, 2007. - Ч. V.
- Ідзьо Віктор. Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Україні - Русі в X - XIII століттях. Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2007 рік. Книга I. - Львів "Логос", 2007.
7. Ідзьо В.С. Релігійні напрямки кристалізації християнства в Україні - Русі в останній чверті X і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2001. - Т. I.
- Ідзьо В.С. Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Русі в IX-XIII століттях та його культурно - мистецькі аспекти. - Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003. - Т. VII.
8. Ідзьо Віктор. Українська держава в IX - XIII століттях. - Львів "Сполом", 2004. - 416с.
9. Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV - III ст. до н.е. - II - III ст. н.е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005. - Т. IX.
- Ідзьо Віктор. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. - "Українознавець". - Львів, 2006. - Ч. II.
- Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV - III ст. до н.е. - II - III ст. н.е.). Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 рік. - Книга I. - Львів "Логос", 2006.
- Ідзьо В.С., Марченко Г.Ю. До проблеми духовної культури Південно - Східної Європи в кінці I тис. до н.е. - початку I тис. н.е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997 - Т. I. - №6.
- Марченко Геннадій, Ідзьо Віктор. До проблеми кельтсько - слов'янської духовної культури Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003. - Т. IV.
- Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н.е. - II-III ст. н.е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003. - Т. IV.
10. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004. - 288с.
- Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". - Львів "Ліга - Прес", 2007. - 317 с.
11. Ідзьо В., Артюх В. Проблема вивчення язичницьких святилищ слов'янського населення Українських Карпат і басейну Дністра (1998 - 2008). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2008. - Т. XIV.
- Ідзьо Віктор. Стародавній печерний комплекс в селі Страдч Львівської області, його язичницькі та християнські традиції. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2011. - Т. XVI.
- Ідзьо Віктор. Язичницькі та християнські традиції стародавній печерний комплекс в селі Страдч Львівської області. - Газета громадської організації "Львівське Ставропігівське Братство". - Львів, січень 2013р. - Число I.
- Ідзьо Віктор. Язичницькі та християнські традиції стародавній печерний комплекс в селі Страдч Львівської області. - Газета громадської організації "Львівське Ставропігівське Братство". - Львів, лютий 2013р. - Число II.
12. Ідзьо Віктор. Галицька держава - процеси етнотворення і становлення (III-XII ст). - Львів "Камула", 2005.- 351с.
- Ідзьо Віктор. Кельтська цивілізація на території України. - Львів "Сполом", 2002. - 343с.
13. Ідзьо Віктор. Кельтська цивілізація на території України. - Львів "Сполом", 2002. - 343с.
- Ідзьо Віктор. Роль кельтської цивілізації в еволюційному процесі населення Західної, Центральної та Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003. - Т. IV.
- Ідзьо В. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005. - Т. IX.

- Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005. - Т.IX.
- Ідзьо Віктор. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. - "Українознавець". - Львів, 2006. - Ч.II.
- Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 рік. - Книга I. - Львів "Логос", 2006.
- Ідзьо В.С, Артюх В.С. Східне Прикарпаття в Латенський час Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2001. - Т.V.
- Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України(IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003. - Т.IV.
- 14.Марченко Геннадій, Ідзьо Віктор. До проблеми кельтсько - слов'янської духовної культури Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003. - Т.IV.
- Марченко Г.Ю., Ідзьо В.С. До проблеми духовної культури Південно-Східної Європи в кінці I тис. до н. е. - початку I тис. н.е. Перевал. - Івано - Франківськ, 2000. - №1.
- Марченко Г.Ю., Ідзьо В.С. До проблеми духовної культури Південно - Східної Європи в кінці I тис. до н. е. - початку I тис. н. е. Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. - Львів, 2000.
- Марченко Г.Ю., Ідзьо В.С. До проблеми кельтсько-слов'янської духовної культури Східної Європи. Історія релігій в Україні. Праці XIII - ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 20-22 травня 2003 року). - Додаток. - Львів "Логос", 2003.
- Марченко Геннадій, Ідзьо Віктор. До проблеми кельтсько-слов'янської духовної культури Прикарпаття. Краєзнавець Прикарпаття. - Івано - Франківськ, 2003. - №1.
- Ідзьо В.С., Марченко Г.Ю. До проблеми духовної культури Південно-Східної Європи в кінці I тис. до н. е. - початку I тис. н. е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997 - Т.I. - №6.
- 15.Память и похвала Владимиру и его житие. Записки АН по историко-филологическому отделению. - Спб., 1897. - Т I.
- 16.Пастернак Я. Початки християнства в археологічних пам'ятках. - Львів "Нова Зоря", 1935. - Ч.20.
- Артюх В., Ідзьо В. Возникновение християнства в Западной Украине в первых веках н. э. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010. - Т. XVI.
- Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. Львів "Агенція Релігійної Інформації", 2001. - 288с.
- 17.Тимошук Б.А. Раннеславянская община VI-X веков н. э. - М., 1990.
- 18.Фамицын А.С. Божества древних славян. - Спб.,1884.

Виктор Ідзьо

Древний пещерный комплекс в селе Страдч Львовской области, его языческие и христианские традиции

Аннотация: В статье изучается древний пещерный комплекс в селе Страдч Львовской области.

Основной акцент концентрируется на исследовании его языческих и христианских традиций.

Ключевые слова: Стрильци, Страдч, пещерный языческий комплекс, христианский пещерный монастырь.

Viktor Idzo

Ansient cave complex in Stradch village of Lviv region. Christianity and ansient tradition

Annotation: The vork was aimed to study ancient cave complex in Stradch village of Lviv region.

Investigation ancient cave sacret complex are consideret. There werealet the features of christianity church.

Key words: Stradch, cave, chrristianity church.

Маруся Чурай

Анотація: Йдеться про пісенну спадщину легендарної дівчини Марусі Чурай, яка творила у стилі українського народного мелосу у XVII ст. на Полтавщині. Названо дослідників біографії поетеси, які визнавали її історичною особою. Описано трагічну долю Марусі Чурай, і яку відобразила Ліна Костенко у однойменному історичному романі. Звернено увагу на чистоту і душевне виконання української народної пісні, яка має унікальну енергетичну силу в захисті власного народу.

Ключові слова: Маруся Чурай, пісенна спадщина, трагічна доля, XVII ст., дослідники біографії, енергетична сила української народної пісні.

Що перша поетеса України з XIII століття була КУНГУТА, світ уже знає історично і документально [3]. Вона писала українською, латинською і чеською мовами. Була дружиною короля Чехії Отокара II. Друга поетеса України XVII ст. Маруся ЧУРАЙ (1625–1653), часто називають її у формі дівочого прізвища – ЧУРАЙВНА. Дочка козацького писаря у гетьманській канцелярії Гордія Чурая, одержала культурне

виховання. Мала прекрасний голос. Батько навіть послав її у Ляйпціг здобувати вищу музичну освіту. Провчилася тільки два роки, бо тата поляки забили у Польщі, куди він поїхав за наказом гетьмана із відповідним завданням. Більше не було кому оплачувати науки. Маючи таку здібну доню, тато міг трохи подумати про неї та відпроситися в гетьмана. Хіба що його жінка – полька Ядвіга наполягала... навмисно. Маруся змушена була приїхати додів, продовжувала писати вірші та пісні. Закохавшись у гарного Гриця, всю творчість присвячувала йому та своїй конкурентці Галі. Після відомої трагедії, місцевий суд дав вирок “СМЕРТЬ!” Але Іван Іскра встиг доповісти гетьманові Б. Хмельницькому, який помилював Марусю. Пригноблена й засоромлена Маруся пішла в монастир і скоро померла від надзвичайної психічної травми, виснаження і запалення легень. Так пишуть нині...

Все це подібне до свідомої та готової диверсії з метою знищення вже відомої поетеси і композиторки. У розвідку – у польське вогнище винищення козаків – можна було послати іншу людину з метою збереження надзвичайно талановитої доньки України. Вона могла би прославити народ на весь світ, особливо після здобуття вищої музичної освіти. Маруся Чурай писала пісні прекрасною українською літературною мовою з гарними поетичними образами, цікавим струнким сюжетом та з оранжуванням у глибоко народному українському мелосі. Неосвічена людина так досконало не створить пісні та ще й у стилі бойового козацького маршу “Засвістали козаченьки”, що надало динамічний початок розвитку сили невмирущого козацького духу до загальної війни України з польськими загарбниками. Збереглося всього 70 пісень Марусі Чурай, які вплелися в народну творчість України до нинішнього дня. І не тільки побутового характеру.

Дехто каже, що більше, ніж 70 пісень. Бо поетичний талант поетеси був могутнім і свідомим. Вона писала вірші з юних літ, а після навчання у Німеччині її поетична душа не давала спокою. Це була високо чутлива і дуже вразлива натура, не тільки до побутово-любовної теми, але й до ідейного глибоко національного чи політичного відчуття людського переживання і до загальної етично-філософської теми.

Марусю Чурайвну визнавали історичною особою Г. Ходоровський, М. Старицький, М. Возняк, В. Л. Модзолевський, П. В. Владимиров, який високо оцінив українську поетесу САФО, що так багато пережила. О. Шаховський у повісті “Маруся – малороссийская Сафо” // Сто русских литераторов. Т.1. – СПб., 1839. – С. 771–840 [7], О. Шкляревський у біографічному нарисі “Маруся Чурай, малороссийская певунья” (“Пчела”, 1877. С. 711-712) [8] також визнають Марусю Чурай за історичну особу та незвичайну поетесу України.

Ліна Костенко написала роман у віршах “Маруся Чурай” [4], визнаючи її за поважну історичну особу, поетесу великої майстерності і великого душевного страждання, з розумінням Марусі як високо духовної інтелігентної особистості, вже навченої стати у своїй творчості на багато вищий щабель. На жаль, не зуміла ізолюватися від земного тягіння бідності й самотності. Одне кохання її світило, зогрівало і зробило завірюху у прагненні зберегти коханого Гриця для своєї душі, для щастя у житті й творчості для України. Несамовитий жаль і втрату принесло нам нерозуміння неоціненної і пречистої творчої особистості М. Чурайвни.

Михайло Стельмах написав вступне слово до книжки “Дівчина з легенди” з упорядкуванням і післямовою Л. Кауфмана [1], який не зовсім належно оцінив поетесу, як першу історичну особу – поетесу нової української літератури разом із композиторською обробкою. “Віють вітри, віють буйні” чи “На городі верба рясна” величаві українські слова і мелодії, яких сьогодні не здобути у такому мелосі, бо наші творці за останнє століття виховані переважно байдужими до національного духу та й забули праведні постулати української творчості. А твори Марусі Чурай були використані у наших класичних п’єсах і навіть актуальні донині.

Коли якісь диверсанти підпалили “Козацький архів” у Полтаві, за коротку мить полум’я охопило все приміщення, Іван Хоменко, ризикуючи життям, відважився забігти в палаючу архівну кімнату і вхопив оберемок паперів. Там, у тих паперах, і виявлено підтвердження існування історичної особи Марусі ЧУРАЙ в тексті ВИРОКУ смерті Полтавського суду за отруєння Гриця. Вирок не встигли привести в дію, бо Іван Іскра привіз “Помилювання” від гетьмана України Б. Хмельницького за її велику творчість на користь рідного краю.

МАРУСЯ ЧУРАЙ дуже важко пережила ту жахливу душевну травму приниження. Одночасового гетьманського піднесення її творчості до рівня державної ваги не вразило її стражденної душі, бо не було місця на втіху. Пішла... Вона була в душевному шоку... І не змогла перебувати вдома. У монастирі не хотіла їсти. Змарніла. Дорогами вже й не літняними захворіла на запалення легень. Не хотіла лікуватись. Життя спорожніло. Не хотілося навіть і дихати. Мовчала і щиро молилась. Так і в молитвах померла зі слідами тяжкої муки на обличчі та сльозами на очах.

Нині нарешті потрібно відсіяти полуку від зерна. Є дослідження, що Маруся Чурай дійсно історична

особа і поетеса, знаменита творчість якої мала державницьку вагомість – потрібно без усякої партизанщини ввести її в курс вивчення української давньої літератури на всій території України.

Якби ж то українці мали спокій духовний і політичний, то напевно збереглася б у них і пам’ять про Марусю Чураївну, бо вона була настільки популярна серед українського народу, як поважний і розумний державний діяч, – народна героїня, поетеса, композитор власних поетичних творів у давньому суто народному мелосі, що збагатили красу нашої України з XVII століття по нинішній день. Сам Іван Петрович Котляревський, пишучи оперету “Наталка Полтавка” для Полтавського українського театру, у 1819 році використав пісні Марусі Чураївної “Віють вітри”, “Пісня Петра”, “Пісню виборного”. Хоч надрукована була ця оперета у 1838 і 1841 рр.

Отже, Маруся свідомо і сумлінно працювала над високим ідеалом своєї пісенної творчості і поетичних образів у віршованій

формі. Її пісні охоче співали й співатимуть надалі по всій Україні, бо такої майстерності, як у НЕЇ у суто українському мелосі, до нині ще мало хто перевершив.

Особливо пісні в стилі козацького маршу дуже зворушували самих козаків, бо вже мали духовне прикриття – свою пісню, свої марші для походу після битви чи після тренувального навчання, або й на активному відпочинку, який ніколи не минався без гарної мелодійної пісні. Маруся ЧУРАЇВНА свідомо дбала про високу духовну культуру свого народу. Адже вона доня батька – державного діяча в секретаріаті головної управи всієї Козацької України при гетьмані Б. Хмельницькому. І тому вона тут діяла свідомо, як державний діяч культури того часу, а не як звичайне сільське дівчатко, яке десь навчилося вірші писати та ще й красиву музику до них укладати. Все не так просто... **Надто мале розуміння** Марусі ЧУРАЇВНОЇ, коли ми зупиняємося на одній скупій характеристиці її краси, бідності, кохання, зраді..., ганьба примітивного судилища..., нестерпний біль від чужинецького незрозуміння, аж мусів втрутитися сам гетьман про помилювання. Чому аж гетьман? Бо він добре знав її тата Чурая Гордія, допомагав у навчанні доні ДІЯ ОКРАСИ ДЕРЖАВИ (!). То ж має велику вагу в пізнанні особистості Марусі ЧУРАЇВНОЇ. Жаль, що ніхто не придає цьому належної уваги та визнання **поетеси знаменитою історичною діячкою України**, навіть і в державницькому розумінні. Бо ж навіть сам гетьман заперечив вирок суду. Очевидно, він мав на це вагому причину. Той психологічний чинник повинні дуже уважно осмислити наші літературознавці в належній оцінці другої поетеси в історії України.

Жаль, що не знайшлося мудріших від Л. Кауфмана, що спотворив заголовок пісні “Засвистали козаченьки” на “За світ встали козаченьки”. А то ж було не “за світ”, а за Україну, за рідний край. То відомо всім без конкретизації. Але тут є потворна помилка – поєднання аж чотирьох приголосних, чого ніколи не було в українській народній творчості, тим більше у нашої поетеси Марусі ЧУРАЇВНОЇ. Отже,

диверсія Л. Кауфмана є не перша і не є вдалою, бо кричить неправдою услід за ним. Маруся – поетеса була настільки освічена літературно, що подібних звукових “заторів” не виявляємо в жодному її творі, як і в мовленні всього українського народу. З її поетичних творів пізнаємо, що авторка досконало володіла поетичною силою рідного слова та його плінною красою.

Століттями народ виспівує “Засвистали козаченьки”. Бо це був метод історичного спеціального свисту, чи озвучення сурмою термінового виклику козаків на війну з ворогом. За козацьких часів іншої інформації ще не було. Була задовго до нинішньої колонізації “кауфманів” кожнісінької галузі суспільно–культурного життя в Україні.

Всі поетичні твори Марусі ЧУРАЇВНОЇ разом із її музичним оранжуванням XVII століття потрібно би зібрати в окреме видання для викладання студентам і популяризації на всю Україну.

Маруся ЧУРАЇВНА не лишень поетеса. Вона ще й надавала своїм віршам прекрасних мелодій у стилі українського національного мелосу. А це якраз дуже гарно в’язалося із пречистою українською літературною мовою і тодішньою народною загальною говіркою на всьому просторі українських земель без ніяких -ізмів. Бо народ плекав свою рідну мову, як найбільший дар від БОГА і ніхто не наважувався втискати в горло народові чужі слова, неначе клубок колючого дроту. Мова нашої поетеси плінна, чиста, барвиста і легка, як політ ластівки у піднебессі, як цвіт яблуні, що приваблює своїм запахом тільки при наближенні, як до Божественного пізнання правди.

Маруся ЧУРАЇВНА не тільки творець мелодій до своїх віршів, вона – емоційна і мудра громадянка свого найсвятішого краю, тому й не змогла пережити, що козацька Україна не має історичного козацького маршу – пісні-заклику до боротьби за волю й незалежність і написала прекрасний твір “ЗАСВИСТАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ”. Навіть сам гетьман України Богдан ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ дякував авторці через батька Гордія ЧУРАЯ за прекрасну пісню-марш для козаків, щоби краще воювали і знали, за що боряться. А це вже політична діяльність дочки України – Марусі ЧУРАЇВНОЇ. Бо в такій ситуації свідомій та дійовій Марусі не можна було стояти осторонь.

Через 100 років після знаменитої творчості Марусі ЧУРАЇВНОЇ появляється творчість нашого великого Григорія Савовича СКОВОРОДИ. Він був поет, письменник, філософ, музикант і навіть бандурист, автор багатьох високонаукових трактатів з непокірними та новітніми поглядами у природі існування людини взагалі та її геніяльної творчості під крилом Божественної величавої сили у священній народній мові.

З висоти нинішнього дня виринає здивування з використання у творах СКОВОРОДИ Г. С. якоїсь москвофільської мови замість народної прекрасної української, що подала зразок у своїх творах Маруся ЧУРАЇВНА. Високо вчений наш філософ Григорій Савович чогось на це не зважав. Не мав у своєму плані стати провідником національної ідеї – визволення краю від гнобителя й проти примусової русифікації навіть церковної Служби, бо він витав у повітряній індиферентності нейтральних ідей без найменшої згадки про якусь національну боротьбу проти колонізаторів, нівечення українського слова – рідного слова України вже в процесі дозрівання національної ідеї в боротьбі з невігласами в науці й культурі в поясненні ідеї загального визволення України з-під ординської імперії. А 100 років тому ця ідея вже звучала у творах нашої ПОЕТЕСИ ще перед 1650 роком.

У творах М. В. ГОГОЛЯ також є високопатріотичний твір “ТАРАС БУЛЬБА”... Але ж вийшов російською мовою і малим тиражем. Для українців це було непорозумінням. Адже автор українець! Коли б книга “Тарас Бульба” вийшла у світ українською мовою, це сприяло би великому піднесенню народу в духовно-національному розумінні, що напевно привело би до національно-визвольного пробудження народу в боротьбі за повну незалежність України. Без того пробудження майже триста літ стримувався розвиток національної свідомості населення, бо й досі не знають, що для них ближче – малороси, хохли чи рускіє. Література, що не відкриває національного питання красою мови, задушевної пісні й літературної ідеї, – зазнає духовного затуманення і збіднення багатства включень ДНК у генетичній системі людини. Не дуже багато століть минуло від написання трактатів СКОВОРОДИ Г. С., але для нинішнього читача потрібно було перетлумачити тексти українською сучасною мовою, щоби народ правильно зрозумів душу автора під час писання, котре повинно було би стати з першого дня появи виразним дороговказом для українських читачів. Вони би вже тоді знали до якої мови вони приналежні, кого таврувати, кому служити, за що боротись, аби **не заподіяти якоїсь вічної незагойної рани рідному краю – Україні.**

Те саме зробив і М. В. ГОГОЛЬ. Якби ж то була нагода видати надзвичайно патріотичного твору “**Тарас Бульба**” українською мовою з першого разу, то відродження козацької нації відбулося б на 100 років швидше і не було би **допущено до диявольського весілля комуни з дикунським пожиранням українців на всій території ординської імперії.** Та на жаль, нашим, навіть геніяльним, мудрецам забракло далекоглядності й передбачливості майбутнього свого простого рідного люду, що вже “40 тисяч років розмовляє пречистою своєю мовою” (ПОТЕБНЯ О. О. [6]) – мовою Марусі ЧУРАЇВНОЇ. Тоді ще не було

свідомого глибинного аналітичного ставлення до історії України... Бо шкодила афро-азійська орда не тільки здобувати освіту, але й навіть вимовляти назву УКРАЇНА...

Та істинна ПРАВДА дуже повільно, але впливає з тягучого багна брехні й катування в неволі у ріках крові, в океані сліз, у голоді й холоді непрохідних сибірських лісів аж до найтяжчої смерти, особливо з перших днів переселення українців зненацька й з малими дітьми.

Та “згинуть наші воріженьки, як роса на сонці”... Хто робить кривду Україні, ще нікому не пішло на користь...

Маруся ЧУРАЇВНА – благословенна Богом і людьми. Вона діяла свідомо, досконало знаючи історію свого співучого народу, бо лектури було вже багато і вчителі працювали не на звірячому грудному голосі, як нині на сміх людям усього світу всілякі прислані “авдієвські” переводять усю Україну на грудний голос виконання народних пісень, щоби слухачі відвертались і дивувались, що ж то за “герої” України, котрі так страхітливо знищили мелос народний. А ще й обіцяють створювати оперу на зразок монгольського грудного голосу... зі сценою напевно, в ЗООПАРКУ, хай звірі впізнають себе під впливом “командіровочної” антиукраїнської злоякісної диригентури Авдієвського А. Ю. – ворога української пісні.

А Маруся ЧУРАЇВНА досконало підбирала мелодії змісту кожної пісні до тематики словесного тексту з академічним знанням психології української народної творчості барокового XVII століття. Ці пісні хрестоматійні для навчання українців і вічні за живим пульсом геніяльного творчого Генетичного відлуння в національному житті України. І таким відлунням у творчій поезії і композиції мелодії на власні теми був наш геніяльний Володимир ІВАСЮК. Його всі мелодії в національному мелосі, а власні тексти пісень глибоко поетичні. Інші композитори й поети були поодинокі та в меншому творчому обсязі. А може, невідома їхня творчість згоріла, як у Полтавському Козацькому архіві... Бо ж таких пожеж та крадіжок було, як зірок на небі, за велінням вовчого скреготу кривавих зубів та грудного голосу за монголо-авдієвським типом потворного співу.

Творчість Марусі ЧУРАЇВНОЇ треба негайно підняти до належного національного рівня розуміння цінності мелосу її творів для минулого рівня культури співу України і ще більшої величі для навчання сучасників без ніяких байдужих і ворожих диверсійних спотворень у виконанні її творів чи будь-якої недооцінки вагомості людського її співу в українській літературній творчості на початку українського БАРОКО XVII століття. Донині пісні Марусі ЧУРАЇВНОЇ помножилися в багато тисяч разів і приєдналися до унікального скарбу української усної народної творчості для звеличення культури України на весь світ – для ЗЕМЛІ й НЕБЕС. Ці пісні служать великим захистом для всієї української нації від ворожого колонізації і денационалізації. То незнищенний ЩИТ БОЖОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНЦІВ від маніякальної скаженини у забороні співати і створювати прекрасні українські пісні в українському мелосі без грудного уральського реву в хорі, що диверсійно запровадив А. Авдієвський по всій Східній Україні, ще й додає: “Це рідкісний тип грудного голосу, що властивий тільки монголам у виконанні народних пісень” (із виступу по радіо). Крім того, грудний голос різного калібру мають усі звірі, бо їм Господь не дав дару до співу.

Колись навчали наших композиторів співати приємно своїм благословенним голосом, для створення аври внутрішньої краси від чистоти людського співу, як вислуханого молитвенного Божественного задоволення в душі людини. А звичайне народне виконання записують і зберігають, як сирівець для наступної української належної обробки без “монголо-авдєєвського” потворно-звірячого вереску. Оце ж і є

ота черва-шашіль, що роз’їдає культуру України. Тож будьмо пильні! Бо наші вороги хочуть зробити українців нелюдами.

Цей пам’ятник Марусі ЧУРАЇВНІЙ відкрито 14 квітня 2006 року в центрі Полтави напроти Академічного музично-драматичного театру ім. М. Гоголя з наполегливої ініціативи голови міста Анатолія КУКОБИ. Спорудили: Дмитро Коршунов і Валерій Голуб із бетону, а зверху оковано шаром міді для довговічності. Висота – 3,5 м.

На жаль, це єдиний пам’ятник. Бо й нині є чимало незнайків про Марусю ЧУРАЇВНУ – найбільше трагічну героїню XVII століття, що ледве встигла себе засвітити на всю Козацьку Україну.

Сподіваємось, українські диригенти й композитори прочитають останню книгу-заповідь сучасного майже СТОЛІТНЬОГО ПАВЛА ІВАНОВИЧА МУРАВСЬКОГО “ЧИСТОТА СПІВУ – ЧИСТОТА ЖИТТЯ”. К. : Просвіта. 2012. – 832 с. [5] і наведуть порядок в музичній культурі України. Бо ж М. Д. ЛЕОНТОВИЧА чекіст зарізав давно... Вже й забули його духовні заповіді збереження і виконання нашої пісні та грамотні й привабливі основи виконання фольклорного скарбу України. Нарешті живий найавторитетніший легендарний мистецько-педагогічний діяч

хорового співу ХХ-ХХІ століть, видатний хоровий диригент і педагог сучасності, професор Національної музичної академії України імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО, народний артист України, почесний академік Національної Академії мистецтв України, лауреат Державної премії України імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА в 1979 році, Герой України П. І. МУРАВСЬКИЙ доведе всім диверсійним ворогам української культури, як потрібно ЧЕСНО і ЧИСТО не лишень співати, але й ЧИСТО і КРАСИВО відробляти народні гроші для українців, а не для афро-азійських лісів та піскових пустинних барханів. Адже книгу видали на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за Програмою “Українська книга” в серії “Бібліотека Шевченківського комітету”. Отже, написано для живих українців і для ЧИСТОГО ЖИТТЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ, яке оспівувала ще Маруся ЧУРАЇВНА.

О. А. ШОКАЛО, подаючи статтю в газету “Слово Просвіти”, ч. 4, 24-30 січня 2013 року під одноіменним заголовком “Чистота співу – чистота життя” завершує словами Маєстро: “Чистота, краса – це наше кредо, це ознака чистої ДУШІ [10, с. 11]. А з чистою душею треба чисто співати. Чистий спів спонукає людей до чистого висококультурного життя. Чистота в інтонуванні повинна стати бажанням чистоти життя взагалі. Потрібно всім нам до цього прагнути”. Вороги – зазнали поразки...

Пісня України має унікальну енергетичну силу в захисті народу, має велику лікувально-духовну властивість і рятує народ від деградації. Це є отой голос Бога в душі нації, що рятує нас на кожному кроці від усякої ворожої сили. Хоч не всі українці усвідомлюють оцей дар від Бога як найбільшу зброю від ворожої зневаги і поневолення. Тоді наша пісня дає нам крила, мелос і розум; підносить народ значно вище від ворогів і світиться сліпучим сяйвом – недосяжним навіть для ворожої кулі... Ще Ф. М. ДОСТОЄВСЬКИЙ – УКРАЇНЕЦЬ за походженням (його дідо був греко-католицький священик у Винницькій обл.) – при одній появі отруйної хмари-привиду комунізму сказав, що той **“розгул диявола” знищить більше 100 мільйонів осіб**. Нині в газеті “Слово Просвіти” ч. 4, 24–30 січня 2013 р. [9, с. 11] Олександр Андрійович ШОКАЛО у статті “Таємниця Миколи СЯДРИСТОГО. До річниці Української Соборності й роковин Терору” повідомляє, що Микола Сергійович СЯДРИСТИЙ 21 січня 2013 року відкрив у своєму Музеї мікромініатюр у Києво-Печерському заповіднику “Лавра” досі не відому виставку **“Історико-політичні витоки комуністичного терору в ХХ столітті – в Україні зокрема”**, де виступає незалежним істориком України у поясненні правдивих причин комуністичного терору та Голодоморів в Україні.

М. С. СЯДРИСТИЙ, як учений, “доводить на документальній основі першоджерел, що Ленін – замовник” винищення селянства голодом і терором, доручивши Сталінові довершити винищувати українців всіляким методом. Автор статті продовжує опис витонченого поета-філософа: “Микола СЯДРИСТИЙ самотужки опрацював неймовірну кількість документальних свідчень комуністичних злочинів: “перемив” увесь пісок із політичного пляжу й показав, що залишилось після тих нікчем... Комуністичні злочинці знищили в ХХ ст. 170 млн. людей. Що ж кажуть офіційні історики? “Офіційна історія – це переважно облудні міфи, що їх створюють продажні історики, політологи, соціологи на замовлення переможців для перетворення нації чи цілої держави в покірний натовп”. Далі признається: “Поезія – протитрута від сатанинської літератури”. “Поезія – діамантовий ключ до людської душі”. Нині М. СЯДРИСТИЙ – великий селянський мудрець, поет, філософ. Його мікромініатюри невіддільні від поезії, від пісні. Він у найменшому бачить велике і в найбільшому може побачити найменшу складову всього вирішення. Людей з великими таємничими знаннями закликає вірити в Правду і Правда зробить вас вільними...” Так виглядає зразковий подвиг великого вченого.

Якщо Україна ще зберегла після найважчих Голодоморів таких геніїв, як П. І. МУРАВСЬКОГО, М. С. СЯДРИСТОГО і зуміла врятувати ім’я найпершої поетеси ХVII ст. Марусі ЧУРАЇВНОЇ – то це означає, що українці, насправді є нездоланні мученики Святої України. Маруся ЧУРАЇВНА так само врятувала духовну силу КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ, як і пізніше відважний козак вирвав з вогню її благословення і вічне ім’я на чисте й високе чоло України. Не забуваймо цього ніколи – ні в біді, ні в розкошах, ні в дома, ні в дикій чужині.

Завдяки скромній і розумній поетичній та композиторській освіті Марусі ЧУРАЇВНОЇ наша пісня й донині робить Чуда в душах українців і дивує, лікує, звеселяє і навіть покращує генетичну систему на благо поколінь того сімейства, де панує пісня в правильному і ЧИСТОМУ виконанні без звирячого крику й несамовито дикого грудного голосу та ворожого спотворення національної мелодії, що ніяк не властиве для української пісні. Все це робиться з метою спотворення Божественної краси українського культурного співу. Але світова Правда залишає нам відомий закон: навмисне спричинене лихо повертається бумерангом до лихотворця і спотворювача Найбожественнішої української унікальної пісні [2, с. 66].

Зеленим криком плаче ліс
Із праглибин, крізь правіки
Українська пісня світ торкає!

Несли її діди, батьки,
 А в нашім серці слід зникає...
 Зеленим криком плаче ліс,
 Камінні сльози ронять гори,
 Дніпро скалічений зомлів,
 Ридають в небі зірок хори!
 Бо пісня рідної землі
 У душах-склепах заніміла!
 І оганьбив чужинський слід
 Храм духу та окрасу тіла...
 А дивовижний хор земний,
 Де кожна пісня в лад єдиний
 Молитвою у світ бринить,
 В палати Божі вже не лине!
 Бо диким звуком світ гримить:
 Диявольський пекельний галас
 Серця і душі тлить,
 Щоб рідна пісня не озвалась... А. Гармаш-Литвин, 1995 р.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Кауфман Л. Маруся Чурай : нарис-післямова // Дівчина з легенди Маруся Чурай / упорядкув. та післямова Леоніда Кауфмана. - Київ : Дніпро, 1974.- С. 80-104.
- 2.Кобиліух В. Музика Праукраїни та її відлуння у санскриті. - Тернопіль : Мандрівець, 2015. - 480 с. : іл.
- 3.Кобиліух В. Українка - улюблена княгиня Чехії. Перший переклад укр.. мовою молитви княгині Кунгути (XIII ст.) // Літературна Україна. - К.,2006. - 9 берез. - С. 7.
- 4.Костенко Л. Маруся Чурай : іст. роман у віршах. - Київ : Дніпро, 1982. - 136 с.
- 5.Муравський П. І. Чистота співу - чистота життя / редактор-упорядник О. А. Шокало. - К, 2012. - 832 с.
- 6.Потебня А. Объяснение малорусских и сродных народных песен. - Варшава, 1883. - Т.1. - 268, VIII, IVс.
- 7.Шаховский А. Маруся - малороссийская Сафо // Сто русских литераторов. - СПб, 1839. - Т.1. - С.771–840.
- 8.Шкляревский А. Маруся Чурай, малороссийская певунья // Пчела. - 1877. - № 45. - С. 711-712.
- 9.Шокало О. А. Таємниця Миколи Сядристого // Слово Просвіти. - К., 2013. - 24–30 січ., чис. 4. - С. 11.
- 10.Шокало О. А. “Чистота співу - чистота життя” // Слово Просвіти. - 2013. - 24–30 січ., чис. 4. - С. 11.

Василий Кобылюх

Маруся Чурай

Аннотация. Идет речь о песенном наследии легендарной девушки Маруси Чурай, созданном в стиле украинского народного мелоса в XVII в. на Полтавщине. Названо исследователей биографии поэтессы, которые признавали ее исторической особой. Описано трагическую судьбу Маруси Чурай, которую отобразила Лина Костенко в одноименном историческом романе. Обращено внимание на чистоту и душевное исполнение украинской народной песни, которая несет уникальную энергетическую силу в защите собственного народа.

Ключевые слова: Маруся Чурай, песенное наследие, трагическая судьба, XVII в., исследователи биографии, энергетическая сила украинской народной песни.

Vasyl Kobyliukh

Marusia Churai

Annotation. This article is about song heritage of a legendary girl, Marusia Churai. She created her songs in Poltavskiy style of XVII century in Ukraine. There also are listed some researchers of her biography that consider Marusia as a historic person. There portrayed Marusia Churai's tragic destiny, which is also described in historic novel by Lina Kostenko "Marusia Churai". This article draws our attention to pureness and sincere performance of Ukrainian folk songs, which have a unique energetic power in protecting its nation.

Key words: Marusia Churai, song heritage, tragic destiny, XVII century, biography researchers, energetic power of Ukrainian folk song.

Українська академія математики імені Михайла Кравчука

Анотація: У статті досліджуються Михайло Кравчук - найвизначніший український математик XX сторіччя, дійсний член Всеукраїнської Академії наук, учений світової слави, праці якого становлять фундаментальне надбання різних галузей математичної науки: вищої алгебри та математичного аналізу, теорії диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії імовірностей і математичної.

Ключові слова: Наукові товариства в Україні, Михайло Кравчук, ортогональні поліноми, ортогональні многочлени, матриці Кравчука.

Михайло Пилипович Кравчук - найвизначніший український математик XX сторіччя, дійсний член Всеукраїнської Академії наук, учений світової слави, праці якого становлять фундаментальне надбання різних галузей математичної науки[1,с.2-5]; вищої алгебри та математичного аналізу, теорії диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії імовірностей і математичної статистики та ін. Заслужений діяч науки України, доктор фізико-математичних наук, професор - завідувач відділу диференціальних рівнянь і теорії функцій ППММ ім. Я. С. Підстригача НАН України Скоробогатько Віталій Якович (18.07.1927 - 5.07.1996 р.) - український математик[2,с.23-54], в 1990 роках створив проект - Українська академія математики ім. Михайла Кравчука. У 1954 р.

Скоробогатько Віталій Якович захистив кандидатську дисертацію «Єдиність та існування розв'язків диференціальних рівнянь еліптичного типу другого порядку», а в 1963 р. - докторську дисертацію «Дослідження з якісної теорії диференціальних рівнянь із частинними похідними». Він дослідив також зв'язок між розв'язністю багатоточкових задач для лінійних і нелінійних звичайних диференціальних рівнянь довільних порядків та розкладом відповідного диференціального оператора на множники першого порядку, вперше сформулював постановку та вказав шляхи розв'язання багатоточкової задачі для рівнянь із частинними похідними; цими дослідженнями був започаткований новий напрям - умовно коректні задачі для рівнянь із частинними похідними (багатоточкові, періодичні, нелокальні, типу Діріхле), розв'язність яких пов'язана з проблемою малих знаменників. За ініціативи В. Я. Скоробогатька та під його керівництвом був розроблений узагальнений метод відокремлення змінних, який разом зі створеним на його підставі диференціально-символьним методом у подальшому був застосований при дослідженні розв'язності та побудові розв'язків крайових та відповідних їм спектральних задач для лінійних рівнянь і систем рівнянь із частинними похідними та диференціально-операторних рівнянь. Наукову діяльність Віталій Якович активно поєднував із педагогічною та науково-організаційною.

Професор Скоробогатько В. Я. був ученим із широким діапазоном математичної творчості. Йому належать фундаментальні дослідження в галузі якісної теорії рівнянь з частинними похідними та звичайних диференціальних рівнянь. Він запровадив багатовимірні узагальнення неперервних дробів гіллясті ланцюгові дробі, створив їх теорію та розробив її застосування до теорії наближення функцій багатьох змінних, теорії чисел та обчислювальної математики. Напружену наукову працю В. Я. Скоробогатько активно поєднував із науково-організаційною.

Важливою складовою цієї роботи було керівництво чотирма відомими далеко за межами Львова науковими семінарами з різних напрямків математики, які об'єднували їх учасників в єдиний творчий колектив. На цих семінарах формували свою кваліфікацію багато українських математиків, у тому числі його учні, серед яких - 25 кандидатів і 8 докторів наук. Із 1969 року і до останніх днів життя В. Я. Скоробогатько очолював відділ теорії диференціальних рівнянь в Інституті прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, постійно піклуючись про розвиток математичної науки в регіоні та в Україні. Він ніколи не керувався особистими інтересами, а тільки інтересами науки і суспільства, яким він щиро віддав свої сили та вміння, і цьому постійно навчав своїх учнів.

Впродовж багатьох років працював професором Львівського політехнічного інституту та Львівського державного університету імені Івана Франка; керував чотирма відомими далеко за межами Львова науковими семінарами, координуючи при цьому розвиток математики в західному регіоні України. Михайло Пилипович Кравчук (*30 вересня 1892, Човниця, Волинь - †9 березня 1942, Колима) - український математик, академік АН УРСР (з 1929).

Доктор фізико-математичних наук (з 1924), Професор Київського Політехнічного Інституту[2 с.21-34], вчитель Архипа Люльки - конструктора реактивних авіадвигунів та Сергія Корольова - конструктора радянських космічних кораблів, майбутнього академіка Володимира Челомея.

Методи М. Кравчука використані в США, Японії та інших країнах при моделюванні кібернетичної техніки. Наукові праці М. Кравчука широко використовували американські автори першого у світі комп'ютера. Учасник багатьох міжнародних математичних конгресів. Мав широкі контакти із світовою математичною громадськістю.

Співавтор першого тритомного словника української математичної термінології. Наукові праці стосуються алгебри, математичного аналізу, диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії функцій та інших розділів математики. Молодий Кравчук 5 вересня 1917 р. прочитав свою першу т.зв. пробну лекцію з предмету чистої математики «Про функції, що справджують теорему додавання», а два дні пізніше - першу лекцію з курсу теорії множин і одержав звання приват-доцента.

Кілька тижнів раніше надія української науки успішно склала магістерські екзамени. Національно-культурне й державне відродження України після повалення царату не пройшло повз увагу молодого вченого. Він викладає математичні дисципліни в I і II українських гімназіях у Києві, Українському народному університеті. Він стає, між іншим, членом комісії математичної термінології при Інституті української наукової мови УАН. 1919 року М. Кравчук публікує курс лекцій з геометрії, що він їх прочитав в Українському народному університеті. Цього ж року опубліковано перший переклад українською мовою широковідомого підручника з геометрії Кисельова, здійснений М. Кравчуком...

У другій половині 20-х років підкомісія математичної секції природничого відділу Інституту української наукової мови під головуванням М. Кравчука створить тритомний математичний словник. Одна за одною з'являються друковані праці М. Кравчука. Ряд глибоких результатів з теорії білінійних форм та лінійних перетворень завершується докторською дисертацією «Про квадратичні форми та лінійні перетворення», яку вчений блискуче захищає 14 грудня 1924 р. Це був перший в УРСР захист докторської дисертації. 1925 року М. Кравчукові було присвоєно звання професора. Далі М. Кравчук займається питанням узагальненої інтерполяції. Доповідь про свої висновки він зачитав на II Міжнародному математичному конгресі в Торонто в 1924 р. Чотири роки пізніше український вчений їде на Міжнародний математичний конгрес в Італію. Дорогою виступає на засіданні Математичного товариства в Парижі.

У 1929 році кандидатуру Кравчука висувують у дійсні члени Всеукраїнської академії наук. Кандидатом до ВУАН його висунуло понад сто організацій. 29 червня 1929 р. на засіданні Ради Академії М. Кравчука одностайно обрано дійсним членом ВУАН. Він став наймолодшим академіком - у віці 37 років. Михайло Кравчук - автор понад 180 наукових робіт, в тому числі більше десятка монографій з різних галузей математики. Його наукові результати дістали міжнародне визнання[3-17].

Серед них і перший проект комп'ютера. Його методи особливо використовуються тепер у зв'язку з розвитком кібернетики, зокрема при програмуванні багатьох складних явищ і процесів. Український учений одержав фундаментальні результати в теорії ймовірностей, пов'язані з біноміальним розподілом. Саме він увів многочлени цього розподілу, відомі тепер у світовій математиці як многочлени Кравчука. Результати друкує в наукових виданнях НТШ (1925), є членом математичних товариств Німеччини (1927), Франції (1927), Палермо (Італія, 1927).

М. Кравчука запрошують до безпосередньої роботи у ВУАН, де він очолює комісію математичної статистики, обіймає посаду Вченого секретаря Президії академії. Він - один із засновників Інституту математики (1934 р.), там є завідувачем відділу математичної статистики. Водночас він - член управи Київського інституту народної освіти, декан факультету професійної освіти, активний громадський діяч, член секції наукових працівників міської Ради, організатор першої в Україні математичної олімпіади школярів (1935). 1936 р. він співпрацює з українським науково-дослідним інститутом педагогіки, часто виступає з лекціями перед учнями та вчителями, студентами, друкується в газетах.

Академік Михайло Кравчук свою різнобічну наукову діяльність розглядав як справу патріотичну, як справу громадянську. «Моя любов - Україна і математика» - любив наголошувати М. Кравчук. 1937 року для професора Михайла Кравчука настала година випробування.

Остання адреса М. Кравчука: Магадан, Хабаровський край, 72-й кілометр, Інвалідне містечко. 9 березня 1942 року М. Кравчука не стало... («вже мертвого Кравчука вранці тричі бив наглядач металевою палицею, щоб ставав до роботи», - свідчив сусід по нарах М. Попов). Професор Ніна Вірченко у своїй статті про Кравчука в тижневику «Слово Просвіти» зазначила: "4 січня 2012 отримала листа від Богдана Пирого (із м. Магадан) такого змісту: «Завершую роботу із розшуку могили великого Кравчука. Він похований на цвинтарі недалеко від лікарні на „23“ кілометрі. Це в стороні від основної колимської траси. Нині ця лікарня пристосована для душевнохворих».

15 вересня 1956 р., за низкою раніше безуспішних клопотань дружини М. Кравчука - Есфіри Йосипівни (1894-1957), вченого було реабілітовано «за відсутністю складу злочину», а в 1992 р. поновлено в складі дійсних членів Академії наук України.

Відомо, що Джон Вінсент Атанасов при створенні першого комп'ютера користувався з наукового доробку Кравчука. Про це випадково дізнався бібліограф українського вченого д-р Іван Качановський з Вашингтона. «Я знайшов листа американського вченого до М. Кравчука, де він пише, що користувався його матеріалом», - згадує д-р І. Качановський. Тільки в 2001 р. у 15 наукових статтях в Америці були використані праці Кравчука. Михайло Кравчук - один з засновників ЕОМ (електронно-обчислювальної машини). Його розробки американці та японці застосували на телебаченні. Його учень, конструктор Сергій Корольов став усесвітньовідомим ученим. Уже в 21 сторіччі ЮНЕСКО внесла ім'я М. Кравчука до переліку найвизначніших осіб. М. Кравчук не обмежувався дослідницькою роботою. Йому належить велика роль у розвитку математичної освіти як на рівні середньої, так і вищої школи, у розробці української математичної термінології, в організації наукового життя в добу першого пореволюційного відродження в Україні. Він відомий ще й тим, що першим в Україні почав писати математичні праці українською мовою, за що був оголошений «націоналістом» і запроторений до більшовицьких концтаборів. Розділи теоретичної і прикладної математики, у яких знайшли своє застосування здобутки Кравчука: Випадкові блукання. Симетричні матриці Кравчука та біноміальні сподівання. Мартингали. Поліноми Кравчука і мультиноміальні розподіли. Алгебри Лі та поліноми Кравчука. Групи Лі. Відбиття. Матриці Кравчука та групові елементи. Квантова ймовірність та тензорна алгебра. Матриці Кравчука як власні вектори. Коефіцієнти Клебша-Гордана та поліноми Кравчука. Перетворення Кравчука. Поліноми Кравчука як гіпергеометричні функції. Гаусові квадратури. Нулі поліномів Кравчука. Сумація Гаусса-Кравчука. Теорія кодування. Упродовж останніх років з'явилися застосування наукових здобутків Кравчука в прикладній математиці та комп'ютерних науках. Географія відповідних досліджень дуже широка. Обмежимося лише кількома прикладами. Так, у 2003 році науковці електроінженерного факультету Університету Малайї (Куала Лумпур, Малайзія) запропонували новий метод обробки та реконструкції зображень за допомогою моментів Кравчука. На ряді експериментів із відновлення образів об'єктів вони підтвердили суттєві переваги використання інваріантів моментів Кравчука як в умовах відсутності, так і за присутності шумів^[7]. На III Міжнародному симпозіумі з 3-вимірної обробки даних, візуалізації та передачі інформації (The Third International Symposium on 3D Data Processing, Visualization, and Transmission) у 2006 році група грецьких учених доповіла про 3-вимірні пошукові алгоритми, що базуються на тривимірних моментах Кравчука, і мають на меті здійснення обробки тривимірних зображень. У 2009 році на Міжнародній спільній конференції з нейронних мереж (Атланта, Джорджія, США) групою французьких, американських та німецьких вчених була зроблена доповідь, в якій, зокрема, було показано ефективність застосування зважених 3-вимірних моментів Кравчука як засобу аналізу даних для розпізнавання характеру пухлин. У 2009 році у видавництві Шпрінгер вийшла книга «Advances in Neural Networks» (Досягнення в теорії нейронних мереж) з підсумками 6-го Міжнародного симпозіуму з нейронних мереж, що проходив у Китаї. Один із розділів під назвою «Image Analysis by Modified Krawtchouk Moments» (Аналіз зображень за допомогою моментів Кравчука) написаний групою китайських науковців. У виданні "International Journal of Computer Science and Network Security, VOL.9 No.1, January 2009 (Міжнародний журнал з комп'ютерних наук та безпеки мереж) вміщено статтю під назвою «Krawtchouk Moment Feature Extraction for Neural Arabic Handwritten Words Recognition» (Виділення ознак моментами Кравчука з метою нейронного розпізнавання арабських рукописних слів), яку написали мароканські фахівці. Цікаво, що в переліку посилань знаходимо статтю Кравчука 1929 року, опубліковану в працях Сільськогосподарського інституту. Уже згаданий вище Філіп Феїнсільвер з університету Південного Іллінойсу та Рене Шотт (Ren'e Schott) з університету Анрі Пуанкаре-Нансі 1 у своїй праці 2009 року «On Krawtchouk Transforms» (Про перетворення Кравчука) досліджують питання, пов'язані із застосуванням перетворень Кравчука в теорії кодування. Виявляється, активне використання поліномів та перетворення Кравчука для потреб цієї теорії розпочалося ще в 70-х роках минулого століття (теореми Дельсарта та Мас Вільямса). У 1992 р., за рішенням ЮНЕСКО, після довгих років забуття, наукова громадськість України та світу широко відзначили 100-річчя від дня народження видатного науковця. До ювілею в село Човниця проклали асфальтну дорогу. З 1992 р. в НТУУ «КПІ» проводяться Міжнародні наукові конференції імені академіка Михайла Кравчука. 2002 року ім'я М. Кравчука внесено ЮНЕСКО до переліку найвидатніших людей світу. У 2003 році на території Політехнічного інституту в Києві, вперше в Україні, відкрито пам'ятник всесвітньовідомому математикові Михайлові Кравчуку. Видано три об'ємні книги М. Кравчука «Науково-популярні праці» (2003), «Вибрані математичні праці» (800 стор., 2002), «Розвиток математичних ідей Михайла Кравчука» («Development of the mathematical ideas of Mykhailo Kravchuk» (Krawtchouk) (850 стор., 2004). 11 січня 2012 року Верховна Рада України прийняла постанову про відзначення на державному рівні 120-річчя з Дня народження Михайла Кравчука. 20 вересня 2012 р. Національний банк України увів в обіг пам'ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену М. П. Кравчуку. У Києві (КПІ) на алеї слави поставлений пам'ятник Михайлу Пилиповичу Кравчуку, з його видатними словами *Моя любов це Україна і математика...*

Наукове товариство Українська академія математики ім. Михайла Кравчука має право влаштовувати доповіді, лекції, курси, а також видавати власні праці й матеріали у вигляді тимчасових чи постійних видань, відповідно з діючими узаконеннями й розпорядженнями. Наукове товариство зобов'язане надавати звіт про свою роботу науковому комітету. *Наукове товариство* - товариство, яке об'єднує фахівців з наукової дисципліни. Діяльність товариства поширюється на певний регіон, державу або мовний чи культурний простір. Наукове товариство може мати інтернаціональний характер, об'єднуючи фахівців з різних країн. Перші наукові товариства виникли в XIX столітті з метою представляти певну наукову дисципліну, обговорювати актуальні теми досліджень, публікувати фаховий часопис та окремі наукові видання, присуджувати премії в своїй галузі. У середині XX століття виникло дуже багато нових наукових товариств, що було пов'язано з подальшою спеціалізацією науки та зростаючою потребою в науковому спілкуванні. Як правило, наукові товариства регулярно проводять міжнародні конференції чи конгреси, що є важливими форумами наукової комунікації. Україні термін наукове товариство вживається в ширшому сенсі, ніж на Заході, де зазвичай розрізняють суто фахові товариства та товариства популяризації науки.

Після 1945 року в діаспорі окрім НТШ та УВАН діяли Українське генеалогічно-геральдичне товариство та Українське історичне товариство у США, католицьке Українське богословське наукове товариство в Римі. Зі здобуттям Україною незалежності колишні філії всесоюзних товариств усамостійнилися (напр. Товариство «Знання» України), окрім того виникло дуже багато нових галузевих товариств (напр. Українське товариство нейронаук). Приклади українських наукових товариств: Наукове товариство імені Шевченка (1873), Товариство наукових викладів імені Петра Могили (1908), Харківське наукове товариство (1924), Українське Науково-Технічне Товариство (1928). Приклади міжнародних наукових товариств: 1. International Mathematical Society та European Mathematical Society (1920/90). 2. Міжнародний астрономічний союз (1919). 3. International Union of Pure and Applied Physics. 4. European Physical Society (1968). 5. International Union of Soil Sciences (1924). 6. International Union of Psychological Science (1948).

Українська академія математики ім. Михайла Кравчука для спільного проведення досліджень у галузі природничих, та технічних наук з метою всебічного розвитку духовної і матеріальної культури народу. Вона діє на засадах громадського самоврядування вчених. Академія має своєю метою: 1) проведення наукових досліджень з фундаментальних проблем природознавства і технічних наук; 2) визначення відповідно до покладених на неї обов'язків наукової політики в галузі фундаментальних; 3) підготовку оцінки процесів науково-технічного розвитку, а також екологічного та розробку відповідних пропозицій і рекомендацій з цих питань; 4) вивчення й узагальнення досягнень науки та сприяння найбільш повному використанню цих; 5) об'єднання вчених.

3. Академія сприяє утвердженню гуманістичних принципів. Для виконання завдань Академія:

1) визначає основні напрями; 2) здійснює розробку наукових проблем, насамперед фундаментальних, відповідно до природничих, та технічних наук; 3) створює наукові ради; 4) створює організацію науки; 5) проводить роботу, пов'язану з підвищенням кваліфікації наукових співробітників; 6) здійснює видавничу діяльність, публікує результати наукових досліджень; 7) здійснює пропаганду науки і сприяє поширенню наукових знань; 8) сприяє використанню наслідків наукових; 9) зберігає рукописи вчених; 10) здійснює обмін друкованими виданнями; 11) встановлює і присуджує премії за наукові праці; 12) скликає наукові конференції і наради, в тому числі міжнародні, для обговорення наукових проблем; 13) самостійно вирішує питання зв'язків з товариствами, в тому числі й зарубіжними; 14) сприяє створенню послуг, розвитку форм інноваційної діяльності та міжнародного науково співробітництва.

4. До складу Академії входять дійсні члени.

Дійсними членами Академії обираються вчені, які збагатили науку працями наукового значення.

Член-кореспондентами Академії обираються вчені, які збагатили науку науковими працями. Іноземними членами Академії обираються вчені - громадяни інших країн, які одержали визнання наукової громадськості. М. Кравчук одержав багато нових результатів в області інтерполяції та механічних квадратур [10-17], зокрема повністю розв'язав питання про визначення механічної квадратури її коефіцієнтами та коефіцієнтами квадратур нижчих порядків. Він одержує низку глибоких результатів із теорії функцій дійсної та комплексної змінних, теорії диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії імовірностей та математичної статистики, видає підручники для вищої школи, публікує статті з методики викладання математики, історії математики, філософії, постійно працює над удосконаленням математичної термінології та ін. Михайло Кравчук - український математик XX сторіччя, дійсний член Всеукраїнської Академії наук, учений світової слави, праці якого становлять фундаментальне надбання різних галузей математичної науки [1, с. 2-5].

М. Кравчук одержав багато нових результатів в області інтерполяції та механічних квадратур [10-17], зокрема повністю розв'язав питання про визначення механічної квадратури її коефіцієнтами та

коефіцієнтами квадратур нижчих порядків. Він одержує низку глибоких результатів із теорії функцій дійсної та комплексної змінних, теорії диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії імовірностей та математичної статистики. Українська академія математики ім. Михайла Кравчука - товариство, яке об'єднує фахівців з наукової дисципліни.

Наукове товариство може мати інтернаціональний характер, об'єднуючи фахівців з різних країн.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Абліцов Віталій «Галактика „Україна“. Українська діаспора: видатні постаті» - К.: КИТ, 2007. - 436 с.
- 2.Вірченко Н. О. Математик - від БОГА, педагог - від СЕРЦЯ // Слово Просвіти. - 2012. - Ч. 16 (653). - 19-25 квітня. - С. 6, 10.
- 3.М. Кравчук. Простір, час, матерія. // Червоний шлях. - Х., 1924. - № 4/5.- С. 226-244.
- 4.М. Кравчук. Сучасний атомізм. // Червоний шлях. - Х., 1925. - № 6/7. - С. 194-223.
- 5.М. Кравчук. Листи до В. Й. Левицького (1925-1931). (Публ. и коммент. П. К. Хобзея) // Очерки истории естествознания и техники. - К., 1990. - Вып. 38. - С. 105-118.
- 6.М. Кравчук. Математична наука на Україні (за десятиріччя 1918—1928) // Укр. вісті. - Париж, 1928. - 13 жовт. - № 76.
- 7.М. Кравчук. Нотатки з подорожі // Кузня Освіти. - К., 1928. - № 2. - С. 3-6.
- 8.М. Кравчук. Звідомлення з поїздки на ВМК у Болонії та у Париж. - Львів: НТШ, 1929. - 13 с.
- 9.Математика та математики в Київському університеті за сто років (1834-1934). М. Кравчук // Розвиток науки в Київському університеті за сто років. - К.: В-во Київського університету, 1935. - С. 34-69.
- 10.М. Кравчук. Другий Вмз // Вісті Української Академії Наук. - К., 1935. - № 1. - С. 59-74.
- 11.М. Кравчук. Вплив Ейлера на подальший розвиток математики. - К: Вид-во ВУАН, 1935. - 46 с.
- 12.Сорока М. О. Колимська теорема Кравчука: Біограф. роман. - 2-ге вид., доп. - К: Молодь, 1991.- 240 с.
- 13.Петро Кравчук «Книга рекордів Волині». - Любешів: «Ерудит», 2005. - 304 с.
- 14.Пугач О. В. Гордість української математики // Українознавство. - К., 2010. - № 2(35). - С.30-33. pdf.
- 15.N. Bose, "Digital Filters: Theory and Applications" [North-Holland Elsevier, N.Y., 1985](англ.).
- 16.P.Feinsilver, J. Kocik: Krawtchouk polynomials and Krawtchouk matrices, Recent advances in applied probability, Springer-Verlag, October, 2004(англ.).
- 17.Sur une généralisation des polynomes d'Hermite. M.Krawtchouk. C.R.Acad. - Sci. 1929. - T.189. - No.17. - P.620- 622.

Игорь Огирко

Украинская академия математики имени Михаила Кравчука

Аннотация: В статье исследуются крупнейший украинский математик XX века – М. Кравчук, действительный член ВАН, ученый мировой славы, труды которого составляют фундаментальное достояние различных отраслей математической науки: высшей алгебры и математического анализа, теории дифференциальных и интегральных уравнений, теории вероятностей и математической. **Ключевые слова:** Научные общества в Украине, Михаил Кравчук, ортогональные полиномы, ортогональные многочлены, матрицы Кравчука.

Igor Ohirko

Ukrainian Academy of Mathematics Mikhail Kravchuk

Annotation: This article investigates the largest Ukrainian mathematician of the twentieth century, Mikhail Kravchuk, member of the All-Ukrainian Academy of Sciences, a scientist of world fame, whose writings constitute a fundamental domain of various branches of mathematics: higher algebra and mathematical analysis, the theory of differential and integral equations, probability theory and mathematical. **Key words:** Scientific society in Ukraine, Mikhail Kravchuk ortogonalnye polynomials ortogonalnye polynomials, matrices Kravchuk.

Патріарх Патріарха Йосиф Сліпий та його роль в розбудові духовної освіти українського народу

*«Не бійся нічого, що маєш витерпіти.
От, укидатиме декотрих вас диавол у темницю,
щоб випробувати вас... Будь вірний до смерті,
і дам тобі вінець життя» (Одк. 2, 10)*

Анотація: В статті розглядається постать духовного велетня українського народу Патріарха Йосифа Сліпого та його вклад у розбудову духовної освіти українського народу.

Ключові слова: Церква, Патріарх, Сліпий, наука, віра, екуменізм, виховання, християнська педагогіка, духовність.

Славетною постаттю Української Греко-Католицької Церкви був Патріарх Йосиф Сліпий, моттом якого були слова: «Per aspera ad astra» – «Через терни до зірок».

Відомий англійський філософ, математик і фізик Ісаак Ньютон свого часу висловився так: «Ми карлики, що стоїмо на плечах титанів». Такими духовними титанами українського народу в ХХ столітті були митрополити Андрей Шептицький, Іван Огієнко (Іларіон) та Патріарх Йосиф Сліпий, які жертвовно і самовіддано працювали для блага Церкви, України і народу.

Патріарх Йосиф Сліпий, Верховний Архієпископ, Кардинал і Митрополит (1944-1984), народився в селі Заздрість на Тернопільщині 17 лютого 1892 р. Він був науковцем, ісповідником віри та міжнародним захисником переслідуваних християн. Після завершення навчання у Львові, Інсбруку (Австрія), Римі й Парижі став професором і ректором (1928-1944) Львівської семінарії та Богословської академії. Його докторська дисертація торкалася питання тринітарного богослов'я, а, зокрема, пневматології – вчення про Святого Духа, де він обґрунтовує Третю Особу Божу як співвіддих любові між Богом Отцем і Богом Сином. В 1930 р. о. Йосиф став дійсним членом НТШ. Був плідним письменником, деякі з його праць нараховують двадцять томів. Редагував богословський журнал «Богословія». 11 квітня 1945 р. радянська влада заарештувала Архієпископа Йосифа. Він провів 18 років у сталінських тюрмах, таборах праці та на Сибіру, де завдяки залізній волі здобув ім'я безстрашного свідка віри. На засланні написав твір «Історія вселенської Церкви на Україні» в 5-ти томах. Після втручання папи Івана XXIII та президента США Джона Кеннеді його було звільнено у 1963 році для участі у II Ватиканському Соборі. Упродовж наступних двадцяти років Патріарх Йосиф намагався активізувати життя Української Греко-Католицької Церкви на Заході. Він заснував Український Католицький університет і збудував Церкву Святої Софії у Римі. На фасаді УКУ був зроблений напис: «Veritas et amor scientiae unit dispersos» – «Істина і любов науки збирає в розсіянні суших». Філії УКУ були відкриті у Буенос-Айресі в Аргентині, в Канаді і Сполучених Штатах Америки. Патріарх жив надією, що те, що руйнується на батьківщині, утримається за кордоном. Свою титанічну працю він присвятив організації духовної освіти в країнах поселення українців від Північної та Південної Америки до Австралії.

Помер Патріарх Сліпий 7 вересня 1984 року. У 1992 році 27 серпня його останки перевезли до Львова, де вони, за участю понад мільйона вірних, були поховані в Соборі Святого Юра. Серед присутніх на перепохованні були Президент України – Леонід Кравчук та Патріарх УАПЦ – Мстислав Скрипник.

Патріарх Йосиф Сліпий – Патріарх нескорених. Він нагадує нам славну постать останнього гетьмана Запорізької Січі Петра Калнишевського. Патріарх Йосиф Сліпий у царині науки – український Тома Аквінський. Він наголошував, що «наука й віра є двома крилами людського духа». Патріарх навчав: «Вірити – значить у людському розумінні прийняти за правду те, що спирається на чужому свідоцтві, ... приймати за певну правду те, що об'явив Бог». «Щоб збудити акт віри є необхідна добра воля». «Існування Бога не є науково відкинене, отже не можна й відкидати віри або вважати її пережитим забобоном». «В науці є чинний розум, в вірі діє також розум, але просвічений надприродним об'явленням. Предметом науки є природні правди, а віри – об'явлені тайни». «Сам акт віри має аналогію в науці, яка приймає правду на основі чужого свідоцтва». «Конфлікти між вірою й наукою зумовлені тим, що або природне пізнання не є певне і правдиве, або друге з обсягу надприродного не є об'явлене». «Аргументи існування Бога спираються на засадах причиновості й об'єктивності людського пізнання і на природі людини, а цього наука не змінить». «Наука мусить бути вільною від зовнішніх неоправданих чинників, як від держави, партії, ..., коли хоче досягнути свою ціль». «Віра не каже, що наука має вчити»[2]. У своєму Заповіті Патріарх Йосиф писав: «Наука – це один з наріжних каменів – стовпів відродження і сили народу, а богословська наука – це євангельський заповіт Христа – «ідіть і навчайте всі народи...» (Мт. 28, 19). Наука є

«остоею для Церкви в нашій народі», вона через свої наукові і виховні установи є «виховницею народу», бо через неї «одиниця стає тим багатіша, чим сильніше її опановує ідея, що обнімає небо і землю, час і вічність, історію і сучасність, серце і розум». «Роздумуючи над значенням і цінністю науки, в обличчі вічності, яка невідхильно наближається до мене, заповітую вам: «Полюбіть науку, плачуйте і збагачуйте її своєю працею і своїм знанням, будьте її служителями! Здвигайте храми науки, вогнища духовної сили Церкви і народу, пам'ятаючи, що немислиме повне життя Церкви і народу без рідної науки. Наука – це їхнє дихання життя!»[3, с.6].

Патріарх Йосиф активно працював у царині екуменізму. З 23 по 25 грудня 1936 р. він провів у Львові унійний з'їзд. Брав участь у Велеградських унійних конгресах. З червня 1976 р. видав пастирське послання «Про поєднання в Христі», наголошуючи, що в православній й католицькій Церквах немає суттєвої догматичної різниці, про що свідчать теологічні студії та історія. Він пропонував почати об'єднуючу акцію обох Церков від узгіднення перекладів Святої Літургії і Богослужб, щоб молитися «одними устами і єдиним серцем», а також закликав до зближення з іншими християнськими згромадженнями від читання того самого Святого Письма, перекладеного з оригіналу. Патріарх закликав: «Дивімося на своє власне духовне добро, на спасіння наших душ – і тоді буде між нами єдність, в першу чергу на церковному полі, а опісля на національному й державному! Треба добро Церкви й народу ставити вище своєї марної особистої амбіції і своїх особистих чи гуртових користей!»[4, с.5].

Патріарх Йосиф особливу увагу приділяв християнському вихованню, вважаючи, що саме виховання молоді – це правдивий вклад у розбудову вільної української держави з тисячолітніми християнськими традиціями. Виховання молоді на засадах християнської моралі є актуальним в даний час відродження української освітньої системи. Сьогоднішній шлях освіти: від homo sapiens до homo spiritus. Християнська педагогіка тісно пов'язана з релігією. Людство з'єднане з Богом, особливо тим, що Ісус Христос, Син Божий і Спаситель людства, став людиною. Навколо Нього створюється й весь час розростається «народ Божий», що зветься Церквою. Церква як соціальна інституція має завдання доводити людей до вічного щастя, сприяти мудрому й справедливому влаштуванню життя, допомагати виховувати добрих і чесних членів суспільства та вдосконалювати їхнє моральне життя. Святе Письмо (Біблію) справедливо називають Божою педагогікою[6, с.6-7].

Християнська система виховання, яка повертається в наші навчальні заклади, заснована Церквою на цінностях природного та надприродного пізнання, які гармонізують із наукою Святого Письма як своєрідною Божою педагогікою. Обов'язок навчальних закладів – допомогти молоді досягнути шлях до пізнання вічних Любові, Добра, Правди, Справедливості, Милосердя, до вивчення основ християнської моралі.

Християнське виховання розділяє духовне життя людини на три складові частини: мислення, чуттєвість і воля. Людина, як і весь світ, походить від Бога. Вона залежна від Бога і має суттєво важливі відносини з Ним. Людина складається з душі і тіла, із матерії і духу, із дочасного і вічного. Вона пізнає правду про себе, про світ і про Бога. Лише тоді, коли вона намагається зрозуміти, ким є, що становить її велич, а також велич інших людей і велич Творця, який усе створив на добро людини, то усвідомить себе як особу. Християнський принцип духовного виховання звучить: шукайте найперше Царства Божого, а все решту вам додасться (Мт. 6.33).

Християнське виховання є безперервною працею над формуванням душі й тіла людини для досягнення нею повної злуки з Богом. Метою християнського виховання є виявлення, формування та розвиток природних та надприродних задатків душі й тіла, до досягнення єдності життя людини з Божими законами. Християнське духовне виховання – це процес формування й розвитку духовного та фізичного потенціалу людини.

Принципами християнського виховання є наступні принципи: ненасилля; своєчасність; єдність педагогічних впливів; принцип особистості; антропологічний принцип (повага людської гідності); невинне піклування; відповідальність; любов; покірність; інтеріоризація (увнутрішнення); містагогія (променевий процес виховання)[6, с.80-81].

Відомий вислів повчає: «Помилки лікарів не виправляють – їх закопують у землю, а помилки педагогів носять продовж цілого життя у собі». Тому дуже важливо збагнути значення християнської педагогіки в теперішній час.

Християнська педагогіка є вченням, спільним для всіх християнських конфесій в Україні. Християнська педагогіка суттєво відрізняється від світської педагогіки тим, що вона побудована не лише на правдах пізнаних людських розумом, а, насамперед, на об'явлених Божих вічних правдах для щасливого життя тут на землі та у вічності після нашої смерті. В католицькій Церкві християнська педагогіка тісно пов'язана з християнською томістичною філософією. Педагогіка католицької Церкви закликає християн наслідувати Ісуса Христа як найвищий ідеал. У православних Церквах педагогіка веде до містичного споглядання Бога,

до глибокого вивчення християнської культури, традицій і звичаїв. Педагогіка православних Церков закликає християн приймати дари Святого Духа (мудрість, розум, рада, кріпость (сила духа), знання, побожність, страх Божий (боятися гріха, яким зневажаємо Господа) та плоди Святого Духа (любов, радість, мир, терпеливість, добротливість, милосердя, віра, лагідність, поміркованість). Педагогіка католицьких і православних Церков радить християнам зберігати євангельські ради (добровільна вбогість, досмертна чистота, досконалий послух). У протестантських Церквах християнська педагогіка носить характер біблійної педагогіки через аналіз, дослідження і пояснення біблійних текстів морального змісту. Філософською основою предмета християнська педагогіка для представників католицької Церкви є христоцентризм (Христос є центром вчення), для представників протестантських Церков – фідеїцентризм (віра є центром усього), а для представників православних Церков – теоцентризм (Бог у Пресвятій Трійці є центром навчання). Проте спільними для всіх залишаються біблійні моральні настанови та наука Ісуса Христа[6, с.8].

Предмет «Християнська педагогіка» здійснює духовно-моральне виховання студентської молоді на основі християнського морального вчення, яке є дороговказом для минулих і нинішніх поколінь українців, а також є спільним для всіх християнських конфесій в Україні. Навчання християнської педагогіки носить надконфесійний характер, використовуючи спільність морального вчення традиційних Церков в Україні, що сприяє конфесійній толерантності.

Існує ряд особливостей студентської молоді у сприйманні цінностей християнської педагогіки. В молоді (18-25 років) назовні не видно великих змін. Молода людина мало говорить про себе, а все переживає внутрішньо. Молодь дозріває у своїй вірі. Це вік клопотів, журби, переживань. Слід підтримувати молодь у вірі. Ісус Христос є найкращим взірцем для молоді. Його пізнаємо у Євангелії. Молодь часто зустрічає «ідеали», які їм не відповідають. Молодь хоче бачити викладачів послідовними і справедливими. Вона любить життя, рух, не любить інертних осіб. Вона керується у своїх вчинках сентиментальністю. Центром християнського виховання для неї є особа Ісуса Христа. Від наслідування Христа зростає нове життя. Чудовим прикладом для неї є зустріч і розмова Христа з молодим юнаком (Лк. 18, 18-30). У своїх пастирських проповідях Патріарх Сліпий часто приводив приклад цього юнака, який зберіг виконання Заповідей ще змалку, бо мав добре виховання в своїй родині.

Молодь часом переходить з одного рішення на друге, а тому слід допомогти їй вміти думати, рефлексувати (розважати), рахуватися із своїми здібностями й можливостями. Треба вміти розбуджувати й рухати своє духовне життя. Слід розвивати дари (харизми), які ми отримали від Бога. Не треба бути тим третім чоловіком, що закопав свій талант у притчі про таланти (Мт. 25, 14-30). Не вистачить мати будинок, машину, треба поглиблювати свої думки, вирішувати, чи це для мене, чи ні. Треба допомогти молоді аналізувати свої почуття, ідеал, структуру своєї особи. Слід шанувати ідеї других, але не змінювати головного вибору. Молодь цього віку здійснює постійний вибір між бажаним, але не завжди вигідним добром, і не бажаним, але подекуди вигідним злом. Питомою прикметою молоді є абсолютизація: «Для мене мусить бути тільки це!». Історія життя молодої людини може піти в різних напрямках, в залежності від того, чи вона скаже «так», чи «ні». Середнього немає, або ми християни, або ні. Важливо виховувати совість молоді в усіх аспектах життя: соціальних, родинних. Бог не закінчив створення світу, а передав усе в руки людини, щоб вона продовжувала творчу діяльність. Молодь – надія людства. Лише українська молодь може зберегти Україну і примножити її інтелектуальний і моральний потенціал, а головне, зберегти духовність народу. Слід заохочувати молодь до самовиховання й співпраці з Богом, до побудови спільноти Любові.

На жаль, сучасна молодь вважає Бога не другом, а радше перешкодою, що стоїть на її життєвому шляху, а християнську релігію – застарілими ритуалами і самими заборонами. Молодь хоче «жити своїм життям», але обманює себе у здійсненні свого бажання. Молоді люди часто не живуть своїм життям, а вдовольняють вимоги своїх інстинктів, або незліченні фантазії своїх бажань, або попадають під вплив інших людини, нажалі не завжди добрих.

Патріарх Сліпий був учасником XXI Вселенського (II Ватиканського) Собору, який проходив у Ватикані з 1962 по 1965 рр. Одною з декларацій цього Собору була декларація про християнське виховання, де сказано про важливість цього виховання у сучасному світі, в якому панує матеріалізм та лібералізм у державних структурах, а у сімейному і особистому житті людей – пермісивізм (заборонено забороняти), що зв'язаний з консумізмом (споживацтвом) і гедонізмом (насолотою).

Величезною заслугою Патріарха Йосифа є організація духовних навчальних закладів. З його іменем пов'язана діяльність духовної семінарії та Богословської академії у Львові, створення Українського католицького університету імені святого Климентія папи в Римі. Діяльність цих навчальних закладів стояла на рівні вимог часу і тих завдань, які розв'язувались нашим народом[5, с.221].

Список використаних джерел та літератури:

1. Святе Письмо Старого і Нового Завіту.
2. Сліпий О. д-р Йосиф. Віра і наука. – Рим, 1990.
3. Заповіт Блаженнішого Патріярха Йосифа. – Рим, 1981.
4. Послання Патріярха Йосифа про поєднання в Христі. – Рим, 1976.
5. Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ і педагог. – Львів, 1994.
6. Огірко О.В. Християнська педагогіка. Навчальний посібник. – Львів: ЛІ МАУП, 2003.
7. Андрушко В.Т., Огірко О. Релігієзнавство. Навчальний посібник. – Львів: НЛТУУ, ЛНУВМіБТ, 2007. – 260 с.

Олег Огірко

Патріарх Йосиф Сліпий и його роль в розвитку духовности и образования украинского народа

Аннотация: В статье исследуется личность духовного величия украинского народа Патриарха Йосифа Слипого и его вклад в развитие духовности и образования украинского народа.

Ключевые слова: Церковь, Патриарх, Сліпий, наука, вера, екуменизм, воспитание, христианская педагогика, духовность.

Oleh Ohirko

Ukrainian Patriarch Josyf Slipyj

Annotation: In the article the figure of spiritual giant Ukrainian Patriarch Josyf Slipyj people and their contribution to the development of theological education of the Ukrainian people.

Keywords: Church, Patriarch Slipyj, science, faith, ecumenism, education, Christian education, spirituality.

УДК 930(477)

Юрій Шилов

Гелон у наукових працях Б. А. Шрамка і Голунь «Велесової книги»

Анотація: В статті досліджується Гелон у наукових працях Б.А. Шрамка і Голунь «Велесової книги».

Ключові слова: Б. А. Шрамко, Гелон, будини, кіммерійці, скіфи, скототи, слов'яни, руси, Голунь, «Велесова книга».

Вивчаючи зібрання публікацій Б.А. Шрамка (1920-2012) про Більське городище – котре він, як і більшість сучасних античників, вважав руїнами Гелону, – особливу увагу зосередимо на тих артефактах і положеннях автора, котрі перегукуються з моїми розробками теми Колунь/Голунь у етноісторії слов'ян та інших індоевропейських народів.

1. Передусім слід відзначити солідарність Б.А. Шрамка із висновками та загальною позицією його дещо старішого сучасника, провідного археолога-славіста Б. О. Рибаківа. Той, було сказано [1, с. 177], «переконливо довів, що праслов'янські племена, яких греки називали борисфенітами (дніпрянами), скіфами-орачами або скіфами-землеробами, жили у східно-європейському лісостепу – як на Правобережжі, так і на Лівобережжі Дніпра. В останньому випадку вони, очевидно, входили до складу гелоні-будинського об'єднання». Розвиваючи цю теорію, автор зазначив: «Так, у центрі племінного союзу на Більському городищі (місто Гелон) західне укріплення займали праслов'яни, які належали до культури жаботинського типу, а на східному жило змішане, в основному гелоні-будинське населення, в культурі якого також відчувається значний вплив праслов'ян».

Ці та інші положення добре узгоджуються із тими, які упродовжуються – з опорою на давньослов'янську літературу – у науковий обіг від 2002 року [2, 3; 4 – 8]. Дотримуючись збірки публікацій Б.А. Шрамка [1], розглянемо підстави його висновків порівняно із уведеними до наукового обігу мною – акцентуючи при цьому сучасне розуміння наукою «Більська»-Гелону, а також будинів, кіммерійців, скіфів, слов'ян.

2. Отже, формування праслов'ян почалося на Правобережжі у VIII ст. до н. е., напередодні запанування у степах Пн. Причорномор'я союзу кіммерійських племен, – а місто союзних будинів й гелонів виникло на Лівобережжі наприкінці того ж століття, будучи утвореним «за безпосередньою участю переселенців

<правобережної чорнолісько-жаботинської а/к, що мали етнічні зв'язки з носіями лужицької а/к, а також місцевого> населення пізньозрубної (кіммерійської) та бондарихінської культур» [1, с. 177, 412].
Зі свого боку, «Велесова книга» (ВК [2]) розповідає... проте доцільніше почати її розгляд із передісторії заснування Голуні:

I

1-2. За 1300 років до правління короля готів Германаріха (351-375), тобто близько 949–925 рр. до н. е. жив оцой-отець Блгоміро/Бъгоміре, наречений твастотремь-творцем,

яко же те йому сказано про слов'ян-сльвіех,

аби вони були такими, як Боги казали їм про них. <...>

І йшли за родами тими роди також.

І Сварог є Отець, а інші є сини. [2, дощ. 22: 3, 5. Далі ВК 22: 3, тощо].

Той Богомір був муж Сльвоі, і мали вони дочок на ймення Древа*, Скрева, Полева, а також синів Сєва та Русо [ВК 9-А]. Від тих дітей утворилися роди «біля семи рік, де ми проживали за морем; у краю зеленому, куди худобу водили» {у гомерівській Кіммерії над Боспором Кіммерійським?}. А по Богоміру і за 1500 років до Діру – деє між 925–638 рр. до н. е., коли мечі медвене-мідні замінювалися желзвена-залізними – було троє братів на чолі з батьком Оріє, який заснував Голыне тощо [ВК 6-В: 3; 10: 2; 35-А: 2]. Тому також була своя передісторія, що розгорнулася за два тисячоліття до забрання варягами Руської землі від хозарів. У ті часи [ВК 2-А: 3-5; 4-Г: 7]:

Праотці наші, що були Оцем Орієм до крає Руська ведені,

і понині там перебувають <...> родичами з кильмерстій:

з одного кореня обидва роди наші.

Хто приходив пізніше на Русе земе,

той селився ильмершті – бо ті є братчики наші. <...>

Були окремі, а з нами злилися, і кров свою дали нам.

Братерство своє слов'яно-руси (нащадки напівміфічної родини Богомира) та ільми-литовці [ВК 8(27): 5] час від часу поновлювали – і берегли, напевно, ще від часів індоєвропейської спільноти. З іншого боку, Голунь було засновано на Лівобережжі (див. далі 8) деє між Х-VII ст. до н. е., де у XII-VIII ст. до н. е. – на рубежі епох бронзи й заліза – панувала бондарихінська а/к.

3 і 3. Її носіями М. І. Артамонов вважав прибалтів, Б. О. Рибаків – прабудинів як предків фінно-угрів, а Б. А. Шрамко – будинів як корінних співзасновників східного укріплення Гелону, дружніх до праслов'ян західного укріплення. Він же пов'язав витoki гелонів (других співзасновників східного укріплення) з Кавказом і вважав доскіфськими союзниками культурноподібних до них кіммерійців пізньозрубного походження [1, с. 177, 413 та ін.]. Такі обставини – у Гелоні та за його межами, включаючи Приазов'я часів Богоміра – відповідають свідченню ВК [6-Е: 3], що «були киморіє також отці наші», і це свідчення підірплено тяжінням до етноісторії русі як кіммерійських поверненців на Північнопричорноморську батьківщину із тривалого походу на Близький Схід (див. 8-10), так і варіантів назв їхніх союзників ільмів: кильмерстій, ильмершті, ілмроі, иліроум, – нащадки яких обіцяли допомагати русам відбити Голунь від загарбників-греків ([ВК 4-В: 3], див. 15-16).

4. А передісторія Орія, засновника Голуні, почалася в індійському Пенджабі – куди праслав'янські роди огнищань і антиє потрапили разом із частиною аріїв Подніпров'я [ВК 4-Г: 6; 31: 8; 38-А: 1] підчас масового тих переселення. Праслов'янам там не сподобалося – і, запросивши дозволу Віча Арійського (Глс Аріув), вирішили вони повернутися на свою Батьківщину, де від часів Богоміра був Престол Руський (Стл Русек [ВК 4-Г: 4-6]), обравши для цього вождем знавця шляху Иреї/Оріє [38-А: 2-6; див. також 31: 9]:

Були ті славні-славищи у великій скруті,

не могли нічим прогородуватись.

І сказали *Иреї отці* (Орію отці): «Веди нас геть!».

І сказав Орій: «Се я на вас із синами своїми».

І відповіли ті (славні отці): «Подлегнемо (вам, як вождям)».

І пішли *со Кій, Щекъ и Хорав* –

трьома синами *Иреова* – іншу землю глядати.

І з того почався род славень аж до сьогодні. <...>

І пішли з *края Ин{д}ська*, куди очі бачили.

Пройшли по *земе Фарсійсти* (Перській) і далі пішли <...>.

Пішли горами і бачили каміння <...>.

І знайшли степ квітучий і зелений.

Там стояли два літа, а потім далі пішли <...>.

Пройшли *мимо Каляе* і пришли *ду Непре* {до Дніпра біля Прип'яті},

яко та всякій прі граничити має, а ворогам злим переполоною бути.

На тій Непрі мав осісти родъ словенъ.

А ті {місцеві жителі Правобережжя} були *огнищани*,

і кожний мав *диру земну а огнище*.

Бачимо витоки легенд (див. також у 1 про родину Богомира) про виникнення слов'ян та про Кия, Щека й Хорива із племені полян. Вони тут ближчі до знаних не за Нестором-літописцем (?-1113), а за свідченням легенди про Куара, Мелтея ('Змій', як і Щек) та Хореана землі Палунь «Історії Тарона» VIII ст. – яку напочатку I ст. розповіли вірменам переселенці з Індії. Якби Б. О. Рибаків визнав «Велесову книгу», то зміг би розв'язати висунуту М.Я. Марром задачу (1924) про незрозумілий для обох корифеїв комплекс індо-вірмено-слов'янської легенди; до комплексу долучаються ще й епічні герої Рустам та його онук Кей Хосров із сако-согдо-хорезмійських легенд ірано-перськомовної поеми «Шах-наме» (957-994), а також урартійська династія Руса [5, с. 257-265; 6, с. 233-241; 7, с. 80-85].

4. До теми нашої статті ближче питання про етноархеологічну належність огнищан правобережжя Середнього Подніпров'я. Цей етнонім разом із вказівками ВК [38-А: 6, ін.] на землянки та вогнища і Богів отих аборигенів відповідає чорнолісько-жаботинській а/к з її типовими житлами й зольниками та ін. культами. Напевно, що і перехід чорноліської а/к на II етап розвитку та виникнення з неї жаботинської а/к, і поява їхніх переселенців-праслов'ян на Лівобережжі, і найдавніші сліди започаткування тут Більського городища (Гелону) у межах того ж таки VIII ст. до н. е. не випадково збігаються з поверненням до лісостепових берегів Дніпра оріан «Велесової книги». Нижню з указаних нею дат у межах X-VII ст. до н. е. (див. 1-2) уточнює поява кіммерійців на Сході у 783 р. до н. е. [4, с. 129-131; 9, с. 328-329, 792].

5 і 5. За текстом ВК помітно, що оріяни-поверненці були напівзабутими родичами аборигенів-огнищан. Обое мали спільний пантеон і вважали, що «Сварог всіми править» – проте перші мали вшанувати ще й місцевих Богів, культу яких виникли між арійським походом та поверненням з Індії (де оріяни-слов'яни згадували інколи свою допохідну самоназву огнищаномъ [ВК 38-А: 1])... А за вшанування Богів аборигенів поверненнями-боярами, ті родичі-аборигени зрівняли їх із собою в правах [38-А: 6-9; 25: 7]:

Усяк рід мав Щурів і Пращурів, які предвічно померли.

Тим Богам почитання маємо дати і од них радости маємо.

И постави первее родъ словенъ млбище во граду ИндиКииву,

еже решень есть Киив, а в коле ему селити имеся. <...>

{І поставив найперше род слов'ян молебнице у граді ІндоКиєві, який вирішили (потому звати) Київ, і в колі його селитися мали.}

І те є для боліарі так само, як і для простих огнищан самих.

Огнищані відповідають, напевно, сколотам-орачам з «Історії» Геродота. На це вказують, з одного боку, етнонім тих й ім'я царя Колаксия, а з іншого – коло поселенців, споріднене як із 'Сонячним' Гелоном (слов. Коло та гр. Геліос), так і з Голунью ВК [17-Б: 1]:

Колуне наше залишили ворогам.

І та Голуне, колем будучи, та ворогам в руки тяжко далася.

Отож гради наші клоум ставити маємо,

як і отці наші, які хоробро билися за цю землю <...>

Помітно, що походження й значення назви Колуні/Голуні укладачам «Велесової книги» були не зовсім уже зрозумілі (див. 8 і [ВК 35-А: 3]). Бо ті витоки сягали часів індо-європейських засновників «Веди словена», де термін калиця (> лат. *civilis* > цивілізація) означає обжите довкілля (рос. околица) Кайле-града, Котлиці та інших першоміст [3, кн. 2, с. 433]. А відповідності культурам скототів у «Більську»-Гелоні досить помітні [1, с. 397-398 та ін.].

6 і 6. Тут доречно торкнутися проблеми походження гелонів. Позиція Б.А. Шрамка, зосереджена у статті «О достоверности сведений Геродота о гелонах», не враховує чомусь свідчення того [Історія VII: 145, 153; 9, с. 141, 142] про тирана на ім'я Гелон (485-478) – держава якого була «наймогутніша серед еллінських міст» і походила від сицилійської Гели, заснованої у 689 р. до н. е. переселенцями з островів Родос і Крит. Поділяючи думки дослідника Гелону про заполітизовану штучність міфу «еллінів, що живуть на Понті» (міфу про народження родоначальників агафірсів, гелонів і скіфів від грецького зайти Геракла й місцевої Богині), а також про еллінських купців у Гелоні (один з яких міг стати не дуже обізнаним інформатором Геродота), – мушу внести в ці думки корективи. По-перше, не слід міф той обмежувати часом Більського городища, а треба враховувати ще й спільну, індоєвропейську традицію міфотворення фракійців, греків, іранців – у дусі якої можна розглядати ще й свідчення про мову та звичаї гелонів. По-друге, розглядаючи античні імporti Гелону VII-VI ст. до н. е., треба враховувати події навколо заснування Гели й просування гелонів від торгових поселень (споріднених еллінів?) до будинських земель: чи не в тому пліні відбулося етнокультурне злиття еллінського та скіфського [IV 108; 1, с. 177, 395 та ін.]?

«Велесова книга» додає свідчення до розробки проблеми заснування Гелону:

II

7 і 7. Заснувавши Київ, поверненці з Пенджабу на Правобережжя розділилися. У місті залишився рід Кия, а роди його братів Хорива і Щека одійшли до Карпат [ВК 36-Б: 1]

і там інші гради створили,
і торгували з племенами іншими, і багатства мали великі...

Се бо вороги напали на нас –

і тому відійшли до *Кієграда о до Голуне*

і там оселилися, вогні свої палячи *до Сврзе* <...>

Ці свідчення добре узгоджуються з лужицькими і фракійськими імпортами та впливами у жаботинській а/к обох берегів Дніпра і, зокрема, у лівобережному Гелоні [1, с. 147, 177, 414-417 та ін.].

8 і 8. Голунь же заснував Орій-отець, що переселив своїх людей на лісостепове Лівобережжя [ВК 35-А: 3 та 35-Б: 1-2; див. також 1-3 та 1-3]:

Отож Отець Ор <...> сказав там: «Закладемо град».

І то *Голыне* був, бо є в *глоа* степу і лісі.

А (місцевий) *Кисько* пішов геть,

і се повів люд свій до іншого місця, щоб не змішувати їх

з людьми отця Ора. Се той є старший. <...>

А се прийшли *ізве* до краю його і почали худобу завертати.

Тоді Кисько напав на них <...>.

І від того сповнилося прикрістю серце Ора, і сказав родичам:

«Підтримайте *Киська* і люд його».

Маємо тут свідчення і про встановлення дружніх стосунків правобережних переселенців з місцевим населенням Лівобережжя, і про появу іранських (*ізве* > язигів) відповідностей в археології «Більська»-Гелону ще до скіфо-перської війни 514 р. до н. е. [1, с. 177, 413-414].

У цих подіях розпочалося друге (після згадки *Русо*, сина легендарного праотця Богоміра) формування поняття **Русь** ([ВК 17-В: 1-2; 34: 4-5; 24-Г: 1]; див. 1-2, 9, 10):

Саме так казав *Кісек* людям своїм за тих часів <...>:

де пролита **крєвь** наша, там є земля наша.

І це вороги знають.

<...> А *Голоїнь-град* був великий і багатий <...>

І се мусили боронити нашу кріпость

і до Русенце одржещете.

До неї увійшли землі, що є обаполи (берегів) *Ра-рьєце* {Дніпра}.

Бо то була своя земля Отців наших, і ту мали всі літа і зберегли її <...>

і **руду крєвь** пролили за неї <...> і то **руська крєвь** і земля <...>

І пішли до *Голоуне* а до *Суренце-земе*, до того моря <...>

<...> Ішли од тиверців до Синього моря і *Суренже*, до вас,

і казали вам – як відали самі про те зі старих часів:

земля наша *Споленства Антієва*, яка – через **крєве**, щедро литу на ній –

Руса зветься, бо **руду** лили і так спалювали її до кінця.

Помітно, що жерці-автори ВК виводять тут значення терміна **Русь** від **руда** – від сакралізованої крові воїтелів за рідну землю. Звідціля етимологічний вузол: *Коло* (обжитої під 'Сонцем' *землі*) > *Колунь/Голунь* > {*Гелон* < Геліос 'Сонце' > > *Руськолань* ≈ *Руськолань* < **Русь** {<} **ру(д)ська** < **руда** ('кров').

Створений жерцями вузол має індоєвропейське коріння – торкнуте Геродотом, археологічно проявлене в святилищах і орнаментах тощо Гелону та ін., досліджуване Б. А. Шрамком та іншими вченими ([1, с. 147, 149-157, 209-225, 394, 463-464, 472-475, 546-553,], див. 18 і 18-19). На тому й стояли, напевно, тісні стосунки гелонів із еллінами та скіфами, а також союз гелонів з будинами.

9 і 9. Вище (4 і 4) було зазначено, що перехід чорноліської до жаботинської а/к та поява їхніх переселенців на Лівобережжі й можливе започаткування тут у тому ж таки VIII ст. до н. е. Гелону [1, с. 132] – все це могло розпочатися внаслідок міграцій оріян. Їхній пасіонарно-міграційний потенціал сколихнув населення обабіч Дніпра й не урвався опісля заснування Голуні. Нарід Орія та його династій, назвавшись **Руськолане** ([ВК 6-В: 2]; див. 5 і 5, 8 і 8, 10 і 10), рушив знову до східно-південних країн [26: 1-3; 6-В: 3]:

Був колись Оседень-огнищанин <...> і подорожній муж сказав йому:

«Нехай підуть сини твої до землі тієї, до краю чудового <...>».

Тоді многі племена і роди ізрекли бажання стати на стежу ту <...>.

І тут звелів Ор-отець синам своїм очолити всі роди.
Та не захотіли вони, поділившись на тих та інших.
<...> Перси знали наші мідні (й залізні) мечі <...>
і відкидали їх од своїх требищ отці роду Орового,
славного й сильного, який і Сирію воював, і Єгипет.

Маємо тут відповідності близькосхідним джерелам про навалу в 783-595 рр. до н. е. *кіммерійців* та споріднених із ними народів («*киморіе* також отці наші» [ВК 6-Е: 3]) – які у 663 і 605 рр. дійсно сягали Єгипту. Скіфи ж, за тими джерелами та ВК [6-В: 2], з'явилися на Близькому Сході лише близько 653 р., коли напали на Мідію [9, с. 795]...

Маємо тут суперечності третій, історичній легенді Геродота (якою хоч і критично, але ж керуються дослідження Б.А. Шрамка й усіх скіфологів) про вигнання кіммерійців скіфами [Історія, IV 11-12].

Але ж існує маловизнана четверта, також історична легенда [IV 13] – яка пояснює незрозумілості попередньої й добре відповідає зазначеним вище джерелам. Тоді виходить, що скіфів витіснили не так массагети з Пн-Сх, як ісседони з Пд-Сх Прикаспію – і вигнанці не відразу пішли на Причорноморську прабатьківщину кіммерійців, а вперше (а потім протягом 653-595 рр.) зіштовхнулися з ними на їхній новій (обжитій вже протягом 783-653 рр.) батьківщині біля Південного, тобто Червоного моря. А перейти Аракс та прибути на оту прабатьківщину й потіснити хазяїв [IV 11] скіфи сподобилися лише напочатку VI ст. до н. е. – ідучі слідом за поверненням знесилених тривалим походом кіммерійців (які, напевно, протягом поколінь не втрачали взаємозв'язків з родичами, полишеними за Араксом і Доном: див. останні рядки наведених нижче уривків ВК)...

Продовжимо розгляд – за ВК – наступних подій, доленосних для Голуні/Гелону.

10 і **10**. За тривалого походу на Близький Схід відбулися знаменні події – там і на Північнопричорноморській прабатьківщині. У Кіммерії над її Боспором (над Керченською протокою), запанували *русколане* *Суренжска Руса*, а на півночі – *Велка і Мала Борусене*; і кожна в собі та всі разом ніяк не могли об'єднатися. А тут ще й [ВК 6-В: 1-4; 6-Г: 1-2]

заявилися із Замор'я (греки) і почали гради зводити <...>

бо *Суренже* не могла стати (супроти) *грьціом*.

І *скуфи* наступали – й оті були жовтими,

а *русоі* були русими й блакитноокими. <...>

А в ті давні часи не було у нас єдності <...>

тож *парце* забрали велику частину *русоі*

й загнали до *Набсуру* <...> – *Адомору* звався той.

Наші ж люди пішли на долини *Набсурсара*, потім у Сирію й Єгипет.

Довго тривали літа рабства.

Та прийшов день, коли *русоі* втекли від *Набсурсару*.

Парце не гналися за ними. <...> А ми забрали своє стадо

і кинулися на північ, і спасли свої душі.

Ті часи визначено ВК [6-В: 3] як 1500 років від Орія до Діра, – деє близько 638 р. до н. е., з десятиліттями обапільних відхилень. У ті роки згасли носії чорноліської а/к, а похідні від них „жаботинці” добігали кінця; археологи ж отримують нині можливість простежити виникнення Гелону «на основі розвитку центру союзу двох племен» (див. **8** і **8**, **10** і **10**). Автори ВК (див. останні рядки цитованих вище уривків) теж поділяють в той час долі „їх і нас”.

А в «Більському городищі» тієї пори розповсюджується зброя та ін., що відноситься «до саме скіфської епохи», а також кераміка заморських греків [1, с. 133, 395 та ін.]. Є тут і знахідка (зображення печінки для гадання), яку можна вважати імпортом із Вавилонії [1, с. 154, мал. 2, 3].

Не цілком зрозуміло час заснування, начеб-то Білоярм, «Сурож-граду біля моря, що належало грекам» [ВК 4-В: 2; пор. із 4-Г: 3-4 та 6-В: 1-2]. Близькосхідні ж царі, названі ВК, нагадують вавилоно-ассірійських Асархаддона й Набопаласара. Війська першого у 679 р. до н. е. стикалися з кіммерійцями, а в 673-672 рр. переслідували біля Урарту (де правила династія Руса) «біглих рабів»; у ті ж роки кіммерійці та скіфи допомогли Мідії вийти зі складу Ассирії, яку невдовзі підкорило союзне військо мідян та вавилонян на чолі з Кіаксаром (625-584) і Набопаласаром (624-604) [9, с. 54, 414, 432 та ін.].

Показове ототожнення автурою ВК тих ворогів із невідомими ще тоді персами – які завоюють Мідію у 550 р. і прийдуть воювати з причорноморськими скіфами та палити будинській Гелон (?) у 514 р. – буцімто помщаючись першим за колишнє захоплення Мідії.

Зовнішність русів можна порівняти з описом Геродотом будинів, тоді як скіфи-зайди мали відмінність [ВК 6-В: 2; *Історія*, IV 108]. З цих фактів починається наше проникнення у дійсні – нерозкриті ще істориками – мотиви безрозсудного, як на поверховий погляд, походу перського царя Дарія I на Скіфію. Другий,

споріднений ключ до проникнення у таємницю: подібний похід царя Кіра I – засновника Персії – за Аракс у степи массагетів, супротивників скіфів.

III

Підкоривши Мідію, Парфію, Бактрію, Хорезм, чимало інших держав Близького Сходу, чи міг Кір I Великий (558-529) ризикнути головою за нищі степи [*Історія*, I 204-215; IX 122]?

Відповідь має враховувати прагнення царя одружитися на пристаркуватій цариці-вдові массагетів Томирис. Якими б мотивами цар ні керувався і чого б ні досяг [9, с. 70-71, 206, 330 та ін.], а бажаним результатом у будь-якому разі стало б возвеличення власної династії Ахеменидів – чий рід піднявся серед моря кочовиків і затвердився Кіром над самим Вавилоном!... підкорення ж массагетів – чи не найпотужніших тоді в іранському відгалуженні т. з. індоіранської спільноти (*аріїв*) – закріпило б підйом малої держави Парси серед гоноровитих родичів Ірану (< *Аріан* ‘Країна аріїв’).

Кінець правління сина Кіра I співпав з повстанням у Мідії, яке очолив жрець. Його убив той самий представник молодшої гілки Ахеменидів, який буцімто наснився царю підчас смертельного походу на массагетів. Тож убивцю обрали наступним царем Персії – Дарієм I (521-486), що теж став Великим. Окрім придушення повстань та чергових завоювань, мав він більше від попередників подбати про укріплення династії – найбільше ж серед *арійських* племен, і особливо у релігійному сенсі.

11 і 11. Продовжуючи розпочатий Кіром тиск на Пн-Зх Індію, Дарій протиставив «Ведам» її відгалуження індоіранців – та «Авесту» іранського мудреця Заратуштри. Ця реформа мала також затвердити Ахеменидів над проведичною, старшою за походженням династією Кейянидів бунтівної, проавилонської орієнтації [Там же, с. 206, 320 та ін.].

А оскільки хорезмійський Кей Хосров був, вірогідно, причетним до індо-дніпровської мандрівки Кия, Хорива та ін. (див. 4) – то маємо вже третього ключа для проникнення у потаємні мотиви походу війська Дарія Великого на Скіфію.

Логічно, що Дарій пішов на неї у 514 р. до н. е. Міг би, мабуть, дещо раніш чи пізніше (між 515–512) – але обов’язково невдовзі після завершення походу до Індії (518) та проти союзу саків і масагетів (517) – найближчих родичів та ворогів причорноморських скіфів і переможців Кіра I. Завершувальною, найголовнішою ланкою у цій вервечці подій мало стати, очевидно, захоплення Дарієм сакрального центру не існувавшої ще тоді Скіфії – яка сформувалася вже після організації успішної відсічі скіфами перської навали.

Напередодні ж відсічі обшири Пн. Причорномор’я займали племена, відомі нам за Геродотом та ін. античними авторами, а також за даними археології. На 514 р. були вони нащадками, у значній мірі, скотів-„чорнолісців” лісостепоного Правобережжя та кіммерійців - „білозерців” степового Лівобережжя, чий етногенези вирішальною мірою поєднали „жаботинці” та різноманітні взаємовпливи. Скоти виникли за 1000 років до нашестя Дарія I, і сакральна індоєвропейська традиція їхнього першопредка *Таргітая* торкнулася *Тіргатао* й *Тіргутавії* – войовничих цариць мітаннійців (попередників мідян) та приазовських меотів і сіндів, а всіх трьох – давньоруської билини (за Б. О. Рибаківим) про богатиря *Тарха-Тараховича*, що захищав свій південний край навколо гори Сіянської (> Святогор) від степових відьом-кіннотниць амазонського типу.

Отже, не тільки «Велесова книга» свідчить про доскіфські походи слов’ян за Кавказ. Згаданий вище *русич Кисько* – «володар степу південного», «перший бане наш і кнезі виборний» ([ВК 17-А: 1; 35-А: 1], див. 8) – поєднав своїми титулами й діями індоєвропейське коріння «Веди словена» та започаткуваний під її впливом «Нартський епос» кавказьких іранців (пор. із гіпотезою Б. А. Шрамка про витоки гелонів на Кавказі [1, с. 413]).

Сакральна традиція того єднання ([7, с. 16, 55, 91, 107-110] зосереджувалась у таємничий Дандарії, місцезнаходження якої час від часу змінювалося між *Кісейськими горами* (П’ятигорськ), таврійською Дандакою, пониззям *Борисфену* (див. у 1 і 10 про *Борусенію* та *борисфенитів*). Жерці ховали її центр так, що навіть видатний етимолог О.М. Трубаčov не розгледів за країною ‘очеретяних аріїв’ [10, с. 6-7, 41, 48, 234] той центр, який висвячував Іданфірса й усіх царів прийшлих скіфів-іраноаріїв за традицією корінних кіммерійців-індоаріїв – даючи першим відповідні імена [Там же, с. 179-185, 240].

Завісу відхилив індолог С. І. Наливайко, популяризатор-розробник ідей свого попередника-профі – відкривши (слідом за мою «Прабатьківщиною аріїв» 1995 [див. у 4, с. 55-58]) своїми книгами 2000 і наступних років ‘Жезлоносну Арію’ всього арійського світу. Ось Дарій Великий і прагнув, напевно, знищити той осередок дандинів $\approx$ палаків (> скіф. пали < слов. поляни $\approx$ кияни > Кейяниди).

12 і 12. За Геродотом, нищівність походу персів у Скіфії розпочалася зі спалення якогось міста будинів; перед тим історик говорив про Гелон. Аргументуючи спалення «невеличкого прикордонного укріплення в південній частині землі будинів», Б. А. Шрамко порівнює те зі згарищем кінця VI с. до н. е. на Більському городищі [1, с. 132, 273-274]).

У будь-якому разі та акція не зводилася до випадкової події у гонитві Дарія за скіфами – бо він почав спустошення з того міста і пройшовши наскрізь землю саме будинів, зупинив та повернув своє військо назад. Подальші перемови з Іданфірсом (головнокомандуючим об'єднаних сил скіфів, будинів й гелонів) свідчать про пошук Дарієм святинь, які його супротивники воліли будь-що захистити від наруги: «Зайдіть їх {ті отчі могили} й спробуйте зруйнувати, і тоді визнаєте, чи станемо ми на герць за ці могили чи ні. <...> Владиками ж моїми я визнаю тільки Зевса і Гестію {Папая і Табіті}, царицю скіфів» [Історія, IV 123-127]. Мовиться, очевидно, не про добре помітні кургани VII-VI ст. до н. е. поряд із Більським городищем [1, с. 450].

А «Велесова книга» адекватно перегукується саме з таким перебігом подій – називаючи при цьому не якесь містечко, а саме Голунь ([ВК 8: 4; 34: 4; 17-Б: 1], див. також 5):

Згадаймо *Доріе парціиш* (Дарія перського), що прийшов і побив нас чрез наші усобиці й роз'єднаність.

<...> А Голинь град був великий і багатий.

І се бо вороги прийшли до нас і зруйнували його і стіни спалили. <...>

І маємо повернути оті степові *хорне* (горби могил-курганів *курґала*)

й хранити, як Отці наші і Праотці, які <...> кров свою лили за себе.

Колуне нашу залишили ворогам.

І та *Голуне*, *колем* будучи, та ворогам в руки тяжко далася.

13 і 13. Вище ми звернули увагу на подібність до будинів [Історія, IV 108] русів-*русой*, що теж «були русими й блакитноокими» [ВК 6-В: 2], – а тут ще й саме ці два народи постраждали від війська Дарія, яке, напевно ж, захопило Голунь/Гелон: тоді ще городище (гр. *хоріон*), яке стало містом-державою (*поліс*) після спалення персами та відбудови й суттєвого розширення укріпленої території до опису його Геродотом. Підтверджуються, але суттєво корегуються думки Б. А. Шрамка про значний вплив праслов'ян на будинів, про міжклемінний центр общинно-олігархічного типу, «який виник внаслідок мирного, на підставі угоди, переселення на землі місцевого населення (будинів) вихідців із заходу з Дніпровського Правобережжя (скіфи-орачі або неври) та з півдня (гелони)» [[1, с. 177, 374].

Сутність корегування: існування індоєвропейської ще – окрім постіндоєвропейських взаємовпливів скелотів-орачів та кіммерійців-гелонів порубіжжя епох бронзи й заліза – традиції спорідненості будинів із будіями, яких вавилоняни називали *мідянами*.

Відповідно до союзу перших з гелонами, звільнитися другим від влади Вавилону й Ассирії допомогли *кіммерійці* – не зовсім «отці наші», за ВК [6-Е: 3] (яка й супротивників царів тих країн визначає не сповна «нашими»), а лише союзні, для авторів ВК, *русой* (див. 10). До «наших» же серед племен Мідії 727-584 рр. до н. е. тяжіли *паретакени* (пор. із *паралати/парадати* скелотів) та очільники держави *Деіок*, два *Фраорти*, *Кіаксар*. Їхні імена можна тлумачити як слов'янські, спотворені чужинськими писцями: 'Боже'-ок(о), Пра(отець) Ор(ій), Кийок-цар (пор. зі скелот. *Колоксай* та д.-рус. *Кий*). Імена ж союзних для мідян кіммерійців далі від славізмів: *Каиштаріт* і *Сандакшатра* (< арій. *кишатрій* 'воєначальник' > укр. 'кошові аріїв і синдів'), *Тугдамме* (> 'Даждом благословлений'?).

До того ж мідян і кіммерійців написи Близького Сходу називають хоча й різними, але близькими іменами: *мада* і 'розумні мужі' *умман-манда* (а наступних слов'ян араби традиційно, напевно, будуть звати *мадайя*)... Клубок цих традицій простежується тепер, істориками різних дисциплін, аж до складання переказів Болоховщини та «Слова о полку Ігореві» часів Русі, аж до козацтва України-Роксоланії (див. у 8-10 й заключенні).

14 і 14. Отже, взаємозв'язки між подіями навколо Гелону та Мідії – а також марність спроби Дарія І обапільно розв'язати їх у ДандАрії – стають очевидними, як і сакральне підґрунтя отих подій. За Геродотом, відомим приводом походу персів на Скіфію (514 р. до н. е.) стала помста Дарія І скіфам за окупацію Мідії (у 653-625 рр.), підкорення якої Кіром І стало (у 550 р.) ключовим для затвердження Персії [9, с. 330].

Привід, як показано вище, занадто штучний. А його закономірність проступає при врахуванні повстання Мідії проти Персії (522), яке очолив жрець Гаутама – особисто забитий Дарієм, за що його вознесли на трон. Саме таким обставинам – що супроводжувалися релігійно-політичними реформами і походами нового царя на індоаріїв, саків і массагетів (518-517), і зразу ж на скіфів – та змістові перемови їхнього царя з Дарієм (див. 12) відповідає «Велесова книга» [ВК 6-Г: 1, 3]:

А (коли перси) прийшли до країв наших

і там почули пісні наші до *Интру*,

то волали: якби стали вірувати раніше *Б(о)зех* нашим,

то до своїх Богів не принуджували б (нас).

Наші Отці єдино сміли *хомоїта* носити

і ніколи ми не звалися інакше яко *е з е ц е*. <...>

Ми нащадки *Славуне*

і можемо бути горді і не шкодуємо життя <...>

бо *Интро* був і перебуде до віку!

Интра сам віддав *Перуну* свою зброю <...>

І краще маємо зникнути, але ніколи не бути в рабстві

і не жертвувати Богам їхнім.

Бачимо сакральне проголошення тут (жертвами ДандАрії? – див. 11 і 1-3) синтезу традицій *слов'ян* та *аріїв*, причому других – як нерозчленованої індо-іранської спільноти з характерними для двох її відгалужень *Індри* «Ріг-Веди» та *ja z a t a* «Авести». А синтез обох зі слов'янами акцентовано як передачею *Індрою* зброї *Перуну* – чи не головному Богів слов'яно-русів (див. там же і 8 та заключення), – так і *хомитами*: не 'хомутами' тут, а добре відомими археологам гривнами та пектораліями.

Надалі, у середині IV ст. до н. е. цей синтез – наочно простежений Б. А. Шрамком у артефактах «Більська»-Гелону VII-III ст. до н. е. [1, с. 368-375] – всотить до себе ще й вірування зороастризму, впроваджене Дарієм-Ахеменідом у Персії [7, с. 96-102]. На той час прийшли скіфи побраталися вже з корінними нащадками скототів та кіммерійців, тобто зі слов'яно-русами [ВК 7-В: 3; 7-Є: 3; 8: 5; 17-А; 18-Б: 3], а для останніх головними партнерами-торговцями і водночас ворогами-загарбниками стали греки-колоністи.

IV

15 і 15. Перші колонії (торгівельні та ін. поселення й міста-держави демографічно надлишкових на батьківщині греків-переселенців) вздовж північних узбережь Понту і Меотиди засновувалися не військовим наступом, а домовляннями з домінуючими племенами місцевого населення (згадаймо *поліс кіммерійців* із «Одіссеї»). Б. А. Шрамко припускав наявність «мирного, на підставі угоди, переселення на землі місцевого населення» гелонів [1, с. 374, 472-475] – піддаючи сумніву геродотівський переказ про те, що «жителі Гелона споконвіку були еллінами», які після вигнання із торгових поселень осіли серед будинів [Історія, IV 108].

Так тут чи ні, але переконує думка дослідника про дипломатичну домінанту «політично важливого підтексту» штучно створеного міфу про генеалогію обох зайд – гелонів та скіфів – від грецького Геракла та місцевої Богині. І зовсім вже переконливим є висновок О. М. Трубачова [10, с. 103-105, 271-272] про своєрідну писемну угоду між корінними таврами і прибулими греками, які в 422 р. до н. е. заснували Херсонес. Прибульці мали визнати місцевий, аріємовний (складений жертвами ДандАрії? – див. також 5) 'Звід Божественних настанов' *Śāstrā*, згаданий у громадській присязі різноетнічних херсонесців III ст. до н. е.: «і *ΣΑΣΤΗΡ* народу охороню і не передам на словах нічого таємного ні елліну, ні варвару».

Із кінця VI ст. до н. е., після перемоги Скіфії над військом Дарія I, греки-колоністи все більше розраховували на військову підтримку скіфів – для яких вони, очевидно, й вигадали „дипломатичний міф” про вищість скіфів серед синів грека Геракла. Згадаймо [9, с. 89 та ін.], що частина колоністів у 480 р. об'єдналася, створивши царство обабіч Боспора Кіммерійського. У 438 р. владу там захопив „нащадок Геракла” Спарток I – не грек, а родом із воїнів-найманців далекої Фракії або ж місцевої Синдіки. Неподалік від руїн Кіммерійського валу й Пантикапея, столиці Боспорського царства, чи не тоді ж виник легендарний Сурож (> Судак)? Чи не його нищив ймовірний десант афінського стратега (444-429) Перикла? – поява ескадри якого «показала варварам могутність Еллади» й можливості її допомоги колоністам у скруті.

Чи не тоді ж, і чи випадково опинився у тому ж регіоні мандрівний історик-ідеолог Геродот? – однопартієць і друг Перикла...

Слід з'ясувати й відношення до тих подій таких рядків «Велесової книги» [6-В: 1; 8(3): 1]:

А це заявилися із Замор'я (греки) і почали гради зводити –

Хоросуна та інші збудували. <...>

Коли наші прашури *Сарунже* свій творити починали,
то греки приходили *гостьма* (-купцями) до торжищ наших,
прибутків виглядаючи; і, озираючи землю нашу,
посилали до нас множество (свого) юнацтва;
і будинки будували, і гради для обміну та торжищ.

Аж якось побачили (ми) воїв їхніх при мечях, озброєних.

І скоро нашу землю прибрали до рук своїх <...>

16 і 16. На іншій дощечці ВК [4-В: 3] після згадки про засновану над морем Сурож, яку греки від Русі відокремили, було написано таке:

Тут бо греки, як лиси хвостом вертячи,
дали Криворогові (був тоді князь русів)
золоте руно й кінську зброю срібну –

і Криворіг утримався на Сурожі.
А вони, греки, були на Гелоні.
Криворіг згодився, аби руси відкрилися там.
А потім греки наслали на них боянів у залізах – і побили їх.
Багато крові руської пролилося на тій землі,
і ні стягу не лишилося русичам.

Тож не випадково знайшли археологи в портово-купецькому Куземинському укріпленні Більського городища грецькі імпорти лише кінця V та ще IV ст. до н. е. [1, с. 270]. На іншій площі «Більська»-Гелона ті керамічні імпорти охоплюють здебільшого VII-IV ст., ледь позначаючи ще й III/II ст. до н. е. Там же, с. 133-136 та ін.]...

Проте люди не забували ці руїни й надалі. І якщо назва відносно близького сучасного села «Глинське (Глинськ) справді виникла під впливом топоніма Гелон, то це може бути ще одним підтвердженням того, що Більське городище – стародавній Гелон» [с. 579].

Додамо оптимізму цим словам Б. А. Шрамка чи не останньою, у «Велесовій книзі» [36-А: 1], згадкою Голуні:

Передречено од старих часів,
Що мусимо в спілці з іншими створити державу велику,
Відродити маємо *Рускень нашу о Голуніє* <...>

* * *

17 і 17. І за емпіричними висновками Б.А. Шрамка [1, с. 413, 472-475], і за численними свідченнями неторканої ним «Велесової книги» (див. 1, 4, 8-11) виходить те саме: *слов'янство*, особливо *русів*, пов'язалося з Кавказом (і Близьким Сходом) через Голунь/Гелон.

Тексти ВК поглиблюють і конкретизують цю тему – аж до появи у керченсько-кавказько-іранських обширах поняття *Русь у сакральному, територіальному й етнічному* сенсах.

Були в останніх регіонах династія *Руса* й епічний *Рустам* [9, с. 558]. Проте *Русо*, син праотця Богоміра, зв'язався на 2-5 століть раніше, у краю керченської Кіммерії. Із того ж Предкавказзя й Кисько, що кочував біля Голуні в роки заснування її отцем Орієм VIII ст. до н. е., – а в цьому вузлі подій почалося, за ВК ([26-В та ін], див. 8-9), формування понять *русь* й *Русколань*. І «відродити маємо *Рускень нашу о Голуніє*».

Аналіз текстів ВК підтверджує також висновки Б. А. Шрамка про переважно праслов'янську належність Більського городища як Гелону. Тут також маємо суттєві доповнення збоку ВК. Вона вказує нам, зокрема, на занадту обережність археологічно-умовного терміну *праслов'яни* принагідно до чорноліської < білогрудівської < тшинецької а/к – і спрямовує нас до визначення існування вже тоді (щонайменше за 13-15 століть до згадок про них візантійцями) історичних *слов'ян (сакральний етнонім, накладений жерцями праотців Богоміра та Орія на сукупність тодішніх етнонімів племен *сколотів-огнищан, антів-‘краян’, борусів-борисфенитів, „скіфів”-аротерів* тощо). Формування цього етноніму й відповідного самоусвідомлення розпочалося задовго до започаткування повчань «Велесової книги» – і сягало індоевропейських часів складання обрядово-епічних пісень «Веди словена» [див. у 3-7].*

Ці дві книги, у комплексі з археологічними й етнологічними даними, дозволяють історизувати слов'янську та ін. минувшину Східної Європи вже не до кіммерійських часів, а давніше від легендарного початку *сколотів* близько 1514 р. до н. е. [Історія, IV 7].

Археологи, етнологи, філологи, етимологи тощо можуть собі й надалі дотримуватися заполітизованої думки про фальсифікацію цих прадавніх книг, широко оприлюднених від 1867-1881 і 1953-1965 років. Зняти табу, навіть згадати про них не міг дозволити собі сам академік Б. О. Рибаків; іншим науковцям можновладці досі дозволяють лише відрікатись від тих книг [12; див. 3, кн. 2, с. 5-22].

Я, наприклад, дозволив собі розкіш порушення табу – публікаціями розвідок аутентичності зазначених книг – лише з 2001 р., вже після свого вимушеного виходу за межі офіціозу. Із моїх висновків [див. у 3-8] повторю тут лише один: тавро фальсифікації ВС та ВК примушує істориків (якщо вони профі, а не „куди пошлють”) визнавати диво передбачення (наперед від 1867 і 1953 р.) „фальсифікаторами” таких наукових відкриттів, які не зроблені ще й на 2012 рік [див. у 1, с. 601-603: останні прижиттєві публікації Б. А. Шрамка]. А якщо таке диво признати – то вийде, що оті гіпотетичні фальсифікатори були супергеніями не нижче за Мойсея чи Магомета, твори яких наука вивчати не гребує. Тож давайте, професіонали, вивчати вже й власні святині!

18 і 18. Найперспективнішою у цьому сенсі є, на мій погляд, стаття Б.А. Шрамка про розташовані у зоні Гелону *майдани* (звані так в Україні та Індії, де їх будують ще й досі; древні іранці називали такі споруди *айдана*, англійці ж зовуть тепер *хендж*). Дослідник вельми доказово інтерпретував ці – недостатньо поки ще вивчені – обрядово-обсерваторні центри «для календарних розрахунків, котрі були важливі для древніх землеробів» [1, с. 551; див. 3, кн. 2, с. 425, 433; 6, с. 88-92, 328-329].

Перспективність розробки цього напрямку археологами та етнологами намічено вже пунктиром емпіричних узагальнень лінгвіста-етимолога О.М. Трубачова: «Постепенно становится ясно, что славянская проблематика в гораздо большей степени является продолжением индоевропейской, чем принято было думать <...> Достаточно сказать, что у древних и древнейших славян было название города в смысле ограждённого поселения (живые по сей день слова *город*, *град* и т. д.) и оно не только праславянское, но и праиндоевропейское», – сходження яких академік вбачав у «єдином ареале Трипольской культуры» [11, т.2, с. 469, 392; т.1, с.101] з її найдавнішим у світі скупченням міст.

19. Чи не їхню традицію успадкував Гелон та подібні йому городища? На позитивну відповідь *прямо вказує* «Скупський переказ» Болоховщини, складений за часів «Слова о полку Ігореві»: «Наша держава називалась Скупою Краю, пов'язаних Словом, *літ тому 5190, як вона постала*. Населяли *чорнухи деревляні*, кіми, анти, рокси, беренди <...> – рій родів козацьких, а разом – *вкраїнці*, бо *в Краю предків жили, опороженому Могилами Святими. Тисячі років проіснувала Скупа Вкраїнська* <...>» і т. д. [5, с. 238-242; 6, с. 216-220; 7, с. 90-116]. А час самоусвідомлення пра- (вже не прото-) слов'ян та виокремлення їх із індоєвропейської спільноти маркує «Сказання про Словена і Руса» новгородських літописів з волхвівською традицією, датоване 3099 роком від біблійного утворення світу (2409 р. до н. е.).

Дата відповідає черговому реформуванню індоєвропейської системи майданів, коли жерці близько 2400 р. до н. е. поставили на чолі її Сонячний (а не Місячний вже) зодіак *Сувар-агні* з його головуючим (до 1710 р. до н. е.) сузір'ям Тельця *Дакиї* [5, с. 582, 587-589; 6, с. 261-262, 266-267]. За «Велесовою книгою» [25: 7; 7-Є: 3], се Ору мовив *Сваргъ* наш:

«Як мої творіння створив вас от перст моїх.

І буде речено, що ви – сини *Стварего*-Творця,

і представляйтесь як сини *Істварегвы*.

І будьте яко діти мої, і *Дажьде* буде отець ваш <...>».

А *Дажбо* {Телець} нас родив чрез *краву Замунь* {Землю-корову, див. [8(2): 2-3]},

і були ми *кравенце а скуфе* {‘коровичі’ і ‘волиняни’, за матір’ю й батьком} –

антіве, русы, борусень а суренжецы, – тако стали *дедь русове*.

А із Пендеба (індського) йдемо до *се, до небі Сварзе сынея* {< син чи синій?}.

Список використаних джерел та літератури:

1. Більське городище в наукових працях Б. А. Шрамка / Укладачі: С. А. Задніков, І. Б. Шрамко; відп. ред. І. І. Корост. – Котельва–Харків, 2016. – 606 с., іл.
2. Велесова книга / Досл., ком., пер. Г. С. Лозко. – К., 2002. – 368 с.
3. Веда славян / Пер. с древнеболгар. В. Г. Барсуков; ком. Ю. А. Шилов. – М., 2013-2014. – Кн. 1-2. – 240 и 464 с.
4. Шилов Ю. О. Давня історія України у контексті світової цивілізації / Навч. посібник // Рецензенти: А. В. Панібудьласка, Є. Д. Петренко, В. П. Каленяк. – Київ, 2007. – 280 с. – С. 128-138.
5. Шилов Ю. А. Основы славянской цивилизации / Рец. Н. И. Сенченко. – Москва, 2008. – 784 с. – С. 142, 183-241, 597-600 и др.
6. Shilov Yuri. Ancient History of Aratta – Ukraina / Prefaces from the Translators by Dr. Tim and Lee Hooker; Review Prof. N. I. Senchenko. – London – New York: Amazon, 2015. – 469 p. – P. 164-220, 273-276 etc.
7. Шилов Ю. А. ПРА-Пращурь : Сказания первых славян / Гл. ред. А. М. Батогов. – М.–К.–Минск, 2016. – 160 с. – С. 26, 82-95, 106 и др.
8. Шилов Ю. О. Гелон давньогрецької «Історії» Геродота та деякі відповідності у давньослов'янській літературі // Феномен Більського городища – 2016: До 95-річчя від дня народження видатного українського археолога Б. А. Шрамка (1921–2012) та 110-річчя від початку археологічних досліджень Більського городища / Ред. кол.: В. М. Вадімов, В. В. Вожедаєнко, О. Б. Супруненко (відп. ред.). – Київ–Полтава, 2016. – С.106-112.
9. Гладкий В. Д. Древний мир: Энциклопедический словарь. – М., 2001. – 975 с.
10. Трубачев О. Н. Indoarica в Северном Причерноморье. – М., 1999. – 320 с.
11. Трубачев О. Н. Труды по этимологии: Слово · История · Культура. – М., 2004. – Т. 1-2. – 800 и 664 с.
12. Фальсификация исторических источников и конструирование этнократических мифов. Сб. докладов Международного круглого стола «Фальсификация источников и национальной истории» / Отв. ред. В. А. Шнирельман и А. Е. Петров. – М., 2011. – 382 с.

* Тут і далі підкреслено мною; курсивом у перекладах ВК виділено слова, що наводяться мовою оригіналу. – Ю. Ш.

Гелон в научных трудах Б. А. Шрамко и Голунь «Велесовой книги»

Аннотация: Сборник «Бельское городище в научных работах Б. А. Шрамко» (Котельва–Харьков, 2016) позволяет проследить место и роль Гелона (Геродот. История IV: 108-109) в системе этнокультурных процессов, протекавших в Восточной Европе VIII – III вв. до н. э. Голунь «Велесовой книги» (священное собрание преданий и поучений славян I тыс. до н. э. – 879 г. н. э.) прекрасно вписывается в этот исторический процесс. Учреждение града Голунь приписано Орию.

Ключевые слова: Гелон, Голум, Славяне.

Yuri Shilov

Helon in scientific papers of B. A. Shramko and Holun of the «Veles book»

Annotation: Collected «Bilsk Hillfort in scientific papers of B. A. Shramko» (Kotelnva–Kharkiv, 2016) it is possible to trace the development of the place and role of Helon (Herodotus. The Histories IV: 108-109) in the system of ethnic and cultural processes that took place in Eastern Europe of the 8th – 3rd century BCE.

Holun of the «Veles book» (a sacred assemblage of fables and teachings of Slavs from the 1st millennium BCE – 879 CE) complies perfectly with this historical process. The establishment of the city of Holun is attributed to Oriy. The Book very clearly recorded the tragedy that arose from the polar opposition in civilisation – of preclass-communal and slave-holding: It was foretold since olden times that we have to create a uniform country in an alliance with others, we have to revive our Rusken with Holun and three hundred cities and villages. By asserting and alleging that this document is a fake, should be decisively rejected.

Key-words: Helon, Holun, Slavs.

УДК 94(477)".../09 "

Олексій Шпоть

До питання про формування українського етносу

Аннотація: У статті подається проблема (викликана загрозою дезінтеграції України) взаємодії субетносів України з прадавніх часів. Висвітлено механізм закріплення назви племені «русів» до назви спільноти.

Ключові слова: субетнос України, руси, дуліби, ільмерці, анти, боруси, сівери...

Так склалася доля, що українці багато віків знаходилися в політичній залежності від інших держав. Під збройним, економічним і політичним тиском колонізаторів українці не змогли сформулювати погляд на власну прадавню історію, бо колонізаторам вона не потрібна! І навіть через 20 років після проголошення незалежності іде оскраженіла інформаційна війна, а політичну самостійність Україна змушена і сьогодні оплачувати кров'ю своїх синів. У цій інформаційній війні українці відчули на собі всі методи, які застосовували колонізатори – від знищення пам'яток і підробки літописів, виховання підконтрольної еліти – до прямої заборони української мови та фізичного знищення цвіту української нації. В результаті виросло нове покоління українців, яке навіть сумнівається, а чи взагалі була в українців держава раніше? І якщо й сьогодні в Росії пропагують, що українська народність утворилася в 15-16 ст. і українців перед усім світом намагаються представити як фашистів, то це і є продовженням цієї жорстокої інформаційної війни. Виходячи з факту існування колонізаторських мотивів Кремля, нам слід переглянути висновки московських учених про «фальшування» «Велесової книги»[3]. Тим більше, що висновки українських вчених заперечують факт фальсифікації «Велесової книги»[1; 2; 4].

На сьогодні, в добу інтернету, поширюються матеріали, направлені на дезінтеграцію України. Не дивлячись на застереження людей із здоровим глуздом (Oleg Cheslavsky: «Я вже неодноразово писав, що найважливіше завдання Третього Риму максимально поділити на дрібні суб'єкти ті країни які він запланував з собою "возз'єднати"» [8]) в інтернеті нав'язуються дискусії про протиставлення українцям русинів, бойків, дулібів і т. д. [9;10]. Тому завдання, насамперед, істориків донести до читачів знання про те, чому і руси, і дуліби, і бойки, і сівери, і галичани і т. ін. є ними споконвіку і одночасно є українцями. Сформулювати погляд на нашу прадавню історію, щоб усі знали, звідки з'явилися, що Україна не завойовувала ці субетноси, а вони самі були активними учасниками творення української нації.

Близько 20 тисяч років до н.е. плем'я, що прийшло з Волині («І та Волинь є першим родом, будучи їх початком» (ВК, 24,6). *[3]), оселилося «огнищанами» на благодатній землі (в межах Чернігівської, Київської, Полтавської, Черкаської та Житомирської областей) і назвало себе русами, а свою землю – Русь:

«Багато злигоднів приніс ранній холод. Отак відійшли сюди й оселились огнищанами на землі руській. І все те сталося за дві теми до сучасності» (ВК, 2а). Археологія твердить, що на цій землі, котра утворилася після відходу льодовика, існувала лише одна археологічна культура – Мізинська. Оця територія і становить первісну назву Русь, незважаючи на те, що пізніше сфера впливу Київської Русі сягала аж до берегів Балтійського моря та Волги. Оце і є Русь за «Велесовою книгою», незалежно від того, чи ця назва пішла від річки Рось, що протікає цією ж територією, чи від росяних трав, чи від кольору волосся мешканців, чи від назви породи оленів, що були об'єктом полювання на цій території. А може й від крові, як подає нам сама ж «Велесова книга»: «...і казав вам, як відали самі, про ту зі старих часів землю нашу союзу антів,

* Усі фрагменти із «Велесової книги» наведені за перекладом Б. Яценка. Однак, цитовані тексти «Велесової книги» (ВК) подані за номером дощечки, щоб ці посилання легше було співставити з перекладами «Велесової книги», здійсненими іншими авторами.

яка через кров, щедро пролиту на ній, русою зветься...» (ВК, 24г). Над цим будуть розмірковувати ще й наступні покоління, але це і є Русь Споконвічна.

«Велесова книга» дає нам впевненість, що піч для опалення житла, яка в усьому світі має назву «руська піч», винайдена нашими предками, бо житло наших предків – землянку, принципово неможливо опалювати вогнищем без димоходу: «А ті були огнищанами, і кожний мав діру земну і огнище» (ВК, 38а). Якраз винайдення печі дозволило поселятися індивідуально і будувати міста: «Так пробули одну тему і почали городи ставити, вогнища повсюди розкладати» (ВК, 2б). Натомість король Артур (початок VI ст.) приймав гостей в приміщенні, яке опалювалося курним способом, а Радянська енциклопедія твердить, що ще в 19-му столітті за 200 км від Москви зустрічалися хати, які опалювалися курним способом.

Хоч руси можуть відраховувати свою історію від Мізинської археологічної культури, це не означає, що вони бурхливо розвивалися аж до початку нашої доби. Навпаки, це період, на який припадає кілька глобальних катастроф, таких, як Чорноморський потоп, «Всесвітній потоп», перелив вод Балтійського моря в Чорне море та ін. Розвиток Мізинської культури перервано глобальними кліматичними катастрофами. Єдиним шляхом для порятунку була міграція: «На другу тему був холод великий, і потяглися ми до півдня – (ще й пояснення дали: там бо суть місця злани. » (ВК, 2б). Тобто місця, де ростуть злаки) – Дон, Кубань і т. д. «Велесова книга» свідчить, що предки наші були землеробами. Такий висновок можна зробити з текстів дощечок 2а, 4б, 6е, 8, 8(2), 31, 38а, та ін., узагальнених фразою: «Бо Велес навчив землю орати пращурів, так і діємо...» (ВК, 20). Кліматичні катастрофи змусили мігрувати не лише русів, а майже все населення Північного Причорномор'я. Наші предки були землеробами. Але для випасу і охорони худоби потрібна була велика кількість молодих і здорових пастухів. Як тільки вони приручили коня, то озброєні кам'яними сокирами пастухи вже являли собою боєздатну армію, яка робила швидкі рейди по просторах Євразії, відчуваючи свою перевагу над тими, котрі не були на конях.

Мешканці Балкан, вперше побачивши вершників, назвали їх кентаврами, тобто кінними таврами (людино-кінь з таврійських степів). Та й самі орії, змінивши стиль життя, в якому кінь став постійним супутником (в розвагах і походах, на пасовищах і при оброботці землі), називали себе комонними оріями (кіморії, або коморії).

Коли через кілька тисяч років (початок 5 тис. до н. е.) руси (Середньостогівська культура) почали повертатися в Подніпров'я, то там уже поширювалася трипільська землеробська культура. «Велесова книга» іменує це населення ільмерцями (ще інша назва – іллірійці): «Хто прийшов пізніше на Руську землю, то і селився серед ільмерців, бо суть братчики наші і подібні до нас і в небезпеці обороняли нас од зла» (ВК, 2а). «Були не окремі, а з нами злилися і кров свою давали за нас» (ВК, 4г).

І немає великого значення, чи ільмерці (іллірійці) мали свою мову, чи були вони слов'янами, чи мали спільних з русами богів! Головне, що руси успадкували всі їхні культурні здобутки (кераміка, землеробство), а вони самі розчинилися серед русів: «...й ільмерці залишилися там, і було їх мало, і мову свою лишили, і так були» (ВК, 7е). «... іллірійці були поглинені од нас» (ВК, 7е).

Це дуже важливе свідчення, бо, фактично, таке об'єднання утворило етнічну основу української нації. А неасимільована частина іллірійців під керівництвом Бастарна (сина князя Скїва) зосередилась в Подунав'ї, а потім помандрувала в Західну Європу. Об'єднання русів з іллірійцями дало якісний скачок, оскільки об'єднало творчі здобутки обох культур (досвід в землеробстві і кераміці з досвідом використання коня та винайденням тяглової сили для землеробства – пари волів, об'єднаних ярмом). Тобто сьогодні українці є повноправними спадкоємцями як русів (Мізинська та Середньостогівська культури) так і іллірійців (Трипільська культура). І якщо походження русів простежується як плем'я, що 20 тис. р. до н.е. прийшло з Волині, то походження творців трипільської культури менш ясне. Одна з версій їх походження[11]

твердить, що це землеробське населення, що переселилось в Північне Причорномор'я після Чорноморського потопу.

Протягом тисячоліть ішло поступове розселення населення Північного Причорномор'я просторами Євразії. Дуже перегукуються з цими фрагментами з «Велесової книги» слова В. Паїка: «Тохари – це вихідці з території поміж Дунаєм і Волгою, з-над Дніпра, у III тисячолітті до Хр. Вони знайшли собі нову врожайну батьківщину поміж ріками Аму-Дар'єю і Сир-Дар'єю. Там створили опісля держави Согдіану й Бактрію (Бактрією називали її греки, а самі вони називали свою державу Аріяспою – годувальники коней. Аріяспа лежала над річкою тієї самої назви»[6,с.57]. Тобто історикам доведеться переосмислити певні археологічні дані – кому приписана досліджувана археологічна культура в Семиріччі: сакам, тохарам чи це тимчасова зміна назви спільноти (бо у «Велесовій книзі» під словом «нашої» розуміються руси): «І повідаємо старі слова слави нашої про святе Семиріччя наше, де наші отці гради мали були, і віддали ту землю, до землі іншої одійшли. І мали в часи ті державу...» (ВК,19). І вже тоді ця держава була родоплемінною, бо якраз у Семиріччі від цієї спільноти мирно відійшли венеди, а руси попрямували в Індію.

У нас благодатна земля. Але іноді на ній трапляється лихо – страшні посухи, або похолодання, в результаті якого, наприклад, сніг не встигав розтанути до кінця літа. Такі кліматичні зміни, що траплялися в III і II тисячолітті до н.е., і навіть пізніше, призводили до кризи землеробства. В ті далекі часи ніхто не створював стратегічного запасу зерна та інших продуктів. Тому не обов'язково глобальний кліматичний катаклізм, а навіть звичайний неврожай, викликаний посухою, зливами чи морозами, змушував шукати кардинальний вихід із становища. І цим виходом була міграція. Так лише мор худоби змусив русів піти до кельтів на цілих сто років: «І се бо пішли до них, і так були сто років при їхній допомозі...» (ВК,28). Територію України змушена була тимчасово покидати більшість її населення (що так чи інакше пов'язане з землеробством) і мігрувати в інші краї: на Балкани, Кубань, Близький Схід, Алтай, Індію тощо: «...і пішли ми на землю іншу і там утримались» (ВК, 6е).

Коли стався землетрус в Пенджабі, то громада прийшла до досвідченого мудрого чоловіка Орія і почала переконувати його очолити повернення на Прабатьківщину. І він згодився, виторгувавши собі та своїм синам статус царя. Повернувшись на Прабатьківщину та об'єднавшись з місцевим населенням, вони відчували дискомфорт від різної системи влади. Якраз це змусило їх розійтись: виборний князь Кисько відійшов у пониззя Дніпра і заснував місто Луг, а цар Орій відійшов у голий степ і заснував місто Голунь[7].

Авторитарна влада царя Орія швидко консолідувала в єдину державу Русь все населення від Дунаю до Воронежа і від Дону до Карпат. Наступний цар, син Орія – Кий вже займався розширенням держави, здійснюючи походи на північ, зокрема, до волзьких болгар. Однак демократичні традиції залишалися сильними. І як тільки син царя Кия – Лебедян виявився недолугим, традиційні демократичні принципи в Русі були відновлені: «В ті часи, після Кия, князями обирали багатьох отців, а князі окремі і всякі після князювання ставали на вічі простими мужами. І так ставала земля розквітлою, і вибрані князі дбали про людей...» (ВК, 37б).

Безперечно, що основною консолідуючою силою наших предків були руси. Повернувшись з вавилонського полону і об'єднавшись з земляками, що повернулися з Індії, вони визнали Орія за царя. Спільно з місцевим населенням почали будувати державу Русь. І ця держава об'єднувала всі споріднені племена, що визнавали Землю Руську своєю Батьківщиною. Це вони пам'ятали свою двадцятитисячолітню історію, і це вони стверджують, що розбудовували і захищали свою країну впродовж півтори тисячі років від Кия, до варягів: «І так усі тисячу п'ятсот літ, як ведемо численні війни і битви, і живі-таки завдяки жертві юнацькій і дівочій» (ВК,7б). Завдяки такій жертвості руси відтіснили своїх ворогів, закріпили за собою свою землю, захищаючи її від ворогів, утверджуючи своє право на існування та на свою державу. Здавалося б, все мало бути добре. Але ця держава була демократичною, як тепер кажуть, зі слабкою вертикаллю влади, в якій старший князь був потрібен лише для ведення бойових дій.

Абсолютна влада монарха накладає жорсткі (іноді жорстокі) рамки на поведінку мешканців країни, прискорюючи не лише їх консолідацію, і й прискорюючи їх однотипність. Є такий досвід у світі. Так, Мойсей, водячи своє плем'я сорок років по пустелі, влаштував відбір, знищуючи тих, хто не підкорявся його владі, проявляв вільнодумство чи не узгоджував свої дії зі владою. Або в Китаї за імперії Цінь китайці перебували в таких жорстоких рамках, що після цього всі стали одягатися в однакові халати і підперізуватися поясами з однотипними вузликami. І навіть вже цим стали впізнаваними серед інших народів світу. Недолугість спадкоємця Кия – Лебедяна призвела до відновлення демократичного устрою впродовж наступних півтори тисячі років. З одного боку це добре, бо в демократичних умовах та ще й за відсутності рабства людина повноцінно розвивається, досягаючи своєї мрії, і творить врівні з богами. Саме тут сформувався наш менталітет: незалежність в судженнях і поступках, власний погляд на життя, творчий

підхід до життєвих проблем, хазяйновитість (як відзначає Геродот: «вони сіють різне зерно, мають садки та городи, які тримають завжди в чистому та гарному вигляді») та багато іншого, що відрізняє українців та робить їх впізнаваними серед різних народів світу. Перехід до демократії вивільнив творчу енергію людей, розбудив їх прагнення до слави і багатства. І про їх успіхи свідчать скарги в могилах того періоду.

Але зникнення абсолютної влади виявило тенденцію і до негативних явищ. Почала занепадати держава. Кожна громада, кожен рід, кожне плем'я почало вирішувати свої питання незалежно від інших (сьогодні це явище назвали б сепаратизмом). Особливо це проявилось (і оскільки це відомі факти від Геродота, то з допомогою них краще пояснювати) під час походу перського царя Дарія. Оця демократична Русь не змогла об'єднати свої зусилля, не дивлячись на загрозу поневолення. І дійсно, а як віче однієї громади може змусити віче іншої громади прийняти потрібне рішення? Неймовірно – доводилося заманювати персів на територію інших родів, щоб змусити їх прийняти рішення боротися проти персів! А дехто говорив приблизно так: «Це ж ви ходили в Персію і захопили Мідію. Тепер перси вам мстять. А ми тут при чому?». І лише відвага, героїзм і самовідданість окремих родів дозволив реалізувати партизанську тактику і змусити персів утікати. Ослаблення центральної влади, фактично її відсутність у мирний час, мала фатальні наслідки. Навіть ім'я держави Русь іноді зникало. У «Велесовій книзі» показано механізм зміни назви спільноти. Протягом багатьох віків існував родоплемінний устрій. Кожен рід обирав собі князя. А для воєнних походів та оборони обирали старшого князя, який керував союзними військами на випадок війни. І тоді все об'єднання іменувалося ім'ям того роду, з якого походить старший князь. Про це неодноразово згадується у «Велесовій книзі»: «Так ото руси вибирали князів своїх. І ті од родів своїх, і роди дбали про плем'я: кожному князі свої. А із князів вибирали князя старшого, і той вів до битви» (ВК,23). «і були ми кравенці і сківи, анти, руси, боруси, і сурожці. І тако стали діди русове» (ВК,7є). «Се бо антами були по руськолані, а раніше були русами і лишилися ними» (ВК. 24б). **«І всяк рід називався іменем своїх родичів, які правила, і звідки прийшли ... також»** (ВК,6а). А назва держави Русь закріпилася очевидно тому, що плем'я русів було більш войовничим, мало більший досвід та військовий талант, а їх представників частіше обирали старшими князями. І тому вже з тих часів назва «руси» відносилася не лише до представника племені русів, а й до представника всього родоплемінного об'єднання.

Слабкістю держави почали користуватися вороги. Спочатку Київ захопили хозари, потім почали нападати римляни, потім готи. Потреба в консолідації, спільній боротьбі проти ворогів привела до усвідомлення необхідності укріплення центральної влади. До оборони землі потрібно готуватися заздалегідь, а не після того, як вороги вже напали. Оце усвідомлення більшості окремих родів і племен Русі реалізувалося в створенні Антського Союзу. Антський Союз – це та сама Русь, в якій більшість самоврядних, автономних одиниць вирішили укріпити центральну владу, обираючи головного князя не лише у випадку небезпеки, а постійно, додавши йому прав і можливостей. Антський Союз утворили ті ж складові частини, які утворили Русь Орія і Киська: руси, дуліби, бойки, кравенці та ін., які усвідомили, що їх державі потрібна сильна центральна влада. І це дало свої результати. Руси не лише визволилися від готів, але й витіснили їх в Європу. Успіхи держави були настільки вагомими, що це зафіксовано навіть у творах візантійських авторів. Бурхливо розвиваючись, анти стають могутніми і погрожують Візантії і Риму.

Слід звернути увагу на те, що ніде не згадується про роль Києва за часів Антського союзу. Це пояснюється тим, що Київ не був тоді столицею. І хозарське ярмо і Антський союз по часу існування припадають на той період історії України, коли в русів вже не було царів. А будь-якому князеві, якого обирають на рік, не спаде на думку завдання розбудовувати столицю. Столицею в той період могло бути будь-яке містечко, чи селище, де знаходилася резиденція обраного князя. Це підтверджують і записки Пріска, що супроводжував посольство Максиміна до антського князя Гатила. Ця зустріч відбувалася в невеличкому селищі – резиденції Гатила.

Проте підсилення центральної влади, зосередження повноважень в одній, нехай і виборній посаді князя, привело до іншого негативного наслідку. Великі повноваження антським князям надавалися для ефективної оборони країни. А тепер ніяке віче не змогло стати перешкодою князю у його прагненні здійснювати завойовницькі походи. Бо завжди можна доказати, що потенційного ворога легше перемогти в його колисці, поки він не підготувався, а не тоді, коли його війська вже будуть стояти на порозі. Похід князя Гатила до Риму був успішним. Але Каталаунська битва, смерть Гатила в Бургундії та імовірно продовження участі в подальших подіях**, призвела до втрати (для Русі) величезної кількості антів репродуктивного віку. Переселення борусів та виснажлива війна з аварами привела до захоплення влади варягами.

Встановлення монархії династії Рюриковичів – це не просто зміна влади. Потрібно було змусити все вільнолюбне населення України-Руси забути, що півтори тисячі років до Рюрика князів обирали щорічно. Змусити згодитися на успадкування влади. Інакше кожен рід міг зробити з князем те, що древляни з Ігорем. Змусити вільнолюбний народ визнати спадкову владу Рюриків можливо було лише терором. Допомогти

утвердити спадкову князівську владу нової династії князь Володимир покликав християнство. І не солодкі співи у храмах стали основним критерієм при виборі нової релігії князем Володимиром, а християнський постулат: «всяка влада – від Бога!». Ми всі знаємо, як християнські монахи знищували пам'ятки писемності та культури індіанців Америки, але вже ніколи не дізнаємося, як знищувалися волхви та їхні книги. В результаті християнізації писемні пам'ятки винищені, а християнські свята накладлися на землеробський календар слов'ян. Утверджуючи свою династію, Рюрики стерли з пам'яті народу його прадавню історію. І тюки, в які були запаковані книги бібліотеки Ярослава Мудрого, були просмолені не для того, щоб вони не зіпсувалися від вологи, а для того, щоб краще горіли. Єдиною офіційною історією стала написана монахом «Повість минулих літ», в якій вся двадцятитисячолітня історія Руси підмінена біблійною легендою про Ноя. Проте ще залишався фольклор і людська пам'ять....

Не слід розглядати становлення нації як одномоментний акт. Ми всі були

** мається на увазі Одоакр

свідками Революції Гідності, коли українці відчували відповідальність і гордість за свій народ. Але ж ми пам'ятаємо і Помаранчеву революцію, яка дала

можливість обивателям відчувати себе громадянами, а населення – народом якого, правда, вожді віддали в розпорядження кримінальним елементам). А перед цим був 1918 рік і сподівання українців, потоптані армією Муравйова. А ще була Визвольна війна під проводом Б. Хмельницького, яка хоч і не привела до самостійності нації, але й не дала можливості викреслити українців зі списку націй світу. Так от всі ці спроби були спробами відновити повноцінність української нації як рівної серед інших народів. А сформувалась українська нація (політична) з етнічних племен, яких об'єднали руси під проводом царя Орія у середині VII ст. до н. е. в державу Русь. І ця держава проіснувала від Орія послідовно у вигляді:

- монархії династії Оріїв (з середини VII ст. до н.е. до 575 р. до н.е.) зі столицею в м. Голуні, потім в м. Києві;

- демократичної родоплемінної держави, в якій кожного року обирали старшого князя (з 575 р. до н. е. до 270 р.), де столицею могло бути будь-яке селище, де мешкав обраний князь;

- Антського союзу племен (з 270 р. до захоплення варягами Києва) – держави з попереднім устроєм, але підсиленою владою старшого князя.

Україна не колонізувала свій субетнос. Півтори тисячі років від монархії Орія до монархії Рюриків Русь існувала як демократична родоплемінна держава в умовах, коли наші предки жили вільними від рабства людьми [6], обираючи та знімаючи керівників своїх; в умовах, коли найбільшими цінностями були свобода, честь і справедливість. Демократичне влаштування при слабкій центральній владі створили всі умови для розвитку місцевого самоврядування (аж до відокремлення, як це зробили ще венеди, а перед нашествиям аварів – бурси), для розвитку етнографічних груп населення, їх оригінальної самобутності настільки, що вони й сьогодні є окрасою українського етносу.

Українці – спадкоємці прадавньої культури русів (і племені, і спільноти). Все-таки, потрібно віддати належне духовним провідникам нації, які, не маючи змоги оборонитися (і, щоб не розчинитися русам «среди русских»), стали ідентифікувати себе українцями, після того, як назву руси привласнили собі сусіди. Так, ми і сьогодні – руси. Але заявляти це сьогодні, не маючи згуртованості і, відповідно, сильної держави – це дати в руки Росії додаткові можливості відновити імперію в межах колишнього Радянського Союзу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Велесова книга – елемент культури українського народу: матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Велесова книга – елемент культури українського народу» (30 листопада 2013 року)/упорядник І.П.Юшук. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 44 с.
2. Велесова книга (історико-лінгвістичне дослідження). Монографія / Таранець В. Г. – Одеса: Вид-во КП ОМД, 2015. – 173 с. – 150 екз.
3. Велесова книга: Легенди. Міти. Думи. Скрижалі буття українського народу /Упорядн. Яценко Б. – Індоевропа. – 1995 р. – кн. 1–4.
4. Велесова книга: быль и мифы Славянской цивилизации / Цыбулькин В. В., Сивальнёв А. Н., Сердюченко М. Н. – К.: ЧП Зеленский В. Л., 2016. – 480 с., ил.
5. Паїк В. Корінь безсмертної України і українського народу. – Львів: Червона Калина, 1995. – 238 с.
6. Шпоть О.С. Про витоки української нації – Л. : Благодійний фонд «Україна-Русь» ; К. : ПП «Коронатор», 2012. – 168 с.
7. Шпоть О.С. Більське городище на Сумщині – столиця царя Орія // Сіверянський літопис. – 2011.2. – № 5. – С. 121-126.

8. Facebook. Режим доступу: <http://fakeoff.org/politics/khochesh-uznat-o-planakh-putina-poslushay-savchenko>
9. Facebook. Режим доступу:
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=696701767148437&id=100004258601042
10. Facebook. Режим доступу:
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=691969037621710&id=100004258601042
11. Режим доступу: <http://spadok.org.ua/tavriya/zagadky-glybyn-chornogo-morya>

Алексей Шпоть

К вопросу о формировании украинского этноса

Аннотация: В статье подается проблема (вызванная угрозой дезинтеграции Украины) взаимодействия субэтносов Украины с древнейших времен. Отражен механизм закрепления названия племени «русов» к названию сообщества.

Ключевые слова: субэтнос Украины, русы, дулибы, ильмерцы, анты, борусы, сиверы...

Alex Shpotj

On the formation of the Ukrainian nation

Annotations: The article deals with the interaction problem of Ukrainian sub-ethnoses since ancient times. This problem is urgent due to a threat of disintegration of Ukraine. The article also shows how tribe name "Ruses" become the name of the whole community of tribes.

Keywords: Ukrainian subethnoses, Ruses, Dulebs, Ilmertsy, Ants, Boruses, Sivers...

УДК 930(477)

Василь Хитрук

Троя Гомера найдена в Україні! Сенсация мировой науки!

Анотация: В статті досліджується давнє місто Троя. Етноісторик Василь Хитрук власною аргументацією доводить, що розкрив таємницю тисячоліть. За його дослідженням Троя це Ольвія.

Ключові слова: Античність, Троя, Ольвія, Атлантида, Гомер, Аполлор, американський журнал «National Geographic»; Помилка Г.Шлімана; італійські й американські експерти: Джоакім Латац; Мікаель Сієблер.

Троя міститься близько Тенедоса, коло могили Ахіллеса» (Аполлор). (*Перше дослідження опубліковано понад 20 літ тому в колективній раритетній книзі: Космос Древньої України[5,с.146-155].

Наразі звернемось до ще однієї таємниці світової етноісторії – славнозвісної Трої давньогрецького поета та історика Гомера[3].

Нагадаємо, Троя і Троянська держава укро-скіфів-сколотів проіснувала від початку до кінця II тисячоліття до н. д. Праукраїну часів знаменитої античної Трої або Іліону (Олівіону-Ольвії) автор «Слова о полку Ігоревім» Ходина називає «Землею Трояна», шлях на полудень як історична згадка – «Тропою Трояню». Це просторові координати. Часова координата одна-єдина, та й то невизначена: «Часи Трояні».

З твору Ходина можна збагнути, що «Даждьбожі внуки», тобто українці тієї історичної доби сумують за тими давніми часами, за тією колись квітучою «Землею Трояню», столиця якої стоїть на «Тропі Трояній». Тропа – це образне багатозначне поняття: Шлях, Дорога, як земна, так і небесна. З півночі на південь тече шумководий Дніпро-Славутиць. Водна тропа, по берегах якої тропа звірина, тропа людська, тропа кінна, волова, колісничка... З півночі на південь проходить і небесна тропа - Чумацький Шлях, Молочна Ріка Космосу. Де ж як не під нею бути Тропі Трояній, Землі Трояній і Столиці Трояній[5,с.146-155].

Ще однією крайньою водною тропою виступав Дністер. Серединою Землі Троянської протікає річка Бог (нинішня неісторична назва Південний Буг) – первісна Ганга, Мати річок Земної кулі, звана в ті далекі античні часи Гіганісом або Гіпанісом. Ріки Бог, Славутиць і Тірас-Дністер утворюють географічне Світове Дерево України і геродотової Гіллеї, званої також Гівлеєю, Івлією. Іва – головне дерево, яким обсажені всі ріки Праукраїни[5,с.146-155].

Сьогоднішня Вкраїна ще якось дихає саме завдяки своєму священному дереву, яке має здатність очищати болота, воду рік, ставків, джерел і повітря.

Навіть лісники й біологи про це майже нічого не знають. Це ж стосується й екологів.

Тільки простий український народ після Вербної неділі щороку традиційно втикає мільйони вербових гілочок у береги своїх річок. Бог-Тато та Дівиця Десна народили Сина і назвали його Славутицем...

Св. 1. о. Білий, Кінбурнська Коса, місце поховання Ахіллеса.

Св. 2. Панорама міста Троя над лиманом і морем.

Отже і столиця цієї загадкової Землі Трояні має бути десь на Тропі Трояній, тобто на шляху, який веде на Полуденну Україну, куди все тече. А все не тільки тече, а й міняється. Колишні столиці – величезні

праміста, яких не знало ні Дворіччя, ні Єгипет, ні навіть Індія – нині покриті землею, глиною, піском. Особливо змінні назви столиць. Так нинішнє місто Керч – це давній античний Корчев і ще раніший Кору або Кур – прастолиця царства знаменитої королеви Кори і короля Куру – родоначальника двох найбільших і найдревніших у Європі й Азії народів – українського та індійського. А скіфський Пантікапей, Панті й Ганті та Боспор – це столиця Боспорського царства від Боспору до Боспору. *Коментарій автора подається косим курсивом: (від керченської протоки, до боспорської протоки), а за античними письменниками, від панування древньої могутньої боспорської династії спартокідів, інколи називали «Матір'ю Спарти». Саме звідси почалась міграція спартанців на Пелопоннес, які згодом утворили знамениту могутню і справедливу державу Спарта*[5,с. 46-155].

Ще більше іменних топонімічних перетворень зазнала наша древня столиця Скіфів, знаменита Ольвія-Троя. Від якої за роки володарювання «великих» народів-братів-вовків, то ж мовиться, як від тієї кози з української народної казки, залишились тільки ріжки та ніжки. У часи Геродота це Ольвіон або Олівіон, у часи Ефора – Бористен, у часи Гомера – Іліон або Троя, як і в часи латинського поета-етнолога Верджіліо – це столиця славнозвісної держави Тео-Укрії, Троя, яку населяли «теукри», тобто «божественні укрито-українці». Так вже Вергілій у 2 ст. до н. д. асоціював троянців з укрями, [7,с.134] яким Троя належала, вони її будували, прикрашали Храмами Аполлону, Деметрі, а точніше Деметрані (Королеві Сіті). Більше того, саме Троя була столицею могутньої укро-скіфської держави Те-Укрії. Отже, логічно-історично мислячи, Троя аж ніяк не могла бути десь далеко від свого народу тео-укрів або теукрів. Більше того, навіть «Іліада» Гомера чітко позиціонує битву за Трою не в Егейському морі, а саме в Чорному морі, адже ахейська ескадра після того, як запустила підступний проект «Ахейського коня» (а не «троянського», як пишуть усі), сховалась за косою острова «Тенедос», який розміщений у дельті Славутича, Бога і Чорного моря. Це ще одна потужна географічна координата розміщення Трої на березі Чорного моря і саме в Античній Україні [5,с.146-155].

Отже, знаменита тисячекрат шукана там і сям та так і не знайдена (до 1992 року!!) святуюрінна Троя – столиця Землі Троянської, розташована якраз на Тропі Трояній «з варяг у греки» і є українське пра-місто Троя - нинішня Ольвія у Миколаївській області, на правому березі річки Бог, на північному березі Чорного моря. Предків українців називали також мелісітами, а Ольвію-Трою – Мелісополісом. Від меліси – улюбленого бджолами цвіту. Мелісою називали навіть саму бджолу та царицю бджіл – Цар-Матку! Отже, це був бджолиний народ, що займався «промислом божим», себто історичні «улиці» «Повісті Враменних літ» [5,с.146-155].

Може виникнути запитання: а що говорить з цього приводу радянська археологія? Ця наука зберігає нейтралітет. Напевне, за аналогією до предметів, викопаних із землі. Не біда! З-під уламків стародавньої плінфи і цегли ними видобуті дорожочні докази Трої, оспіваної кімерійцем Гомером-Кімером. Зокрема, шматки пергаменту з уривками «Іліади». Хоча й «Одісея» також не раз повертається до Іліону-Олівіону. Це ще один доказ того, що вже від часів кімерійців і скіфів колесо Історії крутиться навколо Трої і Чорного (тоді Уксинського, гр. Евксинського) моря. *Музо, повідай мені про бувалого мужа, що довго Світом блукав, священну столицю троян зруйнувавши...* [3,с.5].

Так розпочав свою другу поему божественний Кімер, ім'я якого пізніші античні письменники і тлумачі передавали як Гомер[3,с.6].

Св. 3-4. Національний історико-археологічний Заповідник Ольвія-Троя, с. Парутіне, Миколаївської області, Україна.

А події і першої, і другої поем Гомера відбуваються саме на території Древньої України. Це видно з того ХТО гнав Одиссея після того, як він придумав підступного егейського коня. Щей й досі в Україні ходить такий вислів: «встругнути коника», тобто придумати і здійснити якусь погану витівку. Так хто ж той Володар краю, котрий примусив блукати «відважного» грецького героя? [5,с. 146-155].

Св. 6. Заповідник Ольвія. Артефакти часів Трої.

Св. 5. Золоте кільце цар-матки – Цариці-Матері троянців-уличів (символ – бджола-матка!)

А Посейдон із тризубцем – Володар рік і морів за античною традицією є охоронцем Атлантиди-Лавантиди або Лаведії, тобто земель північнопричорноморської акваторії[2,с.16-18].

Тоді всі богове йому співчували, Крім Посейдона,- гнівом його Одисей богорівний Вічно був гнаний...

Ще раніше, за Платоном, він виступає як головний Бог-Покровитель розкішного допотопного краю блаженства – славнозвісної східної Атлантиди. Вона містилась у Гіпербореї – країні Атланта і його доньки Атлантиди. Красуня, зустрівши Одисея, прагне ласками і хитромудрим словом привернути його на сторону переможеного народу:

Згубного донька Атланта, що глиб увесь знає на морі, Й сам міцними плечима тримає стовпи височенні – Ті, що і небо навколо, і землю усю підпирають. В смутку затримує там бідолаху Атлантова донька [3,с. 6].

От коли можна і треба вигукнути: «Еврика!» Рідкісний випадок: пошуки одного міста чи країни приводять до іншого відкриття! Себто клубок пряжі Аталанти, мов чарівний Колобок, узяв правильний, єдино вірний напрям, і на його шляху засвічується не одна чарівна свічка Істини. За першою йде друга, третя, десята. Так і в нашій мандрівці за чарівним Колобком наукової думки. Коли засвітився бакен Трої, за ним тут же спалахнув сигнальний вогонь, який сам собою говорить: ви на вірному шляху! Шукаючи Трою, ми натрапили на слід Атланта й Аталанти, а, отже, й самої Атлантиди! Атлант був царем Атлантиди, Кий – міста Києва, Менал – Мени, Корпин – Корпат (Карпат), Кавкон – Кавказу. Ряд можна продовжувати до нескінченності. Викрадення греками скитянки Елени, через яку розпочалася Троянська війна, - метафора, колосальнішою за яку не знає навіть авангардне мистецтво ХХ століття. Викрадення Елени - це викрадення е л л і н і з м у старої пелазго-скіфської Еллади, що містилась у стародавній Лаведії (Аркадії) – нинішній Україні. Отже еллінізм – українське, а точніше, праукраїнське явище! Прояснити питання допомогла б родословна першопредка еллінів – царя Елата. У царя Аркада та його жони Леаніри (Лані) народився перший син. Вони назвали його Елатом. Так пише Аполлодор – письменник-енциклопедист античного світу. Другий син звався Ахвідом (гр.Афідом). Ось між цими двома синами й була поділена земля, але вища влада дісталася Елату. «Цар Орихтоній (гр.Ерихтоній) – це цар Ор-Автохтон (-хтоній) – родив могутнього Троя, Троєм даровані світу ті три знамениті сини: Іл (звідси й назва «Ілліада» та Ілліон-Троя), Ассарак і молодший Ганімед, небожителю рівний. Істинно був на землі він прекраснішим з-поміж людей!» [1,с.67].

Св. 7. Царський курган у Іліоні-Трої-Ольвії (Україна)

Так об'єднуються в часі і просторі два епоси – давньоукраїнське «Слово о полку Ігореві» з його «віками Трояна» та пелазго-етруська (*кімерійська*), тобто праслов'янська «Іліада». *Навіть у самій назві Іліада вже звучить словотвір Еллада!* Адже основу одної та іншої назви складає корінь Лада – Головна Богиня скіфо-слов'янського пантеону.

Отже Трою та її державу Гомер асоціює з Елладою.

Чому ж так сталося потім, що в світовій книжності та історії запанувала одна «істина» - істина «Навпакитики»? Історія трактувалася навпаки. («Навпакитика» - назва книги одного зі скіфських письменників та істориків з милозвучним ім'ям Паніасад).

Відтоді й почалися всі біди праукраїнської та й зрештою, всеслов'янської та й європейської історії і культури. З падінням Трої почалась деградація не тільки старукраїнської трипільської культури, а й різке падіння усієї світової історії та культури.

Спроба збудувати азіатський варіант Іліону-Олівіону – Вавілону закінчилась трагічно для цілого Вселенства – люди перестали розуміти одне одного.

Джерела єдності, доброти, моралі, краси, любові, джерела людяности були втрачені. Як і всяка святість. Настали чорні часи. Почалася перша в історії «холодна війна», спрямована передовсім на знищення книжок, апокрифів, рукописів, пергаментів, бібліотек, вогнищ стародавніх культур Вселенної. Прадревня скито-таврійська бібліотека Фулу (нинішній Чуфут-Кале в Криму) була перевезена до єгипетської Александрії. Ось чому всіх учених світу скарги цієї «грецької» бібліотеки ставили буквально в глухий кут: книги були написані якоюсь «негрецькою мовою»... Так, це була, як виявилось пізніше, справжня скитська мова, якої нібито «не існувало»... «Не існує» нібито й сьогодні. Бо й понині наука не позбавлена лже-істини фарисеїв, для яких не було і не є нічого святого. Сівіліні книги були приховані. Більшість із них знищена, спалена іудео-християнською інквізицією, переписана на чужинецький лад. Люди-Оси спочатку теоретично розправилися із Людьми-Бджолами (Медами), а невдовзі розпочали тотальну війну зі Вселенським Альтроєм[5,с.146-155].

Одним із перших удався до депортацій перський цар Ксеркс. Його наступник Дарій, захопивши столицю медів Мелітополіс-Ольвію, прилегли села і міста, посадив наших пра-отців на тисячі гарб та колісниць і переселив... аж у Середню Азію. Уктрія-Бактрія – це колишні укри-троянці Трої! Потім були походи на «божі народи» закутих у залізо легіонів Олександра Македонського. Перший свій бій він розпочав, з ...медами! Його легіони стояли в Полтаві, Мелі, Переяславі, Корсуні, Чернігові, Ольвії.

Так само, як пізніше легіони Петра Першого, Катерини II, Олександра I, Миколи II, Леніна-Сталіна... Духовно-культурний геноцид, розпочатий фарисеями в далекі біблійні часи, по суті довершений у XX столітті тотальним геноцидом, спрямованим саме на знищення українців. XX вік дав для українства кілька нових видів геноциду – біогеноцид голодоморів, «братоцид» громадянських воєн, розпочатих революцією 1917 року, чистий геноцид репресивної «єри» 30-40-х років, депортоцид, дружню асиміляцію... Не треба скидати з рахівниць історії й війноцид (Фінська, II світова, Японська, Афганістан, Сучасна війна з Московією (РФ) [5,с.146-155].

Сатанинський План Антихриста втілений 1986 року в Чорнобильській катастрофі, що передовсім впливає на гени. Так ми впритул підійшли до дійсного геноциду в повному сенсі цього слова. А ще відірваність кращих людей-українців від корінної України і т.п. [5,с.146-155].

Навіть наведених історико-літературних джерел досить, щоб науково-вагомо проголосити: ІСТОРИЧНА ТРОЯ ГОМЕРА ЗНАЙДЕНА!! Так, коли шукати сліди архаїчної еллінської писемності, літератури, мистецтва, мітології, епосу так званої Медіатерри або Серединної Землі (як не точно перекладають цей термін сучасні вчені та тлумачі – точніше: Земля Медів або Центральна Земля, Осердя Землян, Гартленд, Прабатьківщина Землян), то тут, звичайно, ніяк не обійтися без нинішньої України, її міст, території, акваторії. Ось як писала про Україну видатна іспанська письменниця **Ель-Кармен-Альфонса Фернанда-Естрелья**. Знана під іменем **Наталени Королеви**: *«Україна ж є для мене куточком грецької Аркадії – країни Псіхе-Аркадійки, - в якій залишилось, може, більше відгуків Еллади, як у сучасній Греції, на яку різні нееллінські впливи поклали свою патину. Може я помиляюсь? Що ж – errari humanum est»* [4, с.47].

Так, людині властиво помилятися, але тут геніальна інтуїція чарівної жінки-письменниці була на висоті. І вона справді не помилилась: Україна – це «Спляча Королева», що чекає вірного Лицаря, котрий, не побоявшись зубатих драконів її величності Ортодоксії отих імперських культштрейхбрехерів від науки, добереться до істини і зірве сонне покривало «Сплячої Королеви», подарувавши їй живий подих вібрацій чистої Любові.

Помилка західних археологів, палеографів, дослідників античності в тому, що славнозвісну Трою вони шукали винятково в Малій Азії. Несподівано, але закономірно вона знайшлася в Україні, тобто на іншому березі вселенської історії. Тепер ми, нарешті, зітхнемо: **ГОМЕРОВА ТРОЯ ЗНАЙДЕНА!**

Св. 8. «Тропа Трояня» - брукована дорога у Трої (нин.Ольвії)

А що з цього приводу говорять римські письменники? Їх, як виявилось, також (як нині вас) дивує одна важлива обставина: вся Ольвія знала «Іліаду» Гомера напам'ять! Навіть грубих солдатів-римлян вразила дивовижна обізнаність ольвіополітів з прекрасним божественним епосом Гомера. Римські письменники зачудовано відзначали, що не зустрічали жодного ольвіополіта, котрий не знав би уривків «Іліади» напам'ять. Гекзаметри народного аеда кімерів засвоювалися самими украми-кімерами з пелюшок. На вулицях Ольвії пандіти: гусярі та лірники, виспівували медвяно-текучі рядки античного давньоукраїнського національного мелосу, довжина хвиль котрого за ритмом збігалася з довжиною хвилі безмежного і вічного в своїй красі Чорного моря.

А самі греки? Чи співали вони «Іліаду» Гомера? Ось що про це пише **Геродот**. Тиран Афін (Атен) Клісфен забороняє рапсодам співати пісні Гомера, бо там, за його словами, які наводить Геродот, «прославляється Аргос і Аргосці». Аргосом у ті часи називалась Лаведія або Арійська Аркадія – славнозвісна земля «богів і героїв[2,с.255]. Зачароване «Троянське Коло» замкнулось. Дорогою до таємничої Трої ми не тільки нічого не розгубили, а, здається, дещо й знайшли. Принаймні, гадаємо, молода українська етнологія, що тільки-но спинається на ноги, більше ніколи не впустисть у свою святая святих – історіософську, етнологічну святиню егейського коня обману і фарисейства. Обману подвійного, за яким навіть того зловісного егейського коня перехрестили на «троянського коня». Ніби це троянці егейцям (а не навпаки!) підсунули обманного коня, який, як ми знаємо з «Іліади», став призвідцею загибелі Трої і троян, а разом з ними й Землі Троянської[5,с.146-155].

Св. 9. Могутні мурі Трої.

Св. 10. За традицією скіфо-слов'янського Ладомир'я кожна столиця мала місце для вічного вогню. Квадратові каміння призначені для сидіння Троянців навколо Вічного Вогню.

Св. 11. Троянський куманець у чисто українському стилі.

Св.12. Традиційний для Північного Причорномор'я і Ладомир'я – головної релігії укрів-троянців-скіфів. Храм Деметрані-Сіти, біля Неї – її син Лав – засновник Лаведії-Славії.

Отже, ТРОЯ ЗНАЙДЕНА! Це НИНІШНІ рїни міста Ольвії, недалеко від міста корабелів Миколаєва на річці з історитко-географічно-етнічною назвою – Бог (нин. Півд. Буг). Народ, що «з Нащада Світа», як співається в одній стародавній українській колядці, мав свого Бога, якому поклонявся щиро і природно, як ріці, як воді, як колоскові пшениці, як квітці, як зорі на небі. Нарешті, слова античного мітографо-енциклопедиста стародавнього світу **Аполодора** переконують навіть найзавзятіших скептиків. Винесені на початок глави як мотто, вони дають точні географічні координати розміщення знаменитого Іліону Гомера: **«Троя міститься близько Тенедоса, коло могили Ахіла»**[1,с.98]. Нинішня Тендерівська коса на межі Миколаївської та Херсонської областей у гірлі Бога і Славути, що зливаються в одне русло з морем, аж ніяк не може бути десь далеко, як і могила Ахіллеса, учасника боїв біля стін Трої. Його поховано біля Трої в українському степу, **на острові Лавка, нині Левка**, якого досліджують сучасні українські археологи не один десяток літ (археологами знайдено могилу і алтар Ахілеса, на якому виявили багатий скарб монет, що поклонники, за слов'янським українським звичаєм залишали на алтарі). Могила і алтар Ахілеса лежать на острові Левка, коло столиці скіфів Ольвії-Трої, у самій дельті Бога і Славутича, трохи нижче від міста Миколаєва. Так, Троя знаходиться на Тропі Трояній у Землі Трояній. Саме так, як писав Ходина, автор «Слова о полку Ігоревім». У гуслистих струнах нашої Етноісторії бринить віковична пісня Істини, Правди і Краси. Прислухаймося ж до них усією нашою душею – тоді й відкриється Зелена Брама власної мудрости і добродіє. *Еврика! Сказали б закордонні вчені. Але не всі. Один англійський дослідник вхопився у неоконкретний вираз автора першої публікації 1992 р. і подав його як істину в останній інстанції. Ось цей вираз: «Так-так, знаменита тисячекратно шукана та так і не знайдена святотуринна Троя – столиця Землі Трояної, розташована на Тропі Трояній «з варяг у греки». Малось на увазі що так і не знайдена до 1992 року! Автор вклав у текст одне, а англійський українознавець чомусь зрозумів зовсім протилежне! Очевидно для нього був би шок визнати, що насправді Троя була на території України! Після всіх статей про відкриття Г.Шлімана Трої на Анатолійському узбережжі Турції, він очевидно не намірився визнати, що Троя – це Україна. І зробив однозначний висновок: Троя «так і не знайдена!» Але всі факти, історична логіка, весь дух дослідження тоді ще молодого вченого, говорять про те, що Троя таки знайдена тут, в Україні ще у 1992 році!! З тих пір, коли вийшла дана розвідка минуло більше 20 літ. Але віз і нині там. Саме тому автор вирішив подати доповнену новими науковими дослідженнями світових учених-експертів, абсолютно нову версію статті до журналу «Українознавець». Даний матеріал – ключовий не тільки для дати відкриття справжньої Трої, а й кардинальний для всієї української та світової археологічної, історичної та етнологічної й культурологічної наук. Ольвія-це той тризубий ключ яким відкривались усі торгові і морські шляхи. Цим ключем дійсно відкривався «шлях із варяг у греки» і навпаки*[6,с. 14-15].

Більше того, як виявилось, автор цієї розвідки замість однієї мимоволі відкрив аж дві таємниці стародавньої етноісторії. Вперше відкриття Української Трої і Вперше відкриття Староукраїнської держави і цивілізації Атлантиди! Правда, Атлантида у 1992 році була відкрита мимохідь. І тільки тепер, рівно через 20 літ, у 2012 році у книзі «Золота Булава», підтверджена й відкрита знову по-новому на більш фундаментальному науковому рівні. Бож правда, як олива на воду, завжди вийде на світ божий. Троя та Атлантида історично і генетично державотворче взаємопов'язані між собою. Троя виступає спадкоємницею Атлантиди, Припонтиди і Трипілля як Земля Трояня. Усі історичні та мистецькі музеї Санкт-Петербурга і Москви буквально завалені артефактами достеменною Трої, вивезеними багатьма археологічними експедиціями Російської Академії наук[7,с.6-15].

Св.13. Музейні експонати Трої-Ольвії.

Протягом останніх 200 літ копали і перекопували Ольвію сотні експедицій! Археологічні, палеографічні та мистецькі артефакти потрібно по-новому проаналізувати і віддати належне генію багатьох поколінь українців-троянців-теоукрів, що творили це диво - Європейську цивілізацію, мистецтво, культуру і духовність, яку ми маємо сьогодні. Трої присвячено тисячі книжок дослідників з усього світу. Переважна більшість національних історій, газет, журналів, енциклопедій, в т.ч. й Вікіпедія помилково називають ім'я Г.Шлімана першовідкривачем Трої. Але це далеко не так. Який же сьогоднішній висновок офіційної світової науки щодо відкриття Трої Г.Шліманом? [8,с.14-15].

Св.14. Ось вона, справжня Троя Гомера! (нин. Ольвія). На думку експертів, це було гігантське на ті часи (II тис. до н.д.) столичне місто-сіті, що нараховувало від 15 – 20 тисяч душ.

Найбільш авторитетний серед науковців – істориків, археологів і культурологів американський журнал світового рівня **“National Geographic” Italia. Agosto, 2004.** майже повністю присвячено Трої. Автор привіз його з собою в Україну з Італії. На обкладинці журналу видруковано: **«TROIA. LA VERA STORIA» («ТРОЯ. ІСТИННА ІСТОРІЯ»)**, як аванпост інших текстів дослідника Мікаеля Сієблера **«TROIA», «L'ERRORE DI HENRICH SCHLIMANN» («Троя», «ПОМИЛКА ГЕНРІХА ШЛІМАНА»)**, **«L'ENIGMA DI TROIA RIMANE IRRISOLTO» («СЕКРЕТ ТРОЇ ЗАЛИШИТЬСЯ НЕ РОЗКРИТИМ»)** та ін.. Те, що знайшов Г.Шліман, як виявили італійські й американські експерти, *«in realta appartenevano a un insediamento di mille anni piu antico» («в реальності артефакти, знайдені Г.Шліманом, належали до культурного шару на тисячу літ старшого» за Трою)*. Золотий скарб, що знайшов Г.Шліман складався переважно з дрібноти, за винятком двох-трьох більших об'єктів. Це не могла бути Троя ні за розміром міста, ні за кількістю знахідок. Такий остаточний висновок експертів. Проф. Докт. **Джоакім Латац**, грекознавець університету Базилеї, Італія, є найбільшим експертом у всьому світі стосовно всіх гомеричних справ. Він здійснив спеціальні експедиції в Турцію і Грецію[5,с.146-155].

І ось висновок світового рівня ученого, як і багатьох інших експертів однозначний: «Генріх Шліман помилився. Таємниця Трої залишається не розкритою»[10,с.3-27].

Ці рядки найвизначніших експертів-троезнавців Італії та світу були опубліковані у 2004 році. Прошло 13 літ з тих пір. Але наукові відкриття не мають закритих тем і нерозкритих таємниць стає дедалі менше і менше. Тож українознавча наука України, зокрема, автор даної статті, залишає за собою спадкоємне право на авторство наступних фундаментальних відкриттів XX і XXI століть, яким присвятили своє життя і творчість тисячі дослідників у всьому світі[9,с.12-14].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Аполлор. Мифологическая библиотека. - М.,1985.
- 2.Геродот. История. - Л., 1972.
- 3.Гомер «Ілліада і Одиссея». - К., 1992.
- 4.Королева Наталена. Легенди Старокиївські. - К., 2003.
- 5.Хитрук Василь. Українська Троя. - Космос Древньої України. - К., 1992.
- 6.Хитрук Василь. Золота Булава. - К., 2012.
- 7.Vergilio P.-N. Eneide. - Milano, 1987.
- 8.Micael Siebier «TROIA», «L'ERRORE DI HENRICH SCHLIMANN»/ National Geographic. - Milano, 2004.
- 9.-Micael Siebier «L'ENIGMA DI TROIA RIMANE IRRISOLTO»/ National Geographic. - Milano, 2004.
- 10.National Geographic. - Milano, 2004.

Василий Хитрук

Троя Гомера найдена в Украине! Сенсация мировой науки!

Аннотация: В статье исследуется древний город Троя. В. Хитрук считает что Троя - это Ольвия.

Ключевые слова: Античность, Троя, Ольвия, Атлантида, Гомер, Аполлор.

Vasyl Hytruk

Troya Homeric found in Ukraine! Error heinrich schliemann!

Annotations: Troy. Mystery revealed thousands of years Ukrainian, Vasyl etnoistorykom Hytrukom. Priority etnoistorychnoyi Ukrainian Scientific American Journal of proved world-class "National Geographic" «L'ERRORE DI HENRICH SCHLIMANN» («ERROR Heinrich Schliemann»), «L'ENIGMA DI TROIA RIMANE IRRISOLTO» («SECRET remain unsolved Troy").

Keywords: Troy, Olbia, American Journal of proved world-class "National Geographic", antychna Troya of Homero.

УДК 930(477)

Kateryna Choronzuk

Українці з Monachium

О оккупации немецкой, трудным wychodźstwie i podziałach emigracyjnych

Streszczenie: W pracy zostały przedstawione fragmenty z wywiadów, przeprowadzonych przez autorkę w czerwcu 2016 roku w Monachium. Wszyscy respondenci to są displaced persons (dipisi) ukraińskiego pochodzenia, którzy po zakończeniu II wojny światowej znaleźli się na terytorium niemieckim. Z różnych powodów nie pojechali oni dalej na Zachód i nie chcieli wracać do ojczyzny. Na początku artykułu autorka wymienia powody, dlaczego wybrała właśnie Monachium za miejsce przeprowadzenia swoich badań. Z wywiadów wynika, że okres życia (ponad 10 lat) w specjalnych obozach, które zostały założone po zakończeniu II wojny światowej, dla wszystkich respondentów był dosyć radosny. Ankietowani opowiadali o antagonizmach polsko-ukraińskich, mających miejsce przed rozpoczęciem II wojny światowej, realiach okupacji niemieckiej, warunkach pracy w obozach w Rzeszy oraz podziałach emigracyjnych.

Słowa kluczowe: Okupacja niemiecka, trudne uchodźstwo, podziały na emigracji, obozy dipisów, antagonizmy polsko-ukraińskie.

W czerwcu 2016 roku autorka odbyła kwerendę badawczą w Monachium, w wyniku której zostały przeprowadzone wywiady z przedstawicielami starszej generacji diaspory ukraińskiej. Głównym celem przeprowadzonych badań było pogłębienie i poszerzenie wiedzy o przyczynach emigracji Ukraińców do Rzeszy w okresie II wojny światowej oraz poznanie ich stanowiska wobec działalności OUN.

Po zakończeniu II wojny światowej we wszystkich strefach okupacyjnych Niemiec znajdowało się ponad 2 mln Ukraińców. W okresie lat 1945-1952 wszyscy obcokrajowcy, którzy tam przebywali, żyli w obozach dla dipisów (displaced persons)¹. W 1947 roku we wszystkich strefach okupacyjnych w Niemczech było 766 takich obozów, z czego w 125 ulokowani byli przede wszystkim Ukraińcy. Jednocześnie Monachium stało się głównym skupiskiem politycznej emigracji ukraińskiej. Na Dachauer Str. 9 miały swoją siedzibę takie instytucje ukraińskie jak:

¹Do 1952 roku większość obozów specjalnych była zlikwidowana, pozostałe dopiero pod koniec lat 50. (Föhrenwald, Wels).

Centralne Przedstawicielstwo Ukraińskiej Emigracji w Niemczech² [12, s. 432], Zagraniczne Formacje Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów³ [16, s. 56], wydawnictwa czasopism „Ukraiński Samostijnik”⁴ [13, s. 143] oraz „Szlah peremohy”⁵ [12, s. 144], Czerwony Krzyż, KODUS – Organizacja Wsparcia Studenta Ukraińskiego [14, s.33] siedziba członków dywizji SS „Galicja”, urząd Prezydenta Ukrainy w Niemczech oraz księgarnia. Jeszcze przed wojną, od 1921 roku, funkcjonował w mieście Wolny Uniwersytet Ukraiński⁶ [17] oraz Ukraiński Techniczno-Gospodarczy Instytut (1932). Właśnie w tym mieście mieszkał (z krótkimi przerwami) i pracował Stepan Bandera, głowa OUN oraz Zagranicznych Formacji OUN. Na cmentarzach w Monachium pochowano wielu znanych Ukraińców, którzy weszli do historii walk wyzwoleniczych. Na głównym cmentarzu leśnym **Waldfriedhof** znajdują się groby Stepana Bandery⁷, Dmytra Myskiwa⁸, Jarosława Stecko⁹, Stepana Lenkawskiego¹⁰ oraz innych działaczy podziemia, w tym więźniów politycznych.

W Monachium na ulicy Zeppelinstrasse 67 znajduje się siedziba biura Zagranicznych Formacji Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, gdzie kiedyś pracował Stepan Bandera, a obecnie jego zięć Andrzej Kucan. W wyniku choroby swojej żony Natalki (córci Bandery), która zmarła w 1985 roku, Kucan ożenił się po raz drugi z Iwką, była nauczycielką pochodzenia ukraińskiego z Trzebiatowa. Chociaż minęło już ponad 30 lat od śmierci pierwszej żony, Kucan przez Ukraińców określony jest mianem „zięcia Bandery”. Kucan urodził się w wiosce Mykulyńce (w obwodzie tarnopolskim) w 1933 roku. Ponieważ jego ojciec należał do OUN, w 1944 roku rodzina uciekała na Zachód wraz z Niemcami, żeby nie trafić w ręce sowietów. „Gdybyśmy wtedy nie pojechali, to rodziców by rozstrzelali za zdradę ojczyzny, bądź wysłali na Syberię. Z Ukrainy zachodniej w tym czasie wyjechało dużo osób, ponieważ praktycznie w każdej rodzinie ktoś był w OUN. Byliśmy przekonani, że to jest wyjście tylko na czas określony, a maksymalnie za 3 tygodnie Niemcy z powrotem odbiorą bolszewikom te ziemie. Dlatego każdy wziął ze sobą tylko niezbędne rzeczy” [1].

Wspominając życie w okresie II wojny światowej Kucan opowiada o głodzie w okresie okupacji niemieckiej. „Ponieważ moi rodzice nie mieli gospodarstwa, to żywności nikt nam nie zabierał. Gorzej było sąsiadom, którzy mieli dużo żywności. Oni wszystko musieli oddać, mogli tylko zostawić sobie jedną krowę. Wszystkie młynki były konfiskowane, żeby ludzie nie mogli sobie zmielić zboża i upiec chleba. Oprócz kontyngentów żywnościowych były też kontyngenty ludnościowe. Każdy sołtys otrzymywał z góry podaną liczbę osób, których należy wysłać do pracy do Rzeszy. Sołtys osobiście decydował o tym, kogo wybrać. Często były to starsze dzieci z rodzin wielodzietnych. W sytuacji, kiedy kontyngent nie został wypełniony, Niemcy mogli otoczyć wioskę, i siłą łapać ludzi. To się nazywało łapanka” [1].

Szacuje się, iż z terenów byłej Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej Niemcy w toku całej wojny wywieźli do pracy około 2,4 milionów osób [15, s. 230].

„Chyba jedyną pozytywną stroną okupacji niemieckiej było powszechne używanie języka ukraińskiego i możliwość uczenia się w ojczystym języku. Ludność lokalna miała wielkie nadzieje, że Ukraina zostanie niepodległym państwem. Pamiętam, że po ogłoszeniu *Aktu odnowienia Państwa Ukraińskiego* w dniu 30 czerwca 1941 [9] roku wszystkie ulice udekorowano niebiesko-żółtymi flagami. Dzieci chodziły z małymi flagami. Euforia trwała zaledwie kilka dni. Potem zaczęły się problemy. Kiedy Bandera oraz premier Stecko odmówili anulowania Aktu, Niemcy ich aresztowali i zesłali do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen” [1].

² Organizacja działała w latach 1945-2004 z Wasylem Mudrym na czele. Zajmowała się sprawami związanymi z rozwojem religii, szkolnictwa oraz kultury ukraińskiej w Niemczech.

³ OUN została założona w Wiedniu w 1928 przez Euhena Konowalca. Głównym celem członków OUN było zbudowanie niepodległego państwa ukraińskiego, albo śmierć w walce o nie. W 1940 roku OUN rozpadł się na dwie frakcje: banderowców- OUN (B) i melnykowców- OUN (M). Stosunki między frakcjami nie były przyjazne, ponieważ melnykowcy potępiali nacjonalistyczną politykę Bandery i oskarżali członków OUN (B) o bratobójstwo, a banderowcy (nazwa frakcji pod przywództwem Stepana Bandery) nazywali melnykowców kolaborantami. Po zakończeniu II wojny światowej zdecydowana większość banderowców, którzy znaleźli się na okupowanym terytorium niemieckim w obawie przez władzę radziecką postanowiła nie wracać do ZSRR. W tego powodu Bandera w lutym 1945 roku założył organizację o nazwie Zagraniczne Formacje OUN.

⁴ Czasopismo „Ukraiński Samostijnik”- ukraiński emigracyjny tygodnik polityczno-informacyjny, wydawany w Monachium w latach 1950-1957. W wyniku rozłamu w Zagranicznych Formacjach OUN, czasopismo przyjęła frakcja pod nazwą Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów za Granicą („dwójkarzy”), z Lwem Rebetom na czele.

⁵ Nazwa czasopisma, które zaczęła wydawać frakcja ze Stepanem Bandera na czele w wyniku rozłamu w gronie nacjonalistów.

⁶ Uniwersytet został założony w styczniu 1921 roku w Wiedniu, a jesienią tego samego roku został przyniesiony do Pragi. Po zakończeniu II wojny światowej siedziba ulokowana została w Monachium, gdzie funkcjonuje nadal.

⁷ Jeden z przywódców OUN, a od 1940 roku dowódca jednej z dwóch istniejących frakcji Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów OUN- B.

⁸ Bliski przyjaciel Stepana Bandery oraz członek Zagranicznych Formacji OUN.

⁹ Głowa zarządu OUN B oraz Antybolszewickiego Bloku Narodów.

¹⁰ Polityk, publicysta oraz jeden z ideologów OUN.

Niemieccy okupanci analizując zagrożenie, jakie niesło za sobą poszerzenie idei ukraińskiego nacjonalizmu wśród ludności lokalnej, w rozkazie z dnia 27 listopada 1941 roku postanowili, że „ (...) wszystkich członków bandy Bandery należy aresztować, ponieważ mają oni pomysł wywołania powstania w RKU w celu ogłoszenia niepodległości Ukrainy. Po przesłuchaniu należy ich w tajemnicy rozstrzelać, jak bandytów”¹¹. Alfred Rozenberg, minister Rzeczy do spraw okupowanych terenów wschodnich słusznie zakładał, że po anulowaniu przez władze niemieckie *Aktu odnowienia Państwa Ukraińskiego* działalność OUN będzie ciągle wzrastać. „Jeżeli nie było większej reakcji ze strony nacjonalistów ukraińskich na podział terytoriów USRR między dwoma państwami (Dystrykt Galicja do Polski, oraz Odessa i Bukowina do Rumunii), to teraz liczyć na brak odpowiedzi ze strony nacjonalistów nie można” [9].

Na pytanie, czy członkowie OUN i UPA byli kolaborantami, Andrzej Kucan się uśmiechnął i odpowiedział: „Ukraińcy w swojej walce wyzwoleniczej szukali sojuszników. Wróg mojego wroga jest moim przyjacielem. Oni wierzyli, że Niemcy ich wesprą, albo chociaż nie będą przeszkadzać w walce z reżimem bolszewickim. Kiedy Bandere i Stecka aresztowano i zesłano do obozu, wtedy rozwiąły się wszystkie złudzenia. Gdyby Bandera rzeczywiście współpracował z Hitlerem, to czy swoich sojuszników wsadza się do obozów? Jak Bandera może być uważamy za kolaboranta, jeżeli od lipca 1941 roku do września 1944 roku znajdował się w obozie” [1].

„Pamiętam sytuację, kiedy siły amerykańskie oddały Armii Czerwonej pod okupację Turynię oraz Saksonię w zamian za część Berlina. Ludziom, którzy znajdowali się na tych terenach, dawano możliwość wyboru: zostać pod władzą amerykańską czy w strefie radzieckiej. Praktycznie wszystkich Ukraińców pochodzących z Reichskommissariatu przymusowo wywożono najpierw do stref radzieckich, a potem do ZSRR. Ludność, która przybyła z Generalnej Gubernii pytano, czy chce pojechać do ZSRR. Rząd sowiecki bardzo chciał nas zabrać, jednak Amerykanie na to nie zezwolili. Ile było sytuacji, kiedy Armia Czerwona siłą łapała ludzi i wywoziła do strefy radzieckiej albo bezpośrednio do ZSRR. Losem dipisów zajmowała się Administracja Narodów Zjednoczonych do Spraw Pomocy i Odbudowy¹². Zdecydowana większość skorzystała z zaproszeń takich państw jak USA, Kanada, Australia, Brazylia i inne, wyjeżdżając tam do pracy. (...) Kiedy Bandera został uwolniony, odmówił wyjazdu do Ameryki, ponieważ chciał wrócić na Ukrainę. Jednak Organizacja zabroniła mu tam wracać, i podjęła decyzję, aby ulokować siedzibę OUN w Monachium i stamtąd wysyłać wskazówki członkom OUN na Ukrainie” [1].

Wspominając o działalności OUN w Monachium Kucan powiedział o podziale w gronie nacjonalistów, który nastąpił w 1954 roku. Pierwszy rozłam w OUN miał miejsce po śmierci Eugeniusza Konowalca w 1938 roku. Młodsza generacja, reprezentantem której był Stepan Bandera, żądała prowadzenia aktywnej walki wyzwoleniczej. Natomiast generacja starsza (melnykowcy) wołała współpracować, zamiast walczyć ze wszystkimi wrogami naraz. W 1954 roku do siedziby OUN przyszedł list z Ukrainy z Organizacji, w którym zaproponowano stworzyć triumwirat w celu demokratyzacji проводu (zarządu OUN). Zgodnie z tym, Bandera musiałby podzielić się władzą z Lwem Rebetem oraz Zinowjem Matłą¹³. Również Zagraniczne Formacje OUN należało likwidować, żeby nie narażać jej członków na niebezpieczeństwo. Zdecydowana większość zarządu uznała, że to może być prowokacja ze strony KGB i nie należy w pośpiechu podejmować tej decyzji. Grupa z Lwem Rebetem na czele odeszła od Zagranicznych Formacji OUN i stworzyła swoją własną pod nazwą Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów za Granicą [12, s.143-149]. Mianowali się oni „dwójkarzami”. „Ja osobiście uważam, że na Ukrainie teraz, jak i wtedy, był potrzebny autorytarny lider, który byłby w stanie sam podjąć decyzje w interesie państwa. Takim liderem był Bandera” [1].

W Monachium autorce udało się spotkać z Andrzejem Rebetem, synem Lwa Rebety, który był liderem „dwójkarzy”. Andrzej Oleg Rebet urodził się w 1942 roku w więzieniu niemieckim we Lwowie. Jego mama Daria znajdowała się w tym więzieniu za działalność w OUN. Dzięki staraniom kobiet z Czerwonego Krzyża, a potem OUN, rodzinę Rebetów wysłano do Monachium w celu propagowania idei OUN. Przywołując wspomnienia swojego ojca, Andrzej Rebet wspomina, że najpierw Ukraińcy faktycznie witali Niemców chlebem i solą, jako wyzwolicieli od reżimu Stalina. Dużo naukowców stwierdza, że Ukraińcy witali Niemców w ten sposób. Karel Berkhoff w swojej pracy *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine Under Nazi Rule* opisuje wspomnienia żołnierza niemieckiego o początku działań wojskowych na ziemiach ukraińskich. „W trakcie postoju niedaleko Kijowa przyszły do nas kobiety z kwiatkami. Płakały z radości i dziękowały ze ocalenie im życia, pokazywały żołnierzom swoje małe dzieci” [10, s. 31].

¹¹ Owy dokument został przedstawiony na procesie w Norymberdze pod numerem 014-USRR (7) IMT, t. XXXIX, s. 106.

¹² Organizacja powstała w Waszyngtonie w 1943 roku w celu udzielenia pomocy obszarom wyzwolonym w Europie oraz Azji po zakończeniu II wojny światowej. Od 1945 roku została włączona do Organizacji Narodów Zjednoczonych.

¹³ Ukraiński działacz nacjonalistyczny, który w wyniku podziału w gronie ukraińskich nacjonalistów, stanął po stronie Rebety i dołączył się do frakcji Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów za Granicą.

Jednak niedługo później ludność lokalna przekonała się, że te dwa reżimy niczym się nie różnią. Zaczęli więc organizować partyzantkę. „Dla Niemców nie było żadnej różnicy pomiędzy Polakami, Ukraińcami oraz innymi narodowościami, oprócz Żydów i Cyganów, których należało zniszczyć całkowicie. Okupacja niemiecka była lepiej zorganizowana od radzieckiej. Jednak zasadniczej różnicy pomiędzy tymi dwoma okupacjami nie było, różniły się one tylko metodami. Banderowcy na początku II wojny światowej byli w dobrych relacjach z wojskiem niemieckim, a melnykowcy z SS. Należy zaznaczyć, że w Galicji ludzie byli bardziej po stronie banderowców, a na Wołyniu – za melnykowcami. W wyniku proklamacji *Aktu odnowienia Państwa Ukraińskiego* 30 czerwca 1941 roku we Lwowie banderowców aresztowano, a melnykowców, którzy zrobili to samo w Kijowie, natychmiast rozstrzelano. Na tym się skończyła ich kolaboracja z Niemcami” [2].

Andrzej Rebet zwrócił uwagę na problem związany z uzyskaniem obywatelstwa niemieckiego. „Ukraińcy z Wielkiej Ukrainy¹⁴ posiadali obywatelstwo ZSRR. Żeby znaleźć dobrą pracę trzeba było mieć obywatelstwo niemieckie. W tym celu należało pisać listy do radzieckiego konsula generalnego z prośbą o anulowanie obywatelstwa. Ponieważ mój ojciec został zabity przez agenta radzieckiego – Bogdana Staszyńskiego, bałem się zwracać z taką prośbą do konsulatu radzieckiego. Generalnie wszyscy dipisi bez większego problemu mogli sobie wyrobić wizy. Gorzej było z odwiedzaniem ZSRR. Nam powiedziano, że jesteśmy nadal radzieckimi obywatelami, ponieważ posiadamy obywatelstwo radzieckie. Jeżeli ktoś z nas tam pojedzie i zostanie schwytany przez KGB, nikt nie będzie w stanie nam pomóc. Niemieckie obywatelstwo uzyskałem dopiero w wyniku rozpadu ZSRR w 1991 roku” [2].

Wizja syna Lwa Rebeta o podziale wewnątrz OUN nieco się różni od opinii Andrzeja Kucana. „Kiedy Bandera został zwolniony z obozu w 1944 roku, odmówił uznania zmian, które zaszły w OUN w 1943 roku. Chodzi o uchwały III Wielkiego Zboru OUN, na którego decyzje mieli wpływ Ukraińcy ze wschodniej części. Uważali oni, że program OUN jest pół-nazistowski, niedemokratyczny oraz pomija uwarunkowania socjalne. Głównym wymogiem było anulowanie tezy, że każdy Ukrainiec jest banderowcem oraz nacjonalistą. Również Ukraina nie mogła być tylko dla Ukraińców, ponieważ znajdował się tam spory odsetek przedstawicieli innych narodowości. Banderowcy wmawiali nam, że Ukrainę da się wyzwolić tylko z bronią w rękę. Z jaką bronią, z czyją pomocą? Wojna już była zakończona. Mój ojciec opowiadał się nie za rewolucją, lecz za ewolucją. Kiedy otrzymaliśmy list z Ukrainy w 1954 roku z propozycją triumwiratu, Stepan Bandera zezłościł się na mojego ojca, i wyrzucił go oraz solidaryzujące się z nim osoby z OUN. Z trójki zrobiła się dwójka. Od tego właśnie pochodzi określenie „dwójkarze”. Wtedy wielu ludzi z Ukrainy wschodniej również wyrzucono z OUN. Szczerze powiedziawszy, nigdy nie darzono ich pełnym zaufaniem, ponieważ wśród nich znajdowało się wielu agentów radzieckich” [2].

W tym czasie ukraiński pisarz i działacz społeczny Iwan Bagriany oraz z Hrygoriem Kostiukiem stworzyli Ukraińską Rewolucyjno-Demokratyczną Partię¹⁵, która zrzeszała większość osób z Ukrainy wschodniej. Ich program był bliski poglądom „dwójkarzy” [2].

Anna Lopor, która urodziła się w miasteczku Wolcza Dolna (obwód lwowski) w 1923 roku, wspomina o swojej pracy przymusowej w Rzeszy Niemieckiej. „Niemcy zabrali z naszej wioski trzy dziewczyny. Miałam wtedy 19 lat. Od tego czasu trzymałyśmy się razem. Przywieziono nas pociągiem do Przemyśla. To był dobry i wygodny pociąg, z siedzeniami i ubikacją. Dawali chleb z kielbasą, a na stacjach można było wziąć z kotłów ciepłą zupę. Co prawda często chodził nas sprawdzać policjant z karabinem. Po odbyciu badań lekarskich w Przemyśle pojechaliśmy do Berlina. Dopiero tu po raz pierwszy zobaczyłam, jak spadają bomby i jak wygląda kompletnie zniszczone miasto. Tu pracowałam w fabryce wojskowej, zalewałam stopionym żelazem jakieś foremki. Mój pracodawca przekazywał za nas jakąś kwotę rządowi niemieckiemu, a nam co miesiąc płacił wynagrodzenie w wysokości 24 marek niemieckich. W fabryce pracowali Polacy, Ukraińcy z RKU, Francuzi oraz Rosjanie. Dziewczyny z RKU musiały nosić na ubraniu naszywkę OST, a Polacy P. Mnie i tych dwóch dziewczyn z mojej wioski nie zmuszali do noszenia naszywek, trzeba było tylko mieć ze sobą jakiś dowód osobisty. Rosjanie nas nie lubili i nazywali zapadencami, ponieważ pochodziłyśmy z Ukrainy zachodniej. Właściciel fabryki z żoną nie mieli dzieci i traktowali nas dosyć dobrze, nazywając nas „meine Kinder”. Pisałam do taty na Ukrainę listy tylko do 1944 roku. Kiedy bolszewicy odzyskali tam władzę, listy przestały przychodzić. (...) Kiedy wojna się skończyła i nas uwolnili, dziewczyny z Kijowa nie chciały wracać do ojczyzny. Spotykały się z Francuzami i Holendrami, byle tylko tam nie wracać. Pamiętam na początku 1945 roku sytuację, kiedy wszystkie dziewczyny z naszej fabryki siedziały w barakach i nie wychodziły na zewnątrz, żeby żołnierze radzieccy nas nie złapali i siłą nie wywieźli do kraju. Należy zrozumieć, że w naszym przypadku ojczyzna była niczym innym, jak zesłaniem na Syberię. Ponieważ prawie nikt z pracowników nie miał przy sobie dokumentów, gdzie było podane miejsce urodzenia,

¹⁴ Potoczna nazwa Reichskommissariatu Ukraina.

¹⁵ Ukraińska emigracyjna partia polityczna, która została stworzona w 1946 roku. Jej głównym celem której była walka z reżimem radzieckim oraz utworzenie niepodległego państwa ukraińskiego o ustroju demokratycznym.

wielu ludzi z Wielkiej Ukrainy kłamało, że urodziło się w Polsce. Polacy nie domagali się powrotu swoich obywateli do Polski. W ten sposób wielu Ukraińców uniknęło powrotu do kraju” [3].

Anna Lupa z uśmiechem na twarzy wspomina czas spędzony w obozach przejściowych¹⁶. Nikt ich nie brał do pracy, a rząd niemiecki płacił im po 20 marek niemieckich miesięcznie na utrzymanie. „Ponieważ nie było pracy, prowadziliśmy aktywne życie społeczne: były tworzone szkoły, chóry, zespoły taneczne. W każdą niedzielę chodziliśmy do cerkwi. Mimo, że wiedliśmy dość skromne życie, ludzie byli weseli. Każdego wieczoru było słyszeć śpiewy. Bardzo chciałam wyjechać do USA, jednak ze względu na chorobę mojego męża nie pojechalismy. Potem, kiedy pozwolono nam tam jechać, rozpoczęła się wojna w Wietnamie. Nie chcieliśmy niepotrzebnie narażać swego syna i postanowiliśmy zostać tu na stałe” [3].

Najstarszą osobą, z którą udało się przeprowadzić wywiad, jest Grygorij (Grzegorz) Komaryński, który się urodził w 1921 roku w wiosce Mozoliwka (obwód tarnopolski). Komaryński zaczyna swoją opowieść o tego, że w 1938 roku wstąpił do OUN, za co go później aresztowano i wysłano do więzienia do Płocka, pod Warszawą. „Kiedy zaczęła się wojna w 1939 roku, w więzieniu bardzo głośno grała muzyka. Jak się później okazało, robiono to specjalnie, żebyśmy nie słyszeli, jak spadają bomby. Własnoręcznie wybiliśmy drzwi i znaleźliśmy jakiegoś pracownika, żeby wydał nam poświadczenia, że zostaliśmy uwolnieni. Po powrocie do domu zatrzymało mnie na kilka dni NKWD za przynależność do OUN. Kiedy zostałem uwolniony, mama błagała mnie, żebym chował się w lasach przed sowietami. W takich warunkach zastała mnie wojna w 1941 roku. Bolszewicy urzędowali w dzień, a my (nacionaliści) wychodziliśmy na zewnątrz każdej nocy. Pamiętam, kiedyś uratowaliśmy jednego pułkownika niemieckiego od sowietów i przechowywaliśmy go u siebie 8 dni. Kiedy złapali mnie żołnierze niemieccy w którejś wiosce, to w zamian za uratowanie życia temu pułkownikowi, uwolniono mnie. Wierzyliśmy, że będą zmiany, i to zmiany na lepsze. Jednak kiedy aresztowali Banderę i Stecka, otrzymaliśmy komunikat od centrum OUN, żeby z powrotem ukryć się w lasach. (...) Zaczęły się kontyngenty, wywożono nawet czarnoziem, który sprzedawano rolnikom niemieckim za duże pieniądze. Pamiętam tylko jednego dobrego bolszewika. Kiedy ludzie ukrywali przed Niemcami zboże i zakopywali je w ziemi, ten bolszewik powiedział, że należy je dobrze obłożyć plewą ze wszystkich stron, żeby się nie popsuło” [4].

Grygorij Komaryński uciekał do Rzeszy Niemieckiej w 1944 roku, a po upadku Niemiec trafił do obozu specjalnego w Aschaffenburgu w amerykańskiej strefie okupacyjnej, w którym znajdowały się cztery obozy dla obcokrajowców, z czego trzy były ukraińskie. „Mieliśmy tam zbudowaną cerkiew, organizację „Sicz”, rozwijało się życie społeczne. Mężczyźni codziennie rano spotykali się i ćwiczyli, jak na wychowaniu fizycznym w szkole. Później kobiety też zaczęły się spotykać każdego ranka na tego typu ćwiczeniach. Pamiętam jedną śmieszną historię. Pewnego razu Amerykanie powiedzieli nam, że będą jeździć i zabierać autami osoby z RKU i wywozić je do strefy radzieckiej. Ci, którzy nie chcieli wracać, uciekali do lasu. Kiedy Amerykanie przyjeżdżali do naszych taborów, nikogo z RKU nie było. Przyjechała do nas komisja w składzie dwunastu osób, żeby ustalić pochodzenie każdego. Postanowiliśmy przekupić tę komisję: wszyscy przynieśliśmy jedzenie, śpiewaliśmy i tańczyliśmy. W obozie, jak się później okazało, byli starzy wredni socjaliści, którzy zadzwonili do armii amerykańskiej i zgłosili, że my dajemy łapówkę komisji. Kiedy Amerykanie przyjechali, to nikt z komisji nic złego o nas nie powiedział. Po tej imprezie członkowie komisji nie znaleźli nikogo, kto by pochodził z RKU” [4].

Grygorij Komaryński opowiadał o ważnej roli, którą odegrało duchowieństwo w życiu Ukraińców na emigracji po zakończeniu II wojny światowej. Dzięki staraniom ojca Ganaszewskiego Amerykanie pozwolili otworzyć w 1946 roku Wyższą Szkołę Ukraińską w Regensburgu, w której studiowało 7,5 tysięcy Ukraińców. Biskup Buczko uratował wszystkich żołnierzy dywizji SS „Galicja”, którzy mieszkali we włoskim mieście Rimini, które podlegało władzy Anglików. Wsadzono ich do aut, żeby wysłać do strefy radzieckiej, jednak po 15 minutach przywieziono ich z powrotem. Sprawa polegała na tym, że Buczko skontaktował się telefonicznie z papieżem Piusem XII i zagroził, że odejdzie z cerkwi, jeżeli papież nie pomoże. Papież załatwił tę sprawę z pomocą Eisenhowera. Kiedy w 1947 roku armia amerykańska wydała decyzję, żeby wysłać do ZSRR 100 tysięczną armię Własowa, wielu żołnierzy popełniło samobójstwo, aby tylko nie wracać do ojczyzny. „Uważam, że dopiero wtedy zachodnia elita polityczna zaczęła się zastanawiać, co się dzieje w tym kraju, jeżeli jej obywatele popełniają samobójstwa, żeby tylko tam nie wracać. Stanowiliśmy emigrację uciekinierów, powiedziałbym nawet inteligentnych uciekinierów, dlatego każdy z nas chciał uciec jak najdalej od swojej ojczyzny” [4].

Grygorij Komaryński pracował praktycznie we wszystkich ukraińskich organizacjach, które się znajdowały na Dachauer Str. „Właśnie dzięki staraniom ukraińskich więźniów politycznych, na rzecz gromady ukraińskiej zostały wydzielone trzy piętra w budynku na Dachauer Str. To było pierwsze miejsce, w którym komunikowała się ze sobą diaspora ukraińska z całego świata. Zawsze byłem wierny Banderze. Rebet nie był na tyle dobrym politykiem

¹⁶ Obozy w okupowanych strefach niemieckich w których mieszkali dipisi, którzy nie wrócili zaraz po wyzwoleniu do swoich państw.

co Bandera, z tego powodu za „dwójkarzami” poszło tak mało osób. Jestem przekonany, że gdyby nie OUN, to nie wiadomo, czy mielibyśmy teraz wolną Ukrainę” [4].

Marta Miałkowska, która urodziła się w 1940 roku we Lwowie, zwróciła uwagę na antagonizmy polsko-ukraińskie, które miały miejsce w Galicji przed II wojną światową. „Zanim dojdziemy bezpośrednio do II wojny światowej chciałabym opowiedzieć o konfliktach pomiędzy Ukraińcami a Polakami w Galicji. Młodzieży ukraińskiej nie wolno było studiować w uniwersytetach. Jeżeli za czasów władzy austriackiej otwierano szkoły oraz uczelnie ukraińskie, to kiedy przyszła polska władza, wszystko to zostało wycofane. Jeżeli w dokumentach było napisane, że jesteś grekokatolikiem, to wszystkie drzwi przed tobą były zamknięte. Mój ojciec studiował w Pradze, ponieważ we Lwowie nie mógł studiować ze względu na to, że był grekokatolikiem. Dyskryminacja narodowościowa była powszechnie spotykanym zjawiskiem w tym czasie. Brata mojej mamy wyrzucono ze szkoły przed samą maturą, ponieważ w okresie obchodzenia święta pamięci Tarasa Szewczenko zawiesił w szkole obraz Szewczenko na portret Piłsudskiego i nie chciał go zdjąć. Polacy zakazali działalności Płastu¹⁷ ponieważ była ona zbyt nacjonalistyczna. Młodzież ukraińska zaczęła się buntować, w wyniku czego została utworzona OUN” [7].

Rodzice Marty uciekli do Rzeszy Niemieckiej w 1944 roku, jednak jej mama do końca życia nie mogła się odnaleźć na emigracji. „Ucieczka była koniecznością, ponieważ nazwiska moich rodziców były w rejestrze polskim, co dla nich oznaczało w najlepszym wypadku Syberię. Po raz pierwszy zobaczyliśmy całkiem zniszczone miasta na terytorium niemieckim. Wydaje mi się, że gdyby Niemcy tak święcie nie wierzyli w swego Führera, to może udałoby im się uniknąć tak ciężkich bombardowań. Amerykanie zrzucali bomby na wszystkie rejony przemysłowe, żeby przerwać dostarczanie broni dla wojska” [7].

Pani Marta była w dosyć dobrych relacjach z rodziną Stepana Bandery, ponieważ jego córka Natalka była jej najlepszą koleżanką. „Amerykanie i Niemcy pomogli Banderze wyrobić paszport niemiecki na nazwisko Popel, a tu dla wszystkich on nazywał się Karpiak. Wydaje mi się, że gdyby Stepana Bandery nie zabił sowiecki agent Staszyński, ale zmarłby śmiercią naturalną, to jego nazwisko nie było by tak popularne jak teraz. W historii ukraińskiej wszystko co złe pochodziło ze wschodu: mongolskie ordy, Tatarzy, Rosjanie, a z zachodu tylko pozytywne rzeczy: postęp, kultura. Bogaci ludzie wysyłali swoje dzieci na studia do Republiki Weimarskiej. Ten, kto znał język niemiecki w okresie międzywojennym, był uważany za mądrego człowieka. Nikt nie mógł sobie wyobrazić, że Niemcy będą zachowywać się w ten sposób. Kto z Ukraińców w tym czasie czytał „Mein Kampf”? Nawet w Rzeszy mało kto znał tę książkę. Ci Ukraińcy, którzy znali niemiecki, raczej czytali klasyki w oryginale” [7]. Ciekawą rzecz opowiedziała Marta Miałkowska o uzyskaniu obywatelstwa niemieckiego. Jeżeli poprzedni respondenci twierdzili, że obywatelstwo niemieckie można było otrzymać tylko w wyniku rozpadu ZSRR, to pani Marta uzyskała je jeszcze w 1968 roku. „Po upływie 10 lat każdy mógł się starać o uzyskanie obywatelstwa niemieckiego. Jednak pojawił się tu pewien problem. Niemcy zwracali uwagę na to, skąd osoba pochodzi. Na przykład mój mąż pochodził z Łucka, który należał do Polski przez wybuchem II wojny światowej. Bez względu na późniejszą okupację radziecką, która zaczęła się w 1939 roku, mąż miał podane w dokumentach, że posiada obywatelstwo polskie. Ludzie pochodzący z Galicji musieli tylko napisać list do konsula polskiego, żeby władza polska anulowała ich obywatelstwo. Kiedy ktoś pochodził z ZSRR trudniej było mu uzyskać obywatelstwo niemieckie. Zgodnie z konstytucją ZSRR, każdy, kto się urodził w ZSRR, miał obywatelstwo radzieckie, którego nie można się zrzec aż do śmierci. Po zakończeniu II wojny światowej wielu Ukraińców nie chciało wyrobić sobie obywatelstwa niemieckiego i nawet nie próbowało. Członkowie OUN uważali, że nabycie obywatelstwa niemieckiego jest przejawem braku patriotyzmu. Jednak najważniejszym powodem, dla którego wielu ludzi nawet nie próbowało otrzymać obywatelstwa niemieckiego była chęć uniknięcia przez mężczyzn służby wojskowej” [7].

Olga Zachariw urodziła się 1939 roku w wiosce Gaiworon (obwód tarnopolski). Kobieta wspomina, że nie doznała od Niemców niczego złego. Głodu jej rodzina nie zaznała, i do pracy do Rzeszy nikogo nie zabrano z ich wioski. „Kiedy zbliżała się w 1944 roku armia radziecka, Niemcy zaproponowali nam ucieczkę razem z nimi, ponieważ tu zaczynało być niebezpiecznie. Obiecali przewieźć nas w bezpieczne miejsce. Wsadzono nas do zwykłego pociągu towarowego i parę razy dziennie dawano coś do jedzenia. Jeżeli przejeżdżaliśmy koło jakiejś wody, to pociąg się zatrzymywał, żebyśmy mogli się wykąpać i przeprać swoje rzeczy. Nikt nie wiedział, dokąd jedziemy, jednak cieszyliśmy się, że dalej od sowietów. Kiedy dojechaliśmy do Bawarii, Niemcy dawali nam nawet swoje kartki żywnościowe, żebyśmy mogli sobie kupić coś do jedzenia. Potem nas wysyłali z jednego obozu do drugiego. Ludzie z RUK nazywali nas banderowcami, a my ich moskalami. Jednak wśród nich było sporo osób, które nie chciały wracać do kraju pod rządami stalinowskimi. W okresie naszego pobytu w obozach, nikt nie chciał nas zatrudnić, takie było prawo. My tylko wykonywaliśmy prace obozowe oraz rozwijaliśmy swoje życie społeczne. Moja mama przez całe swoje życie mówiła, że dziękuje Niemcom, że nas wywieźli. Jaki los czekał nas na Ukrainie? Dojenie krów i zbieranie na chleb? Kiedy skończyła się wojna, do pracy w Ameryce i pozostałych państwach zachodnich przyjmowano tylko zdrowych i piśmiennych ludzi, oraz tych, którzy nie byli karani. Moim

¹⁷ Plast – Narodowa Ukraińska Organizacja Skautowa.

zdaniem około 80% wszystkich dipisów z terenów Ukrainy skorzystało z tej opcji. Prawda, nie wszyscy żołnierze ukraińscy mogli natychmiast wyjechać na Zachód. Dopiero kiedy w 1946 roku skończył się proces w Norymberdze, w wyniku którego wina żołnierzy dywizji „SS Galicja” nie została udowodniona, pozwolono im emigrować” [8]. „Po zakończeniu wojny często się spotykaliśmy i opowiadaliśmy swoje historie. Kiedy ktoś pisał list do ZSRR, to zawsze wpisywał jeszcze dodatkowe nazwiska i prosił o ich wyszukanie. Jeżeli mąż pisał do swojej żony, to nigdy nie zwracał się do niej, jak do żony, lecz jak do cioci, bądź kuzynki, żeby nie narażać jej na niebezpieczeństwo, ponieważ cała korespondencja była kontrolowana. Każdy nasz list kończył się słowami: „Daj Boże następnego Sylwestra spędzić na swojej ziemi”. Wydaje mi się, że dopiero po upływie 10 lat pogodziliśmy się z tym, że jesteśmy tu, a Ukraina jest tam. (...) Parę lat temu we Lwowie w hotelu „Wiedeń” rozmawiałam z recepcjonistką, która, dowiedziawszy się, że mieszkam w Niemczech, powiedziała, że jej dziadek do dzisiaj żałuje, że po zakończeniu II wojny światowej wrócił tu z Rzeszy” [8].

Jurij Curak urodził się w obozie specjalnym w 1947 roku w na ziemiach niemieckich. „Moi rodzice urodzili się w wioskach Luiwa oraz Bystycza (obwód iwanofrankowski). W 1944 roku zdecydowali się uciec wraz z Niemcami, ponieważ zbliżało się wojsko radzieckie. Co prawda nikt nie wierzył, że władza radziecka utrzyma się na Ukrainie jeszcze 50 lat. Opowiadając o podziale w gronie OUN w 1954 roku, Jurij Curak uważa, że faktycznie Bandera rządził autorytarnie, jednak tego wymagał czas. „Ten czas też wymagał konkretnych działań. Większość Ukraińców w Niemczech po zakończeniu II wojny światowej, wchodziła w skład OUN, jeszcze będąc na Ukrainie. Każdy wiedział, kim jest Bandera. On miał autorytet. O „dwójkarzach” słyszeli tylko w Monachium. Tak więc praktycznie wszyscy Ukraińcy podtrzymali w 1954 roku pozycję Bandery. Rosjanie specjalnie nakręcają temat, że banderowcy kolaborowali z Hitlerem. Opierając się na niemieckich materiałach archiwalnych sprawdziłem, że w Waffen SS walczyło 40 tysięcy Ukraińców, i 60 tysięcy Rosjan. Jednak nie wspominają o tym, że Rosjanie, również, ci nienależący do armii Własowa, walczyli po stronie niemieckiej” [5]. Żona Jurija, Luba, która urodziła się w Anglii i przez dłuższy czas mieszkała w Kanadzie, opowiadała o swojej mamie, która w wieku 16 lat przyjechała do Rzeszy do pracy. „Kiedy oglądałyśmy z mamą film „Czy Paryż płonie”, który się ukazał w 1966 roku, dopiero wtedy mama po raz pierwszy powiedziała, że te bomby, które Niemcy zrzucaли na Paryż, robiła ona. Kiedy postanowiłam pojechać do chłopaka do Monachium, mama nie mogła zrozumieć mojej decyzji, jednak pojechała ze mną. Po wyjściu z samolotu, mama była zdziwiona, że już nie ma tu takich zniszczeń jak kiedyś w Berlinie” [5]. Monachium jest niezwykle miejscem dla ukraińskiej emigracji politycznej. Właśnie tu powstała większość organizacji ukraińskich oraz znajdowała się siedziba Stepana Bandery. Udzielający wywiadów często prosili swoich krewnych o wyjście z pokoju, żeby nie słuchali poniekąd bardzo smutnych opowieści. Wspólnym mianownikiem ich wspomnień była polityka okupacyjną na ziemiach ukraińskich, praca przymusowa w Rzeszy Niemieckiej oraz działalność emigracyjna ukraińskich nacjonalistów. Każdy z respondentów jest znaną osobą w gronie przedstawicieli mniejszości ukraińskiej. Dzięki przeprowadzonym wywiadam autorka dowiedziała się o trudnym wychodźstwie Ukraińców mieszkających w Monachium z pierwszej ręki. Żaden z respondentów nie powiedział, że żałuje tego, że opuścił w tym okresie kraj rodzinny.

Głowa Stowarzyszenia Organizacji Ukraińskich w RFN Lesja Szramko zwróciła uwagę na jedność, która łączyła przedstawicieli II fali emigracji (ci, którzy emigrowali w okresie II wojny światowej). „Ludzi, którzy uciekali do Republiki Weimarskiej po zakończeniu I oraz w okresie II wojny światowej, łączyło jedno niebezpieczeństwo: reżim stalinowski. Pochodzili oni przeważnie z Ukrainy zachodniej, co oznacza, że byli generalnie wyznawcami grekokatolicyzmu, rozmawiali w języku ukraińskim oraz, moim zdaniem najważniejsze, łączyła ich wspólna wizja historyczna oraz narodowościowa. Współczesnych emigrantów z Ukrainy praktycznie nic nie łączy, ponieważ każdy przyjechał tylko w poszukiwaniu korzyści materialnych. Właśnie dzięki staraniom Ukraińców, którzy tu przyjechali ponad 70 lat temu, w RFN rozwija się życie diaspory ukraińskiej” [6].

Bibliografia:

1. Wywiad z Andrzejem Kucanom, Monachium, 16 czerwca 2016.
2. Wywiad z Andrzejem Rebetom, Monachium, 16 czerwca 2016.
3. Wywiad z Annoju Lupor, Monachium, 17 czerwca 2016.
4. Wywiad z Grygorijem Komaryńskim, Monachium, 18 czerwca 2016.
5. Wywiad z Jurkiem i Lubą Curak, Monachium, 19 czerwca 2016.
6. Wywiad z Lesją Szramko, Monachium, 19 czerwca 2016.
7. Wywiad z Martą Miałkowską, Monachium, 18 czerwca 2016.
8. Wywiad z Olgą Zachariw, Monachium, 18 czerwca 2016.
9. ЦДАВО України, фонд 8, опис 1, справа 101.
10. Беркгоф К., *Жива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою*, Київ 2011.

- 11.Маруняк В., *Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. Роки 1945–1951*, Мюнхен, 1985, Т.І, 1985.
- 12.Ребет Л. і Д., *ОУН. Нація. Демократія. Україна*, Київ, 2013.
- 13.Сергійчук В., *Історія КОДУСу*, Київ, 2008.
- 14.Слинько И., *Угон населения Украины в фашистское рабство, „Немецко-фашистский оккупационный режим”*, под общей ред. В. Болтнова, Москва 1965.
- 15.Tschajkowskyj D., *Petlura-Konowalez-Bandera von Moskau ermordet*, Ukrainischer Verlag in Munchen, 1962.
- 16.Szapowal M., Packe U., *UNIVERSITAS LIBERA UCRAINENSIS 1921 – 2011*, <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3477/file.pdf>.

Катерина Хоронжук

Українці з Мюнхена

Про німецьку окупацію, проблеми еміграції та суперечки в гроні української діаспори

Анотація: В статті представлено вибрані фрагменти з інтерв'ю, які автор провів в Мюнхені в червні 2016 року. Всі опитувані то „переміщені особи”, котрі після закінчення Другої Світової Війни знаходились на території Німеччини. Через різні обставини вони не поїхали далі на Захід, однак вирішили не повертатись на Батьківщину. На початку статті автор подає причини, чому для інтерв'ю вибрано саме українців з Мюнхена. Вони розповіли про своє життя в таборах для переміщених осіб (більше 10 років). Респонденти згадували конфлікти, які були між поляками та українцями ще до початку війни, неприємні ситуації під час німецької окупації, умови праці в таборах в Рейху та суперечки в гроні української діаспори.

Ключові слова: Німецька окупація, проблеми еміграції, суперечки в гроні української діаспори, табори для переміщених осіб та конфлікти між поляками та українцями.

Катерина Хоронжук

Украинцы с Мюнхена

О немецкой оккупации, проблемах эмиграции и разногласии среди украинской диаспоры

Аннотация: В статье представлено выбранные фрагменты с интервью, что автор провел в Мюнхене в июне 2016 года. Все респонденты так называемые “перемещенные лица”, которые после окончания Второй Мировой Войны находились на территории Германии. В силу различных причин они не поехали дальше на Запад, но и решили не возвращаться на Родину. В начале статьи автор называет причины, почему он выбрал для интервью именно украинцев с Мюнхена. Они рассказали о своей жизни в лагерях для перемещённых лиц (более 10 лет). Респонденты вспоминали о конфликтах между украинцами и поляками еще до начала войны, о неприятностях во время немецкой оккупации, условиях работы в лагерях в Рейхе и разногласии среди украинской диаспоры.

Ключевые слова: Немецкая оккупация, проблемы эмиграции, разногласия среди украинской диаспоры, лагеря для перемещенных лиц и конфликты между поляками и украинцами.

Kateryna Choronżuk

Ukrainians from Munich

About the German occupation, the difficulties on exile and the divisions within the Ukrainian diaspora

Annotation: The paper reflects on selected parts from interviews taken by the author in June 2016 in Munich. All the participants are so-called “displaced persons”, who after the end of the World War II were on the territory of Germany. For different reasons they did not go to the West but also decided not to return to their Motherland. In the beginning of the article the author mentions the reasons of the decisions to interview Ukrainians in Munich. They share their memories about the time spent in displaced persons camps (about 10 years). The interviewees talked about Polish-Ukrainian antagonisms, which had taken place before the beginning of World War II, the unpleasant reality during the German occupation, the terms of work in the camps of the Reich and the divisions within the Ukrainian diaspora.

Key words: The German Occupation, the difficulties on exile, the divisions within the Ukrainian diaspora, displaced persons camps, Polish-Ukrainian antagonists.

Відгук на монографію кандидата філологічних наук, доцента Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи Університету «Львівський Ставропігон» Василя Хитрука «Веда Велеслава» – перша спільнослов'янська українська Веда античного середньовіччя! - Київ-Прага-Львів, 2016р.

В основу монографії кандидата філологічних наук, доцента Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи Університету «Львівський Ставропігон» Василя Хитрука «Веда Велеслава» – перша спільнослов'янська українська Веда античного середньовіччя! - Київ-Прага-Львів, 2016р., лягла титанічна праця геніального давньоукраїнського і спільнослов'янського просвітленого поета і йога-Мудреця Ілара Хоругина «Веда Велеслава» (перша традиційна назва - «Велес Книга»).

Весь загаль читачів і вчених сфери українознавства, античної літератури, культури і духовності вже ніби звикся до традиційної назви давньоукраїнської пам'ятки X століття під найменням «Велес Книга». Тож відкрити у знайомому всім щось геть незнайоме це однаково, що знову віднайти якогось особливого нового українця в Україні чи поляка у Польщі. Себто автор нового перекладу поставив перед собою надзвичайно складне завдання: у вже відкритому і перекладеному багатьма перекладачами Сходу і Заходу побачити і передати щось абсолютно нове і небуденне, не помічене перекладачами раніше, можливо в силу якоїсь нашої прозахідної традиції мислення, менталітету, незнання реалій Вед і Санскриту тощо. Так чи інакше, автору нового перекладу вдалося науково здивувати не тільки учених-українознавців, учених-народознавців-слов'ян, а й цілий науковий світ.

Сучасники чимало знають про Рим і Грецьку Візантію. І навіть наукові московські словники під гаслом «Антична Культура і цивілізація» подають лише ці два народи і їх країни – Грецію і Римську імперію. Довкола цих держав був штучно створений ореол величчя. Левина заслуга в цьому належить церкві. Щоб возвеличити християнство і подати Сівобожо-Боганський світ у сірих барвах примітивізму і поганства, робилось усе для знищення літописно-ведичної спадщини античного та середньовічного періоду як нашого, так і інших слов'янських та європейських народів.

Насправді, як показує автор «Веди Велеслава», історичний народ Анти – це давні Українці і давні Слов'яни. Тобто нова історія і нове покоління істориків має перевернути «історичного бінокля» учених-навіпакиків до Богині Правди. Справжня «Антична Культура і цивілізація» - це спадок не греків і романів, котрі цю культуру по суті знищили фізично, але не духовно, а це спадкоємна традиція власне Слов'янської культури та цивілізації. Не греки та романці, а саме українці, словаки, чехи, болгари, хорвати, чорногорці, словенці, укри, лити і лати є нащадками Антів та їхньої Античної Культури й цивілізації, котру ще в часи Середньовіччя та в епоху Відродження високодуховні братчики Інституту (нині Університету) «Львівської Ставропігії» називали «Еллінословенською».

Веда Велеслава ясно і авторитетно показує, що наші предки ще задовго до введення християнства володіли цією Силою, що тече від Священних Писань - Вед і йоги. Наші спільні з словаками, чехами і хорватами предки знали тонкощі найбільш древньої духовно-цивілізаційної дисципліни, як йога, мали свої Веди (Святе Письмо), Упанісади (наукові пояснення Вед) і Пурани (Історії). А греки-візантії (кни Богів не шанують, ні людей) (д.22), готго-германці та романо-варяги на той час вже втратили всі ці Джерела Сили. Саме тому, змовившись, вони вирішили геть понищити ці джерела Сили і в слов'ян. Це було основною причиною початку військової інтервенції цих народів проти українців-росічів і решти слов'ян. І ця війна-пря тривала, як пише геніальний український письменник Ілар Хоругин, аж цілих 1500 літ! Як не дивно, і це ми бачимо й сьогодні, триває вона й досі. Саме у послідовності, виваженості, красі й моральності, силі й «вічності» головних світоглядно-визвольних ідей нам, сучасникам, і цікава книга «Веда Велеслава», котра, на наше абсолютне переконання стане визначним явищем сучасного як наукового українознавства, так і всього культурно-державницького та духовного процесу еволюції свідомості українства в Україні, слов'янства у Слов'янщині і навіть у новому погляді світу тих людей, хто відходить від медіа-штампів на нашу античну мудру і коштовну діадему тисячоліть – «Веду Велеслава».

Таким чином у висновок слід наголосити, що через призму проаналізованих та висвітлених джерел праця кандидата філологічних наук, доцента Кафедри українознавства Інституту Східної Європи Університету «Львівський Ставропігон» ««Веда Велеслава» – перша спільнослов'янська українська Веда античного середньовіччя! насичена джерельними висновками, мають логічну історичну та філологічну послідовність, яка репрезентує перед читачем істориком, філологом та українознавцем, як початківцем так і

фахівцем, картину історичного, філологічного та етнічного розвитку давньої української культури яка на наукове переконання автора розвивається під впливом «Веди Велеслава» до наших днів.

Слід наголосити, що праця кандидата філологічних наук, доцента Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи Університету «Львівський Ставропігійон» Василя Хитрука ««Веда Велеслава» – перша спільнослов'янська українська Веда античного середньовіччя!» демонструє відвертість та впевненість автора в апробації та інтерпретації прадавнього джерела, яке доводять давній етногенез культури українського етносу, що робить концепцію дослідника привабливою, як для фахівця історика, філолога так і українознавця і початківця-аспіранта, якого спонукає до подальшого дослідження в контексті історико-філологічних досліджень наукового українознавства.

За таких обставин всестороннього аналізу книга кандидата філологічних наук, доцента Кафедри українознавства Інституту Східної Європи УЛС Василя Хитрука «Веда Велеслава» – перша спільнослов'янська українська Веда античного середньовіччя!» не залишить байдужим кожного українця, українознавця, який прагне познайомитися з історичним розвитком давньої української мови, літератури та духовної культури українців, що дає право зробити висновок, що в цілому книга відповідає основним вимогам, самостійного наукового дослідження, оскільки заслужила високу оцінку української світової наукової та громадської думки.

Viktor Idzo

Review on the monograph and translation Ph.D., assistant professor of Ukrainian Studies Institute for East European University "Lviv Stavropigion" Vasil Khytruk "Veda Veleslava" - the first Ukrainian Common Veda ancient medieval !. - Kyiv-L'viv-Prague, 2016.

УДК 101

Олег Огірко

Рецензія на наукову монографію доктора історичних наук, професора, академіка АН ВШ України «Українська держава в IX-XIV століттях». – Івано-Франківськ, «Сімик», 2017. - 800 с.

Віктор Ідзьо – академік Міжнародної Академії Наук Євразії, Академії Наук Вищої Школи України, ректор Українського державного університету м. Москви, провідний науковий співробітник Інституту українознавства МОН України, лауреат премії ім. академіка Івана Крип'якевича, завідувач Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставропігійон», широко відомий історик та українознавець в Україні, Росії, Польщі та за їх межами: доктор історичних наук, професор, член спеціалізованої ради Вченої Ради по захисту кандидатських та докторських дисертацій Інституту українознавства МОН України, головний редактор 3 наукових вісників та журналу «Українознавець», організатор численних міжнародних конференцій, автор більше ніж 600 наукових статей, 18 монографій, 27 наукових брошур.

Автор наукової монографії «Українська держава в IX-XIV століттях» розглядає процеси зародження, становлення та неперервний культурний, історичний, християнський, духовний, політичний, соціальний та економічний розвиток українського народу, Української держави в IX-XIV століттях. Монографія присвячена гідному та належному відзначенню 1165-ліття української державності (852-2017 рр.). Вона торкається питань християнізації України-Русі від місії рівноапостольних Кирила і Мефодія, до хрещення України за князя Володимира Великого, до славетних князів християн Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха та інших. В ній розглядаються непрості взаємини Київської Церкви з матірною Константинопольською Церквою, а також взаємини України-Русі та римської Церкви в X – XIV ст. в епоху славетних релігійних та політичних діячів Пап Римських: Івана XVI (997-998 рр.), Сильвестра II (999-1003 рр.), Інокентія IV (1243-1254 рр.) та князя Володимира Великого (979-1015 рр.) і короля України-Русі Данила Галицького (1253-1264 рр.). Відомо, що першими українськими митрополитами були Іларіон та Клим Смолятич, а після смерті князя Володимира Великого в 1015 році у самому Києві нараховувалось близько 400 християнських храмів.

Запропонована наукова праця приурочена 38-и літній науково-педагогічній діяльності автора (1979-2017 рр.), покликана допомогти науковцям, викладачам і студентам правильно зрозуміти виникнення та походження української державності в 852 р. та спроб міжцерковного порозуміння між східною Церквою візантійського обряду в Україні-Русі та західною католицькою Церквою латинського обряду в історичний час, коли після нещасливого першого східного розколу (схизми) 1054 р. єдина Христова Церква поділилась на католицьку з центром у Римі та православну з центром у Константинополі. У праці розкриті змагання українців до єдності із Вселенською Церквою і водночас прагнення зберігати свій східний, грецький обряд, який найбільше відповідає психіці та менталітету нашого народу. Автор аргументовано доводить, що

бажанням українців було мати свого короля, щоб бути включеним до західно-європейського світу та запровадити унію нашої Церкви із Вселенською, щоб сповнилися заповіді Христа: “І буде одне стадо й один пастир” (Ів. 10,16), “Щоб усі були одно, як Ти, Отче, в Мені, а Я в Тобі, щоб і вони були в нас об’єднані; щоб світ увірував, що Ти Мене послав” (Ів. 17,21).

В Києві візантійські події 1054 року не мали особливого значення і не порушили українського церковного нейтралітету. Тобто позиція Церкви на Київській Русі відносно так званої “схизми”, роз’єднання царгородського Патріарха Керулярія з Римом і його Архисереєм, наступником верховного апостола Петра, була цілком нейтральна, якщо й не сприятлива позиціям Заходу й Риму. Українська Церква й надалі відносилась до Риму як до Батька, а до Візантії як до Матері.

Велике значення мало й те, що вся княжа родина Ярослава Мудрого (“тестя Європи”) була широко посвоячена з латинським Заходом. Найстарший син Ярослава – Ізяслав впродовж свого володарювання виявляв виразну проримську, західну орієнтацію, яка довела до того, що 1075 року він прийняв і корону з Риму через свого сина Ярополка - Петра.

Тільки майже через 100 років Візантії вдасться прихилити Українську Церкву на свій бік, по довгому володарюванню Мономаховичів. Політика Юрія Довгорукого та Андрія Боголюбського помітно змінить цю нейтральну лінію Української Церкви. Але ані тоді, ні згодом Українська Церква ніколи не вестиме дешеву антиримську пропаганду чи полеміку.

Проте слід наголосити, що з актом 1054 року й поставленою у ньому проблемою церковної єдності й проводу тісно пов’язуються на Україні наступні події: зокрема Київський Собор 1147 року і поставлення митрополита Кліма Смолятича; Ліонський собор 1245 року й участь у ньому українського першоієрарха Петра, коронування римською королівською короною Данила Романовича Галицького.

Утвердження в Києві князювання Юрія Довгорукого (1154-1157 рр.) “похоронило” справу усамостійнення Київської митрополії від Візантії. Можна сказати, що 1154 роком закінчився період вселенського християнства у Київській державі. Від цього часу починається повільний відхід України від Заходу і повернення її до Візантії, а згодом до Москви.

Проте зв’язки нашої Церкви з Римом не переривалися. Зокрема у 1245 році Чернігівський архієпископ Петро Акерович взяв участь у XIII Вселенському Соборі в Ліоні, а 1253 року папа Інокентій IV прислав корону для Галицько-Волинського князя Данила, бо саме в Галич, після великого руйнування Києва Андрієм Боголюбським у 1169 році, а потім монголо-татарами (1240 р.) центр християнського життя України–Русі переноситься з Києва на галицькі терени, тобто на захід, де до 1340 року, поки не прийшла польська окупація західних земель, існувала могутня Галицько-Волинська держава, яка здобуває власну митрополію, розвиває чернечий стан. Будуються монастирі у Зарваниці, Почаєві, Скиті Манявському, в інших місцях, які стають осередками освіти, культури і мистецтва. Знане є церковне будівництво, наприклад, величава церква св. Пантелеймона в Галичі. В цей час діє наша Церква і на Закарпатті та на Буковині. При всіх храмах були школи, внаслідок чого на відміну від населення московських князівств, де читати й писати вміли лише священики й купці, народні маси були освічені. Освітньо й культурно український народ стояв вище від сусідніх народів – поляків і угорців, де грамотними були лише пануючі верстви населення. Освіта й активне релігійно-культурне життя стимулювали розвиток добробуту й заможності не лише бояр та купців, а й також звичайних міщан і селянства Галичини й Волині.

Посланий Богом – понад 800 років тому король Данило Галицький був мужем провидіння Божого. Він у свої 25 років зумів покорити галицьких боярів, приєднати у 1227 році Волинь, а в 1238 році – всі галицькі землі і створити одну державу. Він бажав приєднати також і Київ і зробив це у 1239 році. Але через рік була страшна навала монголо-татар. Вороги дійшли аж під німецькі землі, знищивши все, що збудував король Данило. Слід пам’ятати, що Данило будував своє князівство на сильній вірі. Він розумів, яку велику благодать несе нам Христова Церква і сприяв, щоб вона на всіх наших землях настановляла своїх митрополитів. Данило хотів, щоб постала своя незалежна українська Церква. Такі ж ідеї на землях Київщини та Черкащини підтримував св. князь Михайло Чернігівський, який загинув мученицькою смертю від монголо-татар, не зрадивши своєї віри і переконань.

Отже, становище Христової Церкви за княжих часів, тоді ще однієї, було привілейоване в Київській, Галицькій та й частково Литовській державах. Княжа влада давала повну свободу церковним структурам. Такої свободи не мали у своїх країнах ні Грецька, ні Римська Церкви. Бо Церква в нашій першій княжій державі не мала симонії (святокупства), цезаропапізму. Це добре підтверджують історичні дослідження. Майже не було зіткнень між державною і церковною владами. Навпаки, незалежний стан українського духовенства надавав йому великого авторитету в державі, через що Київський митрополит став першим дорадником князя й мав на державні справи реальний вплив і був оточений великою повагою. Широка автономія Церкви привела до розвитку монастирського життя.

Саме завдяки виrozumілому та толерантному ставленні князівської влади до Церкви створився окремий, як його слушно називають історики, київський обряд. Він в багатьох деталях не подібний ні до грецького, ромейського, ні до латинського обряду. Це був рід слов'янського обряду, але цілком самостійного під кожним оглядом.

Церква у княжій добі грала визначну роль в громадському житті й виховувала громадян держави на добрих послідовників Христової науки й одночасно патріотів своєї землі. Церква за княжих часів мала місійного Духа і понесла Боже слово на північні землі Київської держави, особливо в часах монголо-татарського іга. Вона також мала вплив на литовців, які спочатку належали до київського обряду, а щойно потім латинники витіснили наш обряд з тих околиць.

В історії католицької Церкви Папа Інокентій IV (25.VI.1243-7.XII.1245) відомий як Sinibalda Fieschi (Сінібальдо Фієскі, родом з м. Генуя в Італії), який став обраним римським понтифіком по дволітній вакансії, схвалений через імператора Фрідріха II та незабаром старався забезпечити собі незалежність від нього. Внаслідок конфлікту з імператором Інокентій IV виїхав через Геную до Ліона, звідки керував Церквою аж до смерті Фрідріха II. У 1244 р. скликав XIII Вселенський Собор в Ліоні (28.VI-17.VII) у справі імператора Фрідріха II. За його понтифікату в 1244 р. хрестоносці втратили Єрусалим. Інокентій IV схилив короля Франції святого Людовика IX до хрестоносного походу (1248 р.) проти мусульман, який однак закінчився невдачею.

В другій половині XIII ст. знову ж у французькому Ліоні в 1274 р. за Папи Йосифа I (1268-1275 pp.) пройшов XIV Вселенський (унійний) Собор, де царгородський імператор Михайло VIII Палеолог приступив до з'єднання з апостольською столицею. Патріарх Іван Веккос та імператор склали присягу в Рим, а в 1282 р. імператор Андроник II знову сприяв роз'єднанню, ув'язнивши Патріарха Веккоса.

Слід зауважити, що автор фахово підійшов до написання даної праці. В ній на основі історичних джерел польського, угорського, французького, італійського, австрійського, російського, українського походження викладаються політичні процеси в Україні–Русі в IX–XIV ст. та в Галицько-Волинській державі в середині XIII ст. Велика увага у рецензованій праці акцентується на питаннях проведення королем Данилом Галицьким дипломатичних взаємин України–Русі та Римської Церкви. Вказано, що позитивними кроками короля Данила Галицького була ідея злучення Галичини, Волині та Київщини в єдину Руську державу, яку він здійснив щойно у 1238 р., а у 1253 р. став королем Русі.

В праці академіка Ідзя пропонується глибоко усвідомити, що король Данило Галицький уже в 1246 р. вів перемовини про унію, а Папа Інокентій IV бажав мати на сході Європи сильного політичного союзника. Автор наголосив також на головні причини заключення унії, найважливішою з яких була релігійна рівність з католицьким Заходом, а також допомога Заходу у війні проти Золотої Орди.

Запровадження унії нашої церкви із Вселенською в середині XIII ст. стало добрим прикладом для вірних Української Церкви, які щойно внаслідок Берестейської унії 1596 року, домоглися правдивої реунії (відновлення єдності із Вселенською Церквою) за умови збереження самоуправності Церкви і літургічної окремішності, яка існує й по сьогодні.

Позитивним аспектом запропонованої праці є те, що вона враховує здобутки української духовної традиції, і тим самим сприяє вихованню не абстрактної духовності, а такої, що має глибоке національне підґрунтя.

Порушені проблеми наукової праці закликають виховувати молодь у вірності Богові, Україні, народові. Праця написана на екуменічному рівні, не ображаючи почуття вірних різних християнських конфесій і сприятиме толерантному відношенню між ними.

Розглянута наукова монографія «Українська держава в IX–XIV століттях» рекомендована до друку як Національним науково-дослідним Інститутом Українознавства та всесвітньої історії Міністерства Освіти і Науки України так і Кафедрою Українознавства Інституту Східної Європи що при Університеті «Львівський Ставропігон».

Вважаю, що запропонована наукова монографія «Українська держава в IX–XIV століттях», підготовлена завідувачем Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставропігон», доктором історичних наук, професором Віктором Ідзьом, вносить помітний вклад у скарбницю знань про історію української держави та Церкви і особливо буде корисна для науковців, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, а також для усіх, що цікавляться історією України та її Церкви.

Oleh Ohirko

A review of the scientific monograph doctor of historical sciences, professor, academician of the Higher School of Ukraine "Ukrainian state in IX–XIV centuries". - Ivano-Frankivsk, "Simyk", 2017. - 800 p.

Нове дослідження з історії наших перемог

На сьогоднішній день Україні відчутно не вистачає історичних наукових праць, котрі б висвітлювали битви та перемоги українського війська, аналізували їх не лише в історичному, а й у військовому аспектах. Тому вкрай доцільним і своєчасним став вихід у світ у 2013 році монографії Т. Каляндрука «Дорогичинська битва 1238 року. Таємниці однієї перемоги». У цій праці, котра є першою книгою, присвяченою цій темі, є якісна спроба висвітлити одну із замовчуваних перемог наших предків на чолі з князем Данилом Галицьким над армією хрестоносців під Дорогичином 1238 року.

Безперечним є те, що дана праця Т.Каляндрука є вагомим доробком у серії праць у вітчизняній воєнній історіографії. Автор демонструє принципово нове бачення проблеми. Його новаторський підхід дозволив синтезувати матеріали з різних галузей науки: історії, військової стратегії, зброєзнавства, історії фортифікації, військової психології, етнографії й археології. Комплексне їх залучення дає змогу значно збагатити наші уявлення про тодішню військову справу. Варто зазначити, що викладені в праці Т.Каляндрука наукові факти відповідають основному принципу історичних досліджень – неупередженому об'єктивному історизму. Велику увагу автор приділяє причинам виникнення Дорогичинського конфлікту, дає змогу читачеві сформувати уявлення про загальну картину протистояння різних політичних сил тогочасної Європи, вагомою частиною якої у багатьох аспектах тоді була держава Данила Галицького. Цікавою і переконливою є спроба визначити дати битви, базуючись на повідомленні «Галицько-Волинського літопису» та аналізі давньоруських воєнних традицій і звичаїв.

Науковець комплексно і всебічно розглянув тактику руського війська та мобілізаційні можливості тих часів, показав взаємозв'язок тогочасного військового будівництва з рівнем розвитку економіки. У своїй книзі Т.Каляндрук наводить нові цікаві факти з історії озброєння давніх русів. Справжнім відкриттям можна вважати його, підкріплені фактами, розвідки про озброєння галицько-волинського війська європейськими шоломами типу «фригійський ковпак» та кольчужними капюшонами, що стали розгадкою вислову «залізні папорозі під шоломами латинськими», що був до сьогодні нерозшифрованим фрагментом у знаменитому «Слові о полку Ігоревім». Т. Каляндрук сміливо вступає в полеміку з цілою когортою вчених, котрі намагаються применшити роль цієї битви, намагаючись подати її незначним епізодом, малозначущою подією. Натомість дослідник, спираючись на великий фактаж, переконливо спростовує подібні інсинуації. На відміну від поширених у радянській науці переконань про «слабо укріплений городок» та «незначний інцидент» автор доказово показує важливу роль Дорогичина як торгового і оборонного центру Галицько-Волинського князівства. Для підтвердження своїх висновків автор знайшов можливість відвідати Дорогичин. Дослідження висоти валів переконали автора, що розмови про «слабоукріпленість» Дорогичина є лише міфом, вигаданим із метою применшити значення Дорогичинської битви. Рішуче виступає Т.Каляндрук і проти безпідставних закидів деяких вчених щодо невміння давньоруських зброярів виготовляти якісну зброю, зокрема мечі, блискуче полемізує з деякими недобросовісними вченими, котрі й сьогодні продовжують прищеплювати українцям комплекс меншовартості, поширюючи неправду про буцімто нездатність давньоруських зброярів виготовляти добротну зброю, відсутність покладів якісної руди на наших землях і т. д. Залучивши значний фактологічний матеріал, автор аргументовано спростовує всі ці інсинуації, даючи у підсумку блискучий аналіз стратегічного значення цієї битви для подальшого існування давньоруської держави Данила Галицького. Назагал книга є надзвичайно цікавою і, вірю, дасть поштовх до наступних досліджень із військової тематики. Щодо побажань, хотілося побачити в книзі матеріали археологічних розкопок місця подій, але для цього слід провести величезні археологічні розкопки, котрі потребують значних коштів і спільної роботи українських і польських вчених-науковців, археологів. Також було б доцільно доповнити книгу документами архівів Ватикану, Німеччини та Польщі.

Оцінюючи в цілому позитивно рецензовану книгу, слід зазначити, що бажано було б більше уваги звернути на якість видання, котре в повноколірному оформленні дало б змогу детальніше розглянути комп'ютерні схеми битви, старовинні картини та гравюри. Однак загалом наукова та суспільно-політична цінність монографії є надзвичайно високою завдяки введенню в науковий обіг багатьох нових історичних матеріалів та блискучій аналітиці й абсолютно новому погляду на нібито вже досліджені події і факти. Віриться, що монографія Тараса Каляндрука стане потужним каталізатором у подальшому вивченні цієї тематики для майбутніх поколінь дослідників військової історії України.

Pavlo Tkachuk

A new research on history of our victories Book review on "The battle of Dorogychyn, 1238. Secrets of a victory" by Taras Kalyandruk.

Наші автори:

Артюх Вадим - кандидат історичних наук, доцент Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон»(Львів).

Бурка Любомира - завідувач відділення «Християнська духовність» Кафедри Українознавства, вчений секретар Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон»(Львів).

Василькевич Галина - кандидат філологічних наук, доцент Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон»(Львів).

Долженко Юрій - аспірант відділу біоархеології Інституту Археології Національної Академії Наук України(Київ).

Ідзьо Віктор - доктор історичних наук, професор, академік Академії Наук Вищої Школи України, завідувач Кафедрою Українознавства, директор Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон»(Львів).

Кобиліух Василь - санскритолог, професор Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон»(Львів).

Ткачук Павло - доктор історичних наук, професор, начальник Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, генерал-лейтенант (Львів).

Огірко Ігор - доктор фізико-математичних наук, професор Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон»(Львів).

Огірко Олег - доктор філософії, професор Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон»(Львів).

Шилов Юрій - доктор історичних наук, професор, академік України, Росії та США, завідувач Кафедри Українознавства МАУП(Київ).

Шпоть Олексій - український літературознавець, мовознавець та лінгвіст(Київ).

Хитрук Василь - кандидат філологічних наук, доцент Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон»(Рим).

Хоронжук Катерина - міністр історії, завідувач Відділення «Польсько-української історії та історії України» Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при Університеті «Львівський Ставріопігон», викладач, докторант Вроцлавського Університету(Вроцлав).

Пам'ятка авторові

* Стаття повинна відповідати тематиці журналу і сучасному стану науки, бути літературно опрацьованою.

*Автор статті відповідає за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел і коректне посилання на них.

* У статті повинні бути присутні такі необхідні елементи; постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження; висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

* Структура статті:

- > УДК;
- > прізвище та ім'я автора;
- > назва статті;
- > текст статті,
- > список використаних джерел,
- > резюме російською й англійською мовами (обсягом до 7 рядків) у такій послідовності:

ім'я та прізвище автора, назва статті, текст анотації.

Обсяг статті – 9-12 сторінок комп'ютерного набору.

* Текст статті друкується в одному примірнику українською мовою на білому папері формату А4 кеглем 14 через 1,5 інтервали з дотриманням розмірів полів: верхнього, нижнього і лівого – 30 мм, правого – 10 мм (29 рядків, 60-65 знаків у рядку). Не допускається друкування будь-якої частини тексту меншим інтервалом.

* У тексті статті посилання на використані джерела подаються у квадратних дужках, зазначається порядковий номер і сторінка цитованого джерела.

*Список використаних джерел складається в алфавітному порядку за вимогами Держстандарту.

*Сторінки статті нумеруються за порядком, без пропусків і буквених позначень. Автор підписується на звороті останньої сторінки, чим підтверджує, що дати, цитати, фактичні дані, бібліографія звірені, а стаття готова до видання.

*Ілюстрації та таблиці входять до загального обсягу статті. Загальна кількість ілюстративного матеріалу – таблиць, схем, малюнків – у статті не повинна перевищувати п'яти. Таблиці виконуються згідно з вимогами Держстандарту і розмішуються в тексті статті.

* Разом із роздруком статті необхідно надіслати дискету, в якій файл статті (у двох копіях) записується в редакторі Microsoft Word 97, шрифт – Times New Roman, розмір шрифту –14, міжрядковий інтервал – 1,5. Схеми та діаграми виконуються в редакторі Word.

*До статті додаються такі супроводжувальні документи:

> рецензія доктора або кандидата історичних чи філологічних наук відповідно до напрямку статті,

> повідомлення про автора (прізвище, ім'я, по батькові, посада, спеціальність, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (повна назва навчального закладу, установи), поштова адреса з індексом, службовий і домашній телефони) та кількість замовлених примірників журналу.

*Редколегія журналу залишає за собою право подавати рукописи на зовнішнє рецензування. Рукописи не повертаються.

*Редакція зобов'язується кожному автору за плату, надіслати один примірник журналу.

Наукове видання

Українознавець Connoisseur of Ukraine

Випуск - Issue XVIII

**Технічне забезпечення та комп'ютерний набір під керівництвом
доктора технічних наук, професора Львівської Академії Друкарства Огірка І.В.**

Наукова редакція:

**доктор історичних наук, професор Калакура Я.С.
доктор історичних наук, професор Васюта С.І.**

Літературна редакція:

**доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П.
доктор філологічних наук, професор Мосенкіс Ю.Л.**

Переклад англійською мовою:

**Завідувач Відділу «Прикладна лінгвістика» Інституту Східної Європи,
кандидат філологічних наук, професор Пасічник Г.П., доктор історії
Вроцлавського Університету, завідувач Відділу «Польсько-української історії
та історії України» Інституту Східної Європи, Хоронжук К.О.**

**За редакцією доктора історичних наук, професора УУМ,
директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою екранознавства
Університету «Львівський Ставропігон», професора УЛС, професора ЛНАУ,
Віце-президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація»,
академіка МАНЕ, академіка АНВШ України,
лауреата премії ім. академіка І.П.Крип'якевича,
лауреата премії ім. Короля Данила Галицького,
члена президії Світової Наукової Ради при СКУ - Ідзьо В.С.**

**Підписано до друку 4.01.2018р. Формат 60x84/а
Друк резогрф. Папір офсетний. Гарнітура-pragmatika.**

Ум. Друк. Арк. 32, 81. Обкл. - вид. Арк 23, 48.

Наклад 300 прим. Зам. № 125-865.

Видавництво «Українознавець».

**Адреса редакції: «Українознавець»
Україна, 79008, м. Львів, вул. Кривоноса 10,
тел: (097) 496 - 22 - 40, факс:(0322) 97-10-38.**

E-mail:ukrainoznavezz@ukr.net

www.easterneurope.nethouse.ua